

ชื่อบ้าน ~ ภูมิเมืองพะเยา

๒๐๖, ๒๑๖

ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองพะเยา

พระครูโสภณปริยัติสุธี

(ศรีบรรดร ธีรธมโม)

๒ ก.ย. 2552

ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองพะเยา

ผู้เขียน พระครูโสมภณปริยัติสุธี (ศรีบรรตร ภิรมโม), ผศ.

จัดพิมพ์เนื่องในงาน

พิธีสมโภชสิริบุญชัย-เครื่องยศสมณศักดิ์พระราชกณะเจ้าคณะรองชั้นหิรัญบัฏ

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปวง ธมมปญฺญมหาเถร)

และฉลองสัญญาบัตร-พัดยศพระราชกณะชั้นสามัญ

พระสุนทรกิตติคุณ (เดชา อินทปญฺญ โพ.บ., M.A.)

กองบรรณาธิการ

พระมหารภพ กตปุญฺญ, ป.ธ.๙

พระครูสมุห์สุวิทย์ กลฺยาณธมฺโม, พธ.บ.

นายวิโรจน์ ข่ายสุวรรณ, พธ.บ.

ผู้สนับสนุนการจัดพิมพ์

มูลนิธิวิสุทธิโสภณ วัดศรีโคมคำ ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

นายศรายุทธ กัลยา นายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองพะเยา

พิมพ์ครั้งที่ ๒

๑๙ พฤษภาคม ๒๕๕๒

จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม

ISBN

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์เจริญอักษร ๕๘/๑ ถนนจอมทอง ตำบลเวียง อำเภอเมือง

จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐ โทรศัพท์ / โทรสาร. ๐-๕๕๔๔-๑๙๙๔

E-mail : charoenaksorn@hotmail.com

เลขห้อง -----

เลขหมู่ -----

เลขทะเบียน -----

๒ ชื่อบ้าน - ภูมิเ

NATIONAL LIBRARY OF THAILAND

31111013457583

พิธีสมโภชหิรัญบัฏ-เครื่องยศสมณศักดิ์
พระราชอาคันนะเจ้าคณะรองชั้นหิรัญบัฏ

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์

(ปวง ธมมปญญาหาเถร ป.ธ. ๕)

เจ้าอาวาสวัดศรีโคมคำ - ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๖

พิธีฉลองสัญญาบัตร-พัทยศพระราชคณะชั้นสามัญ

พระสุนทรภิตติคุณ

(เดชา อินทปญญ โพร.บ., M.A.)

รองเจ้าอาวาสวัดศรีโคมคำ - ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหารวิทยาเขตพะเยา

คำนำ

ชื่อบ้าน-ภูมิเมืองพะเยา เป็นผลงานอันดับที่ ๙ จาก ๑๒ อันดับของผู้เขียนและเป็นอีกหนึ่งความพยายามที่ต้องการที่จะสร้างสรรค์งานวรรณกรรมของเมืองพะเยาเพื่อให้คนรุ่นหลังได้ทราบประวัติความเป็นมาในอดีตและเป็นแหล่งอ้างอิงค้นคว้าให้เกิดขึ้นไม่มากนักน้อย

ในการศึกษาครั้งนี้ได้อาศัยกระบวนการศึกษาอยู่ ๔ ประการ คือ หนึ่งได้เข้าไปในพื้นที่เพื่อสอบถามคนในพื้นที่ แต่โดยมากมักจะเข้าไปที่ผู้เฒ่าผู้แก่อันเป็นเสมือนองค์ความรู้ หรือปราชญ์ชุมชนที่จดจำเหตุการณ์บ้านเมืองต่าง ๆ ตลอดถึงความเป็นมาของชุมชน เช่น อำเภอดอกคำใต้มีพระมงคลวัฒน์ อำเภอแม่ใจมีพระโสภณพัฒนโนดม ชุมชนบ้านถ้ำได้มีพ่อหนานมีหาจ๊ะ เป็นต้นซึ่งถือว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านได้พยายามรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ พร้อมกับบันทึกเหตุการณ์ทุกอย่างที่เกิดขึ้นของชุมชนตัวเอง

สองได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารตำราที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องราวต่าง ๆ เช่น ตำนาน เรื่องเล่าที่เป็นนิทาน ฯลฯ ที่ปรากฏชัดเจนมากคือ ตำนานเรื่องพ่อขุนงำเมืองไล่จับพระร่วงผู้เป็นขู้กับพระมเหสีที่ได้พยายามร้ายเวทย์มนต์เพื่อให้เกิดเหตุอุกนิหารียต่างๆ จนปรากฏชื่อบ้านภูมิเมืองต่าง ๆ เช่น หนองเอี้ยง บ้านตุ่น บ้านสาบ บ้านกว๊าน เป็นต้น

สามได้พยายามสืบค้นจากฐานข้อมูลจากจังหวัดพะเยา แต่เท่าที่จะหามาได้และได้รับความร่วมมือคือสำนักงานของธนาคารหมู่บ้านข้อมูลจากอินเตอร์เน็ต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา กำนันและ

องค์การบริหารส่วนตำบลต่างๆ หอวัฒนธรรมนิทัศน์วัดศรีโคมคำ และหอจดหมายเหตุฯ จังหวัดพะเยา เป็นต้น

สีได้พยายามตีความหมายจากคำศัพท์ชื่อนั้น ๆ เช่น แม่กาหลวง มาจากแม่กาหลง หรือกาமாக บ้านแท่นดอกไม้ มาจากแท่นบูชาพระธาตุจอมทองที่ผู้คนเดินผ่านไปมาไม่สามารถที่จะเดินไปสักการะด้วยตัวเองได้ จึงวางดอกไม้ไว้ที่แท่นบูชาเชิงดอยจอมทอง เป็นต้น

แต่ที่น่าตกใจคือการเปลี่ยนชื่อเพื่อให้ดูดี แต่ความหมายดั้งเดิมก็เปลี่ยนไป เช่น บ้านดอกบัว ซึ่งมาจากบ้านที่มีมะพร้าวจำนวนมากเวลาออกดอกแล้วจะสะพรั่งไปตามถนน แต่หน่วยราชการมาเปลี่ยนเป็น บ้านป่าหมาก ซึ่งหมายถึงบ้านที่มีต้นหมากมาก ชุมชนที่เดิมมีสองความหมายแต่เมื่อเปลี่ยนชื่อแล้วมีความหมายอย่างเดียวก็มี เช่น แม่กาหม้อแกงทอง ซึ่งมีความหมายว่า หม้อแกง นั้นเป็นทอง หรือทองสัมฤทธิ์หรือทองคำก็ได้ ก็เปลี่ยนมาเป็นหม้อแกงทอง ซึ่งหมายความว่าหม้อแกงที่เป็นทองคำ ส่วนชุมชนที่ต้องการเปลี่ยนให้เหมาะสม เช่น บ้านน้ำจ๋า คือลักษณะพื้นที่อุ้มน้ำ น้ำจะซึมออกมาตลอดปี ก็เปลี่ยนมาเป็น บ้านน้ำขำ เพื่อให้เป็นภาษากลางมากขึ้น ซึ่งคำว่า “ขำ” คือการนำพืชชนิดใดชนิดหนึ่งไปเพราะขำอาจจะตีความหมายว่า เอาน้ำมาเพาะปลูกใช่หรือไม่ ?

ในอนาคตอาจจะมีผู้พยายามเปลี่ยนมากขึ้นที่ทำให้ความหมายเพี้ยนไป เช่น วัดตุ้มท่า หมายความว่า ไม้ตุ้มขั้นที่ทำน้ำ ถ้ามีคนอุตรเปลี่ยนเป็นวัดทุ้มท่า เพื่อให้เป็นไทยภาคกลางมากขึ้น ความหมายก็เปลี่ยนไปอย่างน่าใจหาย กล่าวคือจะหมายความว่า การนำเอาท่ามาทุ้มก็ได้

ส่วนความสมบูรณ์นั้นยังไม่พร้อม ด้วยเหตุที่ว่าระยะเวลาเป็นส่วนสำคัญอย่างมากแม้จะพยายามอย่างเต็มที่แล้วก็ตาม อีกประการหนึ่งประสบการณ์หรือการตรวจสอบอีกหลายรอบเพื่อความแม่นยำในการศึกษาค้นคว้ายังขาดข้อมูลอีกมากทั้งเรื่องของงบประมาณและกำลังคน

อย่างไรก็ตาม งานชิ้นนี้แม้ไม่สามารถครอบคลุมทุกหมู่บ้าน ทุกตำบล ใน ๙ อำเภอของจังหวัดพะเยาได้ จึงขอฝากผู้รู้ได้ช่วยเติมเต็มให้ด้วยทราบว่าท่านอาจารย์สุจิตต์ วงษ์เทศ กำลังทำเรื่อง “ชื่อบ้านนามเมืองพะเยา” รองศาสตราจารย์เปรมวิทย์ วิวัฒน์เศรษฐ์ อาจารย์มหาวิทยาลัยนเรศวร พะเยาก็กำลังทำวิจัยเรื่อง “๑๐๑ วัดอำเภอเมืองพะเยา” วิมล ปิงเมืองเหล็ก ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดพะเยา ก็กำลังทำเรื่อง “ภูมิบ้านภูมิเมืองเขตอำเภอภูพานยาว” หากข้อมูลที่กล่าวมาทั้งหมดประสบความสำเร็จทั้ง ๓ เล่ม ผนวกกับเล่มนี้อีก รวมเป็น ๔ เล่ม เชื่อแน่ว่าความสมบูรณ์ของจังหวัดพะเยาจะบังเกิดขึ้นแน่นอน ดังนั้นผู้เขียนจะพยายามทำให้สมบูรณ์ขึ้นในการจัดพิมพ์ครั้งต่อไป

พระครูโสภณปริยัติสุธี, ผศ.

(ศรีบรรดดร ถิรธมฺโม)

๑๙ พฤษภาคม ๒๕๕๒

เมืองพะเยา

เมืองพะเยาเมืองพญา

สายน้ำแห่งความรัก

อุข้าวและอุ่น้ำ

ที่อยู่ที่ทำกิน

พระเจ้าพระตนหลวง

ตนหลวงตนเลิศล้ำ

เอาตนเป็นที่พึ่ง

ประโยชน์ร่วมเพื่อปวงชน

เพื่อพะเยาเมืองพญา

ร่วมใจให้กลมเกลียว

เมืองมหาอาณาจักร

ที่รวมใจรวมแผ่นดิน

กำแพงผาปราการหิน

ที่ล้ำสมอารยธรรม

ดวงมณีศรีโคมคำ

ให้รู้ตนระลึกตน

จึงสมมาตรสมกลม

ต้องร่วมใจเป็นใจเดียว

สง่ายังอยู่พริ้งเพรียว

กัญศมัยให้เมืองพะเยา

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

สารบัญ

หน้า

๑. คำนำ	
๒. สารบัญ	
๓. บทนำ	
๔. ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองพะเยา	๑๐
๕. ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองแม่ใจ	๓๐
๖. ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองดอกคำใต้	๓๘
๗. ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองจุน	๕๔
๘. ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองปง	๕๘
๙. ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองเชียงคำ	๖๗
๑๐. ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองเชียงม่วน	๗๙
๑๑. ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองภูกามยาว	๘๑
๑๒. ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองภูซาง	๘๕
๑๓. บทส่งท้าย	๘๘
๑๔. บรรณานุกรม	๙๐

ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองพะเยา

บทนำ

พะเยา เป็นจังหวัดที่แยกออกมาจากจังหวัดเชียงราย เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๒๐ เดิมเป็นอาณาจักรที่เจริญรุ่งเรืองและมีอารยธรรมเป็นของตนเองคู่กับอาณาจักรล้านนาและสุโขทัย ต่อมาถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรล้านนา แล้วตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของพม่าอีก ๑๖๖ ปี^๑ จนถูกทิ้งร้างในเวลาต่อมาอีก ๕๖ ปี และถูกลดฐานะเป็นเพียงอำเภอเล็กๆ อำเภอหนึ่งในจังหวัดเชียงรายแล้วถูกตั้งเป็นจังหวัดขึ้นใหม่อีกในปี พ.ศ. ๒๕๒๐

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือติดกับจังหวัดเชียงราย ทิศใต้ติดกับจังหวัดแพร่ ทิศตะวันออกติดกับจังหวัดน่าน ทิศตะวันตกติดกับจังหวัดลำปาง มีพื้นที่ทั้งหมด ๗,๙๓๔.๑๑ ตารางกิโลเมตร อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ๗๔๐ กิโลเมตร

ปัจจุบันจังหวัดพะเยา มีเขตการปกครอง ๙ อำเภอ ๖๖ ตำบล ๘๑๓ หมู่บ้าน (ข้อมูลปี ๒๕๕๘)

คำว่า “พะเยา” มีผู้คนร่วมให้ทัศนะถึง ๓ ทัศนะด้วยกันซึ่งจะขอเรียงลำดับจากทัศนะที่นักวิชาการให้น้ำหนักมากกว่าไล่ลงไปจนถึงทัศนะที่สอดแทรกเข้ามาทีหลังซึ่งไม่ใช่สาระสำคัญ แต่แทรกเข้ามาให้เป็นข้อคิดเอาไว้ โดยทัศนะแรกให้น้ำหนักไปที่ลักษณะของการตั้งบ้านเรือนไปตามภูเขา (ภูกามยาว) ทัศนะที่สองให้น้ำหนักไปที่ลักษณะของภูเขา (ผายาว) ส่วนทัศนะสุดท้ายให้น้ำหนักไปที่ระยะทางและเวลา (ฟ้ายาว) ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^๑ พระครูโสมณปริยัติสุธี (ศรีบรรดล ภิธมฺโม). สังคมทางการเมืองการปกครองในอาณาจักรภูกามยาว (รัฐพะเยาในอดีต). พิมพ์ครั้งที่ ๒. (พะเยา : กอบคำการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๗.

๑. เป็นคำที่เพี้ยนมาจาก คำว่า **ภูกามยาว** คำว่า **ภู** ก็หมายถึงภูเขา คำว่า **กาม** เพี้ยนมาจากคำว่า **คาม** หมายความว่า บ้าน หรือ หมู่บ้าน คำว่า **ยาว** เป็นคุณลักษณะที่ขยายคำสองคำ เมื่อรวมกันแล้วหมายความว่า บ้านที่อยู่เรียงรายไปกับภูเขายาว ต่อมาเพี้ยนเป็นพะเยา

๒. เป็นคำที่เพี้ยนมาจาก คำว่า **ผายาว** คำว่า **ผา** ก็หมายถึงหน้าผา ส่วนคำว่า **ยาว** เป็นคุณลักษณะที่ขยายคำว่าผา เมื่อรวมกันแล้วมีความหมายว่า เมืองที่มีผายาว ต่อมาเพี้ยนเป็นพะเยา

๓. เป็นคำที่เพี้ยนมาจาก คำว่า **ฟ้ายาว** คำว่า **ฟ้า** หมายถึงท้องฟ้า คำว่า **ยาว** หมายถึงตะวันโพล้เพล้ มีเรื่องเล่าว่าเมืองพะเยาเป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างเมืองใหญ่ ๆ เช่น เชียงราย สู่ลำปาง เทิงสู่เชียงใหม่ เป็นต้น เมื่อเดินทางมาถึงเมืองพะเยาปรากฏว่าพระอาทิตย์กำลังจะตกดินพอดี จึงมีคนอุทานว่า มาถึงที่แห่งนี้ที่ไรฟากำลังยาวทุกที (ซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่น) ต่อมาเพี้ยนเป็นพะเยา

คำว่า พะเยา จะมาจากคำที่เอ่ยว่าอย่างไรก็ตาม ในทัศนะของผู้เขียน ไม่ได้ลงลึกไปถึงที่มาความหมายเพราะเป็นการยากที่จะถกเถียงกันด้วยระยะเวลาที่จำกัดได้ แต่ที่นำทัศนะมาให้ศึกษาทั้งหมดโดยไม่ได้ชี้ชัดว่าทัศนะไหนถูกต้องนั้น ทั้งนี้ก็เพราะว่าผู้เขียนต้องการความหลากหลายในแง่มุมในการมองของแต่ละท่าน

ความถูกต้องที่ชัดเจนคงจะเอาไว้ในโอกาสหน้า ส่วนในหนังสือเล่มนี้จะไม่กล่าวถึง โดยมีคำขวัญเมืองพะเยา ดังนี้

**กว๊านพะเยาแหล่งชีวิต
ศักดิ์สิทธิ์พระเจ้าตนหลวง
บวงสรวงพ่อขุนงำเมือง
งามลือเลื่องดอยบุษราคัม**

๑. ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองพะเยา

อำเภอเมือง เป็นจุดศูนย์กลางรวมของหน่วยงานราชการต่างๆ ของจังหวัดพะเยา ปัจจุบันมีเขตการปกครองจำนวน ๑๓ ตำบล ๑๗๙ หมู่บ้าน ประกอบด้วย ตำบลเวียง ตำบลแม่ต๋ำ ตำบลจำป่าหวาย ตำบลบ้านใหม่ ตำบลแม่ใส ตำบลแม่ณาเรื่อ ตำบลบ้านตุน ตำบลบ้านต้า ตำบลต๋อม ตำบลท่าจำปี ตำบลแม่ปืม ตำบลแม่กา และตำบลบ้านสาंग มีรายละเอียด ดังนี้

๑.๑ ตำบลเวียง

ตำบลเวียง ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองพะเยา โดยมี อาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลท่าวังทองและตำบลบ้านต๋อม ทิศใต้ ติดกับตำบลแม่กา ทิศตะวันออก ติดกับตำบลจำป่าหวาย ทิศตะวันตก ติดกับตำบลสันป่าม่วง ตำบลสาंग และตำบลตุน ตำบลเวียงรวมกับตำบลแม่ต๋ำเป็นเขตเทศบาลเมืองพะเยา และได้แบ่งออกเป็นทั้งหมด ๑๓ ชุมชน โดยตำบลเวียงรับผิดชอบ ๗ ชุมชน ตำบลแม่ต๋ำรับผิดชอบ ๖ ชุมชน

ดังนั้น ชุมชนที่มีที่มาของชื่อบ้าน - ภูมิเมืองและน่าสนใจ มีดังนี้

ชุมชนวัดศรีอุโมงค์คำ เดิมชื่อชุมชนวัดสูง เพราะตั้งอยู่บนเนินที่สูงเป็นสง่าในใจกลางเมืองพะเยา คำว่า “ศรี” มาจาก สิริ ซึ่งถือว่าเป็นมงคล ส่วนคำว่า อุโมงค์ เพราะได้ฐานพระวิหารเคยเป็นอุโมงค์ ในเรื่องดังกล่าวนี้มี ๒ ทศนะว่าสามารถเดินทะลุถึงกว๊านพะเยาได้ประการหนึ่ง เป็นหลุมหลบภัยสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประการหนึ่ง ปัจจุบันทางวัดได้ปิดทางเข้าเพื่อป้องกันเหตุหลายๆ ประการ ส่วน คำ หมายถึง ทองคำ เมื่อรวมกันแล้วจะมีความหมายว่า อุโมงค์แห่งทองคำที่เป็นสิริมงคลนั่นเอง

บ้านท่า เป็นบ้านที่อยู่ในชุมชนวัดศรีอุโมงค์คำ คำว่า บ้านท่า หมายถึงท่าน้ำที่ชาวบ้านใช้ขึ้นมาจากกว๊านพะเยาเพื่อดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ขึ้นท่ามาหลังจากหาปลา หรือสหายมาขาย เป็นท่าเรือที่ชาวบ้านอีกฟากกว๊านหนึ่งใช้สัญจรและขึ้นท่าเพื่อทำธุระและค้าขายในตัวเมือง

ชุมชนวัดศรีโคมคำ วัดแห่งนี้มีชื่อเรียกขานถึง ๔ ชื่อ ๑) ที่ชื่อว่า **วัดพระเจ้าตนหลวง** เพราะมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่สูง ๓๒ ศอก นามว่าพระเจ้าตนหลวง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปะเชียงแสน ๒) ที่ชื่อว่า **วัดหนองเอี้ยง** เพราะคติโบราณได้ชื่อตามตำนานว่าพระโพธิสัตว์เป็นนกเอี้ยงมาตมน้ำ ณ หนองน้ำแห่งนี้ได้ถูกเหยี่ยวจิกตตาย ณ ที่ดังกล่าว จึงได้ชื่อรวมกันว่า พระเจ้าตนหลวงทุ่งเอี้ยงเมืองพะเยา ๓) ที่ชื่อว่า **วัดหลวงนอก** เพราะเป็นพระอารามหลวง ซึ่งมีความหมายว่าอยู่นอกเวียง หรืออีกประการหนึ่งเพื่อให้พ้องกับวัดหลวงราชสดฐาน (วัดหลวงใน) ซึ่งเป็นวัดในเวียง และตามประวัติ เป็นที่ประทับแห่งพระสังฆราชเมืองพะเยา ๔) ที่ชื่อว่า **วัดศรีโคมคำ** เพราะมีการบันทึกไว้ในตำนาน^๒ บางมติก็ทำให้แปลความหมายตามตัวได้ว่า ศรี มาจากสิริ

โคม คือ โคมไฟ ส่วน **คำ** คือทองคำ เมื่อรวมกันแล้วจะมีความหมายว่า **โคมทองอันเป็นมิ่งมงคล**

หรืออีกชื่อหนึ่งว่า **บ้านวัดหลวง** สมัยพระเจ้าเมืองแก้ว พระเจ้าเมืองตูได้มอบให้คนดูแลพระเจ้าตนหลวงหลังจากสร้างเสร็จ ฝ่ายละ ๑๐ ครอบครัว ต่อมาได้ถูกต้อนไปใน ๕ หัวเมือง และผู้คนเหล่านั้นก็กล่าวประวัติพระเจ้าตนหลวงจะสูญหายจึงได้ส่งประวัติมาจากเวียงจันทร์ ประเทศลาว

^๒ พระครูโสภาณปริยัติสุธี (ศรีบรรตร ภิธมฺโม). แปลเป็น ประเพณีมัสการพระเจ้าตนหลวงเมืองพะเยา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (พะเยา : นครนิวส์การพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๗-๘.

ชุมชนหลวงราชสังฆฐาน มาจากการที่เป็นพระอารามที่ กษัตริย์ในสมัยนั้นได้สร้างขึ้น ประกอบกับแต่เดิมพระสังฆราชเมืองพะเยา ทรงประทับอยู่ ณ วัดแห่งนี้

วัดหลวงราชสังฆฐาน (วัดหลวงใน) กับวัดไชยอาวาส (วัด ประตุเหล็ก) ถือว่าเป็นวัดพี่-วัดน้อง มีเรื่องเล่าว่าหลังพะเยาผ่านยุคเมืองร้าง ๕๖ ปี ชาวบ้านปงสนุกได้กับชาวบ้านปงสนุกเหนือ จากจังหวัดลำปางอพยพ มาอยู่ ซึ่งมีพระเถระ ๒ พี่น้องได้อพยพมาด้วยแล้วแยกกันครองวัด (ไม่ ปรากฏว่าวัดไหนเป็นวัดพี่วัดไหนเป็นวัดน้อง) แต่มีประเพณีมาช้านานที่ว่า เมื่อถึงวันพระ วันสงกรานต์ หรือเทศกาลวันสำคัญทางศาสนาวัดทั้งสองจะ แลกข้าบาตรกัน (ภาษาถิ่น) หมายถึงการแลกเปลี่ยนของใส่บาตรอาจจะเป็น ตระกร้าหรือถาดก็ได้ นับว่าเพื่อรักษาความเป็นพี่น้องต่อกัน

ชุมชนวัดหัวข่วงแก้ว (วัดคุ้ม) คำว่า **ข่วง** คือลาน หรือ ข่วง แก้ว อารามอันเป็นที่ประดิษฐานของพระรัตนตรัย คำว่า **คุ้ม** หลวงพ่อพระ อุบาลีคุณูปมาจารย์ เล่าให้ฟังว่า ห่างไปประมาณ ๑๐๐ วาเป็นสำนักงาน ของเจ้าเมืองสองแคว (เจ้าเมืองพะเยา) จึงเป็นที่มาของคำว่าคุ้ม (เจ้าเมือง) อีกประการหนึ่งบริเวณดังกล่าวมีวัดติดกันอยู่สองวัดคือ วัดหัวข่วง กับ วัดคุ้ม จึงรวมเป็นวัดเดียวกัน

๑.๒ ตำบลแม่ต้า

คำว่า **แม่ต้า** มีความหมายใน ๒ ทิศนะ คือเป็นชื่อ น้ำแม่ต้า ซึ่งไหลมา จากตอยแม่ต้า ซึ่งมีต้นกำเนิดอยู่ในเขตตำบลแมงกา จังหวัดพะเยากับอำเภอ งาว จังหวัดลำปาง อีกความหมายหนึ่งคือ เป็นกิริยาที่ลำห้วยสายนี้ไหลมา ขนลำน้ำแม่อิง จุดที่ลำน้ำทั้งสองสายมาชนกันนั่นเอง เป็นกิริยาที่ภาษาถิ่น เรียกว่า **ต้า** หรือ **ชนกัน** จึงเรียกว่า **แม่ต้า** ตำบลแม่ต้าตั้งอยู่ในเขตเทศบาล

เนื่องจากเทศบาลเมืองพะเยาได้ขยายเขตออกไปรวมทั้งตำบลเวียงและตำบลแม่ต้าเข้าด้วยกัน

ชุมชนวัดศรีจอมเรือง คำว่า “จอม” เป็นภาษาไทยใหญ่ หมายถึงที่อยู่ที่อยู่อาศัยหรือวัดเมื่อรวมเข้ากับคำว่า “เรือง” ที่มีความหมายถึงความเจริญรุ่งเรืองแล้วก็คือที่อยู่อาศัยหรือวัดที่เจริญรุ่งเรือง อีกทัศนะหนึ่งกล่าวว่า คำว่า “จอม” หมายถึงยอดส่วนบน เช่น จอมทอง จอมขวัญ จอมทัพ เมื่อรวมเข้ากับคำว่า “เรือง” จึงหมายถึงสุดยอดแห่งความรุ่งเรือง วัดแห่งนี้เป็นที่รู้จักกันว่าเป็นวัดพม่า หรือวัดเงี้ยว อีกชื่อหนึ่งคือไทยใหญ่ เหตุเพราะคนไทยเชื้อสายพม่าเข้ามาอยู่อาศัยและสร้างวัดแห่งนี้ขึ้น

ชุมชนวัดป่าลานคำ เดิมชุมชนแห่งนี้มี **ต้นลาน** ซึ่งมีลักษณะคล้ายต้นตาล มีสีออกเหลืองๆ เต็มไปหมด กล่าวคือมีสีเหลืองดังทองคำ ดังนั้นคนจึงเรียกรวมกันว่า ป่าลานคำ นั่นเอง

ชุมชนวัดลี คำว่า **ลี** เป็นภาษาไทองถิ่น บ้างก็ว่าเป็นภาษาพม่าซึ่งแต่ละทัศนะก็เป็นไปได้ทั้งนั้นด้วยเหตุผล ๓ ประการ ๑) พะเยาเป็นกลุ่มเมืองล้านนาที่เคยตกอยู่ภายใต้อิทธิพลพม่ามากกว่า ๒๐๐ ปี ๒) พะเยาเคยถูกพม่ารุกรานจนเป็นเมืองร้างอีก ๕๖ ปี ๓) คำศัพท์หลายคำมาจากภาษาพม่า เช่น คำว่า **สลา** ที่หมายถึง ช่าง เป็นต้น ดังนั้น คำว่าลีมักจะใช้คู่กับคำว่า กาด แปลว่า ย่าน ตลาด แต่เดิมชุมชนดังกล่าวอยู่ท่ามกลางชุมชนบางทัศนะก็บอกว่าสถานที่แห่งนี้เป็นที่หลบภัยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง

๑.๓ ตำบลจำป่าหวาย

ตำบลจำป่าหวาย แยกมาจากตำบลแม่กา คำว่า “**จำป่าหวาย**” หมายความว่าบริเวณนี้มีป่าหวายขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก และมีน้ำชุ่มตลอดปี มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลเวียง ตำบลแม่ต้าและตำบลท่าวังทอง

อำเภอเมือง ทิศใต้ ติดกับตำบลแม่กา อำเภอเมือง ทิศตะวันออก ติดกับตำบล
ดอกคำใต้ ตำบลบุญเกิด ตำบลคือเวียง อำเภอดอกคำใต้ ทิศตะวันตก ติด
กับ ตำบลแม่กา อำเภอเมือง ปัจจุบันมี ๑๓ หมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านดาว
เรือง บ้านดอนมูล บ้านจำปาหวายเหนือ บ้านสันดอนงาม บ้านหลายช่อง
บ้านร่องเข็ม บ้านบุญเรือง บ้านสันกลาง บ้านร่องครกใต้ บ้านร่องขุย
บ้านจำปาหวายทุ่ง บ้านร่องครกเหนือ บ้านใหม่ริมบึง

๑.๔ ตำบลแม่ใส

คำว่า “แม่ใส” เป็นชื่อลำน้ำแม่ใสที่ไหลผ่านหมู่บ้าน

ตำบลแม่ใส มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับกว๊านพะเยา ทิศใต้
ติดกับตำบลแม่นาเรื่อและตำบลแม่กา อำเภอเมือง ทิศตะวันออก ติดกับ
ตำบลแม่กา อำเภอเมือง ทิศตะวันตก ติดกับตำบลตุน และตำบลแม่นาเรื่อ
อำเภอเมือง

คำขวัญตำบลแม่ใส ดังนี้

แห่ไม้ค้ำศรี ประเพณีโบราณ เขียวชาญติมีด ปั่นอิฐสินค้านำออก
ส่งขายนอกผักตบชวา จักรสานนำหน้า พัฒนาตำบลแม่ใส

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านร่องไฮ คำว่า ไฮ มาจากคำว่า ต้นไฮ มีลักษณะลำต้น
คล้ายๆ ต้นโพธิ์ ขึ้นอยู่กับต้นไม้อื่น เป็นกาฝากต้นไม้ชนิดอื่น บางมดก็เล้า
เป็นนิทานพื้นบ้านที่พ่อขุนรามแปลงร่างกลายเป็นตัวไรเพื่อหนีจากการไล่ล่า
ของพ่อขุนงำเมือง คำว่า “ไร” ภาษาถิ่นออกเสียงว่า “ไฮ”

บ้านแม่ใสทุ่ง บริเวณดังกล่าวมีหนองน้ำชื่อหนองวัวแดง สมัยพ่อขุนรามฯ หนึ่การจับกุมของพ่อขุนจำเมืองได้แปลงกายเป็นวัวแดงไป ติดหล่มบริเวณหนองน้ำดังกล่าว^๓

บ้านแม่ใสเหล่า คำว่า **เหล่า** คือป่าละเมาะ เมื่อมีการแยก หมู่บ้านขึ้นใหม่จึงใช้ชื่อว่าแม่ใสเหล่าตามสถานที่ตั้งหมู่บ้าน

บ้านบ่อแฮ้ว คำว่า **“แฮ้ว”** หมายถึงเครื่องมือตักน้ำจากบ่อ เพื่อช่วยผ่อนแรง มีเรื่องเล่าว่าเดิมคนจากจังหวัดลำปางอพยพมาอยู่ ทำน้ำ ทุ่ง (ภาษาถิ่น-หมายถึงภาชนะสำหรับตักน้ำ) ไว้ใช้กับแฮ้วตักน้ำ จึงเป็นที่มา ของชื่อหมู่บ้าน

บ้านสันป่าถ่อน คำว่า **สัน** คือเนินเตี้ย ๆ คำว่า **ถ่อน** มาจาก คำว่า **ไม้ถ่อน** มีลักษณะใบคล้ายกับใบมะขามแต่มีขนาดใหญ่กว่า ไม้ชนิดนี้ ใช้เป็นสมุนไพรได้ เมื่อรวมกันแล้วจึงหมายความว่าเนินของป่าไม้ถ่อน

บ้านหัวขัว คำว่า **“ขัว”** เป็นภาษาพื้นบ้านหมายถึงสะพาน อันเนื่องมาจากบ้านแห่งนี้อยู่บริเวณตรงหัวสะพานข้ามพอดิ จึงได้ชื่อว่าบ้าน หัวขัว

๑.๕ ตำบลบ้านตุน

คำว่า **“ตุน”** เป็นชื่อของลำน้ำแม่ตุน มีเรื่องเล่าว่าพ่อขุนรามฯ ได้แปลง ร่างเป็นตุนขุดรูหนีจากการไล่ล่าของพ่อขุนจำเมือง ที่เอาเสียมขุดหาตัวตุน จนเป็นร่องในที่สุดก็กลายมาเป็นลำห้วยแม่ตุน^๔

^๓ คุรยละเอียด พระมหาศรีบรรดรร ธิธมฺโม. นิทานพื้นบ้านเมืองพะเยา. (กอบคำการพิมพ์: พะเยา, ๒๕๕๗), หน้า ๘๕.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

ตำบลตุน มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดตำบลบาง อำเภอมือง ทิศใต้ติดตำบลแม่เฒ่า อำเภอมือง ทิศตะวันออกติดตำบลแม่เฒ่า อำเภอมือง ทิศตะวันตก ติดกับ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

ปัจจุบันตำบลตุนประกอบไปด้วย ๑๑ หมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านตุนใต้ บ้านตุนกลาง บ้านบัว บ้านห้วยหม้อ บ้านห้วยลึก บ้านสันกว๊าน บ้านเหล่า บ้านทุ่งกั่ว (เฉพาะบ้านตุนมีอยู่ ๔ บ้าน คือตุนใต้ ๒ หมู่บ้าน ตุนกลาง ๒ หมู่บ้าน)

๑.๖ ตำบลบ้านต้า

คำว่า “ต้า” มีความเป็นมาที่น่าสนใจอยู่ ๒ แนวคิดคือ แนวคิดที่หนึ่งเป็นแนวคิดเชิงธรรมชาติ มีน้ำขุนต้าไหลผ่านจึงได้นำตามขุนน้ำนั้นว่าบ้านต้า แนวคิดที่สองเป็นแนวคิดเชิงนิทานพื้นบ้าน คือมาจากกะตัม (ภาษาท้องถิ่นหมายถึงเครื่องมือดักสัตว์ชนิดหนึ่งมีเรื่องเล่าว่าพ่อขุนงำเมืองไล่จับพ่อขุนรามฯ ที่แปลงกลายเป็นเสือไปติดกับดัก ณ บริเวณนี้ ดังนั้นบริเวณดังกล่าวจึงได้ชื่อว่าบ้านกะตัม ต่อมาเพี้ยนเป็นต้า หรือบ้านต้านั่นเอง)

ตำบลบ้านต้า มีคำขวัญ ดังนี้

จำปาทองน้ำตกแสนสวย

รำรวยจักสานผักตบชวา

แหล่งเลี้ยงปลานิลเลิศรส

สวยสดผักปลอดสารพิษ

งามวิจิตรเจียรไนพลอย

รสอร่อยเต้าเจี้ยวหมูสับสอง

ที่พักผ่อนอ่างเก็บน้ำพระแล

งดงามแท่นศูนย์กลางป่าขุนต้า

ตำบลบ้านต้า ห่างจากอำเภอมือง ๑๑ กิโลเมตร มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลท่าจำปี และอำเภอมือง ทิศใต้ ติดกับตำบลบ้านต๋อม อำเภอมือง ทิศตะวันออก ติดกับตำบลท่าวังทอง อำเภอมือง และตำบลห้วยแก้ว อำเภอกุกามยาว ทิศตะวันตก ติดกับอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ปัจจุบันมี ๑๓ หมู่บ้าน มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านห้วยเคียนเหนือ เป็นหมู่บ้านที่ตั้งเรียงรายบริเวณลำห้วย ซึ่งปรากฏว่า ลำห้วยดังกล่าวมีต้นตะเคียนขึ้นอยู่ตลอดแนว

บ้านดอนมูล เดิมชื่อว่าบ้านต้าใต้ เพราะอยู่ใต้น้ำ ต่อมาเปลี่ยนเป็นบ้านดอนมูลเพราะที่บริเวณดังกล่าวนี้เป็นที่ลุ่มน้ำและต่อมาได้พัฒนาตะกอนหินดินทรายมาทับถมขึ้นๆ จนเกิดเป็นสถานที่ดอนขึ้น (ลักษณะการมูลขึ้นนี้เป็นภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ดอน”)

บ้านปาลาน บริเวณหมู่บ้านนี้มีต้นลานขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก (คนสมัยก่อนใช้ใบลานในการจารหนังสือเหมือน คนในยุคปัจจุบันใช้กระดาษในการเขียนหนังสือ)

บ้านท่าช้าง ในอดีตถนนหนทางคมนาคมไปมาลำบาก ไม่สะดวกเหมือนในยุคปัจจุบัน จึงใช้ช้างในการชักลาก หรือเป็นพาหนะในการสัญจรไปมาและบริเวณดังกล่าวเป็นทางขึ้นลงและข้ามลำน้ำแม่ติ้มของช้าง จึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน

บ้านต้ำน้ำล้อม สภาพของหมู่บ้านที่ประชาชนพากันปลูกบ้านในบริเวณสถานที่อันเป็นที่มัลำน้ำล้อมรอบหมู่บ้านไว้ จึงได้ชื่อว่าต้ำน้ำล้อม

บ้านต้ำม่อน ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่เนินสูง คำว่า “ม่อน” เป็นภาษาถิ่นลักษณะเป็นเนินสูงขึ้นไป ประกอบกับอยู่ในกลุ่มบ้านต้า

บ้านต้าพระแล มีคนเล่าว่าในอดีตมีพระพุทธรูปที่สวยงามมากตั้งเด่นเป็นที่สนใจของผู้คนที่เดินทางสัญจรไปมา เรียกว่าใครที่ได้ผ่านมาทางนี้ต้องแลดูทุกคน จึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน

บ้านต้ากลาง เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ระหว่างบ้านต้าพระแลและบ้านต้าใน

บ้านต้าใน เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บริเวณในสุดของตำบล

บ้านโป่งขาม บริเวณดังกล่าวมีดินโป่งเป็นจำนวนมาก และ
อยู่บนจอมปลวกที่มีต้นมะขามขึ้นอยู่ คำว่า “โป่ง” จึงมาจากดินโป่ง ส่วนคำ
ว่า “ขาม” มาจากต้นมะขามนั่นเอง

บ้านท่าเรือ เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่อีกฝากหนึ่งของลำน้ำอิง ใน
สมัยก่อนการสัญจร ผู้คนนิยมใช้เรือ เพราะอยู่บริเวณที่มีท่าเรือขึ้นลงจึงเป็น
ชื่อของหมู่บ้าน (คำว่าบ้านต้า มีอยู่ ๕ บ้านคือ บ้านต้ำน้ำล่อม บ้านต้ำม่อน
บ้านต้ำพระแล บ้านต้ำกลาง และบ้านต้ำใน)^๔

๑.๗ ตำบลต้อม

ตำบลต้อม อยู่ใกล้อำเภอเมืองการที่มีผู้คนมาอยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก
จนเป็นชุมชน คำว่า “ชุม” ภาษาถิ่นเรียกว่า “ตอม” หรือ “ต้อม” อาณาเขต
ทิศเหนือ ติดกับตำบลต้า และอำเภอเมือง ทิศใต้ ติดกับตำบลสันป่าม่วง
อำเภอเมือง ทิศตะวันออก ติดกับตำบลท่าวังทองอำเภอเมือง ทิศตะวันตก
ติดกับอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

คำขวัญตำบลบ้านต้อม ดังนี้

**ตำบลบ้านต้อมเมืองน่านอยู่ คู่หาดอิงกวีวัน เมืองตำนานบ่อสิบสอง
พระธาตุจอมทองเป็นศรี ประเพณีงามสง่า
วังมัจฉาน่ายล ประชาชนล้วนเป็นสุข**

^๔ เรื่องเดียวกัน.

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านร่องห้า คำว่า “ร่องห้า” มีแนวความคิด ๒ ทศนะ คือ บริเวณดังกล่าวมีต้นมะหาด ลักษณะคล้ายต้นหว้าขึ้นเป็นจำนวนมากตามร่องน้ำที่ไหลลงสู่กว๊านพะเยา ชาวบ้านจึงเรียกว่า “ร่องมะหาด” แล้วเพี้ยนมาเป็น ร่องห้า ในปัจจุบัน อีกทศนะหนึ่งให้ความหมายว่าลำน้ำที่ไหลลงสู่กว๊านพะเยา บริเวณนั้นมีจำนวน ๕ ร่องน้ำด้วยกัน ชาวบ้านจึงเรียกว่าบ้านร่องน้ำห้าสาย แล้วเพี้ยนมาเป็น บ้านร่องห้า

บ้านแท่นดอกไม้ มีเรื่องเล่าว่าคนโบราณเดินทางสัญจรไปมา ไม่มีเวลาขึ้นไปสักการะพระธาตุจอมทอง ต่างคนต่างรีบเร่งต้องไปทำธุระอีกประการหนึ่งถนนหนทางที่ขึ้นไปพระธาตุจอมทองนั้นลำบากประกอบกับมีภูเขากดคลุมเป็นอันตรายต่อผู้ที่สัญจร ชาวบ้านจึงร่วมมือกันสร้างแท่นบูชาเอาไว้ริมทาง เพื่อเป็นที่วางดอกไม้และธูปเทียนที่มีผู้นำมาสักการะพระธาตุจอมทอง จึงเป็นที่มาของบ้านแท่นดอกไม้

บ้านร่องห้าป่าฉา คำว่า “ฉาฉา” หรือต้นฉาฉา (ต้นจามจุรี) ภาษาถิ่นเรียกต้น “โกก” หรือ “โก่” ใช้ได้ทั้งสองคำ

นอกจากนั้นแล้วตำบลต่อมยังมีหมู่บ้านอื่นๆ อีกคือ บ้านสันต้นฝ้าย บ้านสันหนองเหนียว บ้านต่อมกลาง บ้านต่อมดง บ้านห้วยทรายคำ บ้านร่องไผ่ใต้ บ้านร่องไผ่เหนือ บ้านสันป่าจั่ว บ้านร่องห้าป่าสัก บ้านเกษตรพัฒนา

(บ้านต่อม มีอยู่ ๓ บ้านคือ บ้านต่อมดง บ้านต่อมกลาง บ้านต่อมใน และ (วัด) ต่อมใต้ ตำนานเล่าว่าพ่อขุนรามฯ เมื่อแปลงกลายเป็นเสือวิ่งหนีผ่านมาทางกว๊านพะเยาโอดลงน้ำกว๊านจนเสียงดังต่อม อันที่จริงเป็นสายน้ำแม่ต่อมไหลผ่าน ลงกว๊านพะเยา)

๑.๘ ตำบลท่าจำปี

ตำบลท่าจำปี เป็นตำบลที่น่าสนใจมากเพราะเสนอขอแยกเป็นตำบลจากตำบลบ้านต้า ถึง ๓ ครั้งทีเดียว ครั้งที่ ๑ ขอแยกโดยใช้ชื่อว่า **ตำบลทุ่งผาสุข** แต่ทางราชการไม่อนุมัติ ในครั้งที่ ๒ ขอแยกเป็นตำบลโดยใช้ชื่อว่า **ตำบลท่าเจริญชัย** ก็ไม่ได้รับอนุญาตอีกเช่นเดิม จนครั้งที่ ๓ ได้เสนอไปใหม่และได้อนุมัติเป็นตำบลในนาม **ตำบลท่าจำปี** ใน พ.ศ. ๒๕๒๙ มีอาณาเขต ทิศเหนือติดกับตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมือง ทิศใต้ ติดกับตำบลบ้านต้า อำเภอเมือง ทิศตะวันออก ติดกับตำบลแม่ปืม อำเภอเมือง ทิศตะวันตก ติดกับอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ห่างจากตัวอำเภอเมืองประมาณ ๑๓ กิโลเมตร

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านต๋านกกก คำว่า “ต๋้า” เป็นชื่อของน้ำขุนต๋านั่นเอง ส่วนคำว่า “นกกก” คือ นกชนิดหนึ่งที่มีหงอน นกชนิดนี้ชอบบินมากินปลาที่บริเวณต้นลำน้ำอิง

บ้านร่องห้า (ห้วยเคียน) บ้านแห่งนี้เดิมทีมีลำห้วยไหลผ่าน มีต้นไม้อื่นตามลำห้วยซึ่งมีทั้งมะหาดและต้นตะเคียนเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงเรียกชุมชนที่อยู่บริเวณดังกล่าวว่าบ้านร่องห้าห้วยเคียน ต่อมาเมื่อหมู่บ้านขยายตัวมากขึ้นจึงแยกหมู่ที่ ๓ ออกเป็นหมู่ที่ ๑๐ โดยอาศัยลำห้วยฝากละด้านแล้วตั้งชื่อตามลักษณะพื้นที่ดังกล่าว

บ้านต๋มไร่ บริเวณดังกล่าวนี้เดิมทีเป็นสันหรือคันคูของลำน้ำอิงชาวบ้านเข้าไปบุกเบิกทำไร่สวน และที่สำคัญมีวัดร้างอยู่บริเวณนั้นด้วย ได้มีชาวบ้านไปขุดค้นพบช้างที่ทำด้วยหินต่อมาจึงสร้างวัดขึ้นมาใหม่ชื่อวัดช้างหิน

บ้านห้วยเคียน แยกมาจากหมู่ที่ ๓ ฝากหนึ่งที่มีต้นมะหาดขึ้นอยู่เป็นจำนวนมากคือบ้านร่องห้า อีกฝากหนึ่งที่มีต้นตะเคียนขึ้นอยู่คือบ้านห้วยเคียนดังได้กล่าวไว้แล้ว

นอกจากนั้นแล้วยังมี บ้านต้าเหล่า บ้านดุ่มท่าตันศรี บ้านดุ่มท่าจำปี บ้านดุ่มเหนือ บ้านดุ่มดง บ้านสัน บ้านสายน้ำงาม ฯลฯ

๑.๙ ตำบลแม่ปืม

คำว่า **“แม่ปืม”** คือขุนน้ำแม่ปืม เดิมกำนันตำบลนี้ทางราชการจะตั้งชื่อให้ว่า ขุนปืม ตำบลแม่ปืม ห่างจากตัวเมืองพะเยาไปทางทิศเหนือประมาณ ๑๕ กิโลเมตร อาณาเขต ทิศเหนือ ติดกับตำบลแม่สุก อำเภอแม่ใจ ทิศใต้ ติดกับตำบลต้า อำเภอเมือง ทิศตะวันออก ติดกับตำบลห้วยแก้ว อำเภอเมือง ทิศตะวันตก ติดกับตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมือง

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านร่องคือ คำว่า **ร่อง** หมายความว่า ร่องน้ำ เพราะหมู่บ้านดังกล่าวมีร่องน้ำล้อมรอบ ส่วนคำว่า **คือ** หมายถึงคู่กันดิน เมื่อรวมกันจึงหมายถึงบ้านที่มีร่องน้ำติดกับคู่กันดิน

บ้านป่าคา บ้านแห่งนี้มีความเป็นมาที่น่าสนใจประการหนึ่งคือในอดีตบริเวณหลังวัดจะมีห้วยคาอยู่เต็มไปหมดและสูงมากขนาดที่เรามองไม่เห็นหัวกันเลยทีเดียว มีคนเล่าให้ฟังว่ามีโจรขโมยควายแล้วนำไปซ่อนไว้ดงคาอยู่เป็นประจำ

ในหมู่บ้านแห่งนี้มีวัดชื่อ**วัดศรีดอนตัน** ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าคนโบราณได้ตัดไม้ลงมาตามลำน้ำแล้วตามไม้ซุงเหล่านั้นมาทัน ณ บริเวณต้นโพธิ์หรือที่ชาวล้านนาเรียกต้นศรี เมื่อได้ไม้ซุงแล้วชาวบ้านจึงพากันสร้างวัดโดยให้ชื่อว่าศรีดอนตัน คืออาการที่มาทันไม้ซุงนั่นเอง ต่อมาเมื่อเสนอชื่อวัดให้เป็นทางการ จึงได้มีการพิจารณากันว่าควรให้ชื่อวัดตรงกับชื่อบ้าน จึงเปลี่ยนมาใช้ชื่อวัดใหม่ว่า **วัดป่าคา** มาจนถึงทุกวันนี้

บ้านสันทราย ช่วงที่ลำน้ำแม่ปืมไหลผ่านได้พัดพาทรายขึ้นมาทับถมจนเกิดเป็นดอนขึ้นมา ชาวบ้านจึงเรียกว่า **สันทราย** ซึ่งเมื่อน้ำแม่ปืม

ไหลไปอีกหน่อยพอถึงบ้านปากลำน้ำดังกล่าวก็แยกเป็น ๒ สาย สายหนึ่งไหลผ่านบ้านร่องคือ อีกสายหนึ่งไหลไปผ่านบ้านสันตันหวิด

บ้านสันหมื่นแก้ว บ้านสันหมื่นแก้ว มีตำนานเล่าว่า ปู่หมื่นย่าแก้ว สองสามีภรรยาไปเลี้ยงควายได้ถูกเสือกัดตายบริเวณสันหรือที่ดอน จึงได้ชื่อว่า “สันหมื่นแก้ว”

บ้านสันตันหวิด คำว่า “ตันหวิด” เป็นชื่อของต้นไม้ชนิดหนึ่งมีขนาดใหญ่ คนสมัยโบราณนิยมเอามาทำกลอง ที่ได้ชื่อว่าตันหวิดก็เพราะเวลาถูกลมพัดเสียงจะดังหวิด ๆ

นอกจากนั้นแล้วยังมี บ้านป่าดุ่ม บ้านแม่ปืม บ้านสันหนองควาย บ้านสันตันผึ้ง บ้านโป่งเกลือ บ้านห้วยบง บ้านปากวาว บ้านภูเงิน บ้านห้วยบงเหนือ บ้านโป่งเกลือใต้ บ้านโพธิ์ทอง ฯลฯ

๑.๑๐ ตำบลแม่กา

คำว่า **แม่กา** มีแนวคิดอยู่ ๓ ทศณะคือ

ประการที่ ๑ บริเวณดังกล่าวมีกาเป็นจำนวนมาก พักอาศัยอยู่

ประการที่ ๒ กาเหล่านั้นพากันไปหลงอยู่ตรงบริเวณดังกล่าวจึงเป็นที่มาของเวียงกาหลง ซึ่งเป็นหมู่บ้านแรกเริ่ม

ประการที่ ๓ มีคนเล่าว่าในอดีตพ่อค้าได้รอนแรมเดินทางค้าขายด้วยเกวียนและหยุดพักผ่อนไต้ต้นตะเคียนใหญ่ใกล้ลำห้วย ในขณะที่กำลังรับประทานอาหารอยู่นั้น พ่อค้าคนหนึ่งได้เอาหม้อแกงไปต้ก้นที่ลำห้วย พอตกกลางคืนก็เกิดเหตุอาเพศเสือมาจากไหนไม่ทราบได้คาบเอาพ่อค้าคนที่ไปต้ก้นน้ำเมื่อตอนกลางวันไปกิน และที่เป็นเหตุอัศจรรย์ก็คือจะมีอีกามาบินรอบหมู่บ้าน ซึ่งมักจะมีคนตายตามมาทุกครั้ง เหตุนี้เองจึงได้ชื่อว่าแม่กา

ตำบลแม่กามีระยะห่างจากตัวเมืองพะเยามีระยะตั้งแต่ ๕-๓๐ กิโลเมตร เหตุเพราะลักษณะมีหมู่บ้านที่ตั้งอยู่เรียงรายไปตามถนนหลวงสายพะเยา-ลำปาง ตำบลแม่กามีเนื้อที่ ๑๓๑.๖๔๖ ตารางกิโลเมตร ได้ยกสถานะเป็น องค์การบริหารส่วนตำบล เมื่อปี ๒๕๓๙ เริ่มบริหารงานตั้งแต่วันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๓๙

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับเทศบาลเมืองพะเยา ทิศใต้ ติดกับ ตำบลบ้านเวียง อำเภอจางว จังหวัดลำปาง ทิศตะวันออก ติดกับตำบลจำป่าหวาย อำเภอเมือง ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลแม่ณาเรือ และตำบลแม่ใส อำเภอเมือง

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านหม้อแกงทอง เดิมชื่อแม่กาหม้อแกงทอง คำว่า **ทอง** เป็นภาษาพื้นเมืองหมายความว่าทองเหลือง นั่นเอง เหตุที่ได้ชื่อว่าหม้อแกงทองเพราะความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน มีคนเล่าว่าเมื่อชาวบ้านจะหุงหาอาหารให้ตั้งหม้อแกงรอไว้ แล้วพากันเดินเข้าป่าแล้วก็กลับออกมาด้วยระยะเวลาไม่นานก็ได้อาหารแล้ว ชาวบ้านจึงเรียกแม่กาหม้อแกงทอง ต่อมาทางราชการจึงเปลี่ยนเป็นแม่กาหม้อแกงทอง

บ้านแม่กาหลวง ซึ่งเป็นบ้านดั้งเดิมที่ขยายไปเป็นบ้านอื่นๆ เชื่อว่าเดิมทีเป็นเวียงเก่าชื่อเวียงกาหลง ต่อมาเพี้ยนเป็นเวียงกาหลวง

บ้านบัว เป็นเวียงเก่าแก่แม้ปัจจุบันมีคูคลองเก่าและซากปรักหักพังของอิฐเก่าให้ได้ศึกษาอยู่จำนวนหนึ่ง ทางมหาวิทยาลัยนเรศวร พะเยา เข้าไปศึกษาค้นคว้าและจัดแสดงบางส่วน

บ้านแม่กาห้าข้าม สมัยสงครามโลกทหารได้ใช้สะพานข้ามลำน้ำมา บางมติว่าทหารหลวงรบกับเงี้ยวข้ามห้วยไปหลบใต้สะพานไม้

บ้านแม่กาไร่เดียว ที่ได้ชื่อว่า แม่กาไร่เดียว เพราะสภาพภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านเป็นป่าเขาสลับซับซ้อนอันเป็นแนวของภูเขาฝั้นน้ำที่กั้นระหว่างเมืองพะเยากับจังหวัดลำปาง ผู้คนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านดังกล่าวแทบจะไม่ได้สัมผัสพื้นที่ราบเลย จึงได้ชื่อว่าแม่กาไร่เดียว เพราะพื้นที่ราบพอจะทำไร่ไถนาได้นิดเดียวนั่นเอง

บ้านแม่กาห้วยเคียน เดิมชื่อ บ้านห้วยบงมะก่าย หรืออีกชื่อหนึ่งมีต้นตะเคียนขนาดใหญ่อยู่บริเวณหน้าวัดจึงมีชื่อตามวัดดังกล่าว มีคนเล่าว่าทหารญี่ปุ่นได้ใช้บริเวณวัดเป็นโรงงานผลิตเงินใช้สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ และได้เข้าไปตั้งค่ายอยู่บริเวณตอยอีกลูกหนึ่ง จึงชื่อว่า**ม่อนทหาร**

บ้านแม่กาโทกหาวก คำว่า **โทก** คือบริเวณหัวของลำห้วย คำว่า **หาวก** คือ การพังทลาย คือหัวลำห้วยพังลงเพราะแรงของน้ำ

บ้านแม่ตำน้อย ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวเผ่าเย้า และลื้อซอ ตำบลแม่กามีคำขวัญ ดังนี้

**แม่กาเมืองน่านอยู่ แหล่งอยู่ข้าวอยู่น้ำ เลิศล้ำฝีมือแรงงาน
งามตระการศูนย์อัญมณี มหาวิทยาลัยดินเรศวร
ผู้คนล้วนมีคุณธรรม**

นอกจากนั้นแล้วตำบลแม่กายังมีบ้านห้วยเคียน บ้านโทกหนองแก้ว บ้านแม่กาไร่ บ้านแม่ตำบุญโยง บ้านเกษตรสุข ฯลฯ

๑.๑๑ ตำบลบ้านสาาง

ตำบลบ้านสาางมีตำนานเล่าว่าพ่อขุนรามฯ ได้ร้ายเวทย์มนต์แปลงกายเป็นเสือหลบนหินมาบริเวณนี้ คำพื้นเมืองโบราณเรียกเสื่อว่า เสื่อสาาง หรือ สาาง คำเดียว^๖

ตำบลบ้านสาาง มีอาณาเขต ทิศเหนือ ติดกับตำบลสันป่าม่วง อำเภอเมือง ทิศใต้ ติดกับตำบลบ้านตุน อำเภอเมือง ทิศตะวันออก ติดกับกว๊านพะเยา ทิศตะวันตก ติดกับ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

คำขวัญประจำตำบลบ้านสาาง ดังนี้

แหล่งงามฝีมื้อ เลื่องลือทั่วถิ่น ปันหม่อนน้ำดิน

ครกหินนิยม ปลาส้มแคบหมู ปลาบุรุษหวาน

ประชาธิปไตย จักรสานก่องข้าว

ปัจจุบันมีเขตการปกครอง จำนวน ๙ หมู่บ้าน คือ บ้านสาางใต้ บ้านสาางเหนือ บ้านสันเวียงใหม่ บ้านป่าค่าง บ้านจั่วใต้ บ้านจั่วเหนือ บ้านสันบัวบก บ้านม่อนแก้ว (บ้านสาาง มีอยู่ ๒ สาาง คือบ้านสาางเหนือ และบ้านสาางใต้)

๑.๑๒ ตำบลสันป่าม่วง

คำว่า สันป่าม่วง มาจากพื้นที่เดิมของตำบลแห่งนี้มีต้นมะม่วงอยู่เป็นจำนวนมาก และมีต้นขนาดใหญ่เรียงรายกันอยู่อีก ๗ ต้น ชาวบ้านจึงเรียกหมู่บ้านดังกล่าวว่า บ้านสันป่าม่วง ตำบลสันป่าม่วง เป็นตำบลที่มีการยุบรวมกับตำบลอื่นและแยกเป็นตำบลขึ้นหลายครั้ง ตามประวัติในปี ๒๔๑๕ ได้มีชาวบ้านฟุ่บ่อแป้น อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปางชื่อว่า นายวัน ไม่ปรากฏนามสกุล ได้มาตั้งถิ่นฐานเป็นครอบครัวแรก ต่อมาได้มีญาติพี่น้องตามมาอีกมากจนสามารถตั้งเป็นหมู่บ้านสันป่าม่วงได้ในปี ๒๔๕๐ ซึ่งมีขุนม่วงคามะณี (ขุนมอย) เป็นผู้นำ และอยู่ในเขตปกครองของตำบลบ้านตุน

^๖ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๘๕.

ในอีก ๕ ปีต่อมาคือปี พ.ศ.๒๔๘๕ ได้แยกเขตการปกครองออกมาจากตำบลบ้านต้นมาเป็นตำบลสันปาม่วงซึ่งมีขุนม่วง คามะณีเป็นกำนันคนแรก ส่วนคนที่สองคือ นายใจมา เดชใจ

ต่อมาอีก ๔ ปีคือปี พ.ศ. ๒๔๘๙ ได้ยุบรวมตำบลสันปาม่วงมาขึ้นอยู่ในเขตการปกครองของตำบลบ้านต๋อม

อีก ๔๗ ปีต่อมาคือปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้แยกการปกครองจากตำบลต๋อมมาเป็นตำบล สันปาม่วงอีกครั้งหนึ่งโดยมี นายสมบัติ นันทาทอง เป็นกำนันคนแรก

ปี ๒๕๔๐ ตำบลสันปาม่วงได้ยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล

ตำบลสันปาม่วง มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลบ้านต๋อม และตำบลบ้านต้า อำเภอมือง ทิศใต้ ติดกับตำบลบ้านสาং อำเภอมือง ทิศตะวันออก ติดกับกว๊านพะเยา ทิศตะวันตก ติดกับ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง มีพื้นที่ทั้งหมด ๓๖ ตารางกิโลเมตร หรือ ๒๒,๕๐๐ ไร่ อยู่ห่างจากตัวอำเภอมืองประมาณ ๑๒ กิโลเมตร

คำขวัญประจำตำบลสันปาม่วง ดังนี้

หัตถกรรมผักตบชวา งามสง่าดอยบุษราคัม

เย็นฉ่ำน้ำตกขุนต๋อม พรั่งพร้อมผักปลอดสารพิษ

บ้านผาช้างมูบ มีเรื่องเล่าว่า เดิมเป็นบ่อทองคำ ซึ่งมีลักษณะเหมือนช้างมูบโกล้หน้าผาเมื่อพระธุดงค์จาริกแสวงบุญผ่านมาคิดจะสร้างพระบรมธาตุบูชาพระพุทธเจ้าจึงใช้บาตรตักเอาทองคำไปเพื่อใช้เป็นทุนในการก่อสร้าง จากนั้นก็สร้างพระธาตุครอบบ่อทองคำนั้น

ปัจจุบันมีเขตปกครองอยู่ จำนวน ๘ หมู่บ้าน คือ บ้านผาช้างมูบ บ้านทุ่งต้นศรี บ้านสันปูเลย บ้านสันปาม่วงใต้ บ้านสันปาม่วงเหนือ บ้านแม่ต๋อมใน

๑.๑๓ ตำบลท่าวังทอง

เดิมชื่อว่า**บ้านท่าศาลา (หลวง)** เนื่องจากชาวบ้านท่าศาลา (หลวง) บ้านแม่ก่ง ทุ่งม่าน อำเภอกะลา จังหวัดลำปาง ได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณบ้านบุญโยชน์ บ้านศรีชุม และตั้งชื่อบ้านว่า บ้านหลายอิง ต่อมาประสบปัญหาน้ำท่วมบ้านเรือนที่ทำกินจึงได้อพยพไปตั้งที่แห่งใหม่เรียกว่าท่าวังทอง มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านศาลาหนองหวี ชาวบ้านเล่าว่า มีตำนานคล้ายพระเจ้าหยิ่งหย่อง คือมีหนองน้ำ มีที่พัก และมีหรีวใช้ตบแต่งผมของผู้คนที่สัญจรไปมาและพักก่อนเข้าเมืองพะเยา บางตำนานบอกว่าเป็นเวียงเก่าชื่อว่าเวียงหนองหวี หรือเวียงแก้ว หรือเวียงบ้านศาลา ปัจจุบันพบแต่คูคันดิน ส่วนในหัวเวียงไม่เหลือซากโบราณสถานเอาไว้เลย พบแต่เพียงเศษภาชนะดินเผาที่มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ เท่านั้น

บ้านเชียงทอง ชาวบ้านเคยไปร่อนหาทองคำและได้จำนวนมาก เดิมมีชื่อว่า **ท่าวังทอง** มีเรื่องเล่าว่าเมื่อชาวบ้านกำลังบุกเบิกที่นาอยู่นั้น ไปขุนเจืองทองคำขนาดเท่าปลายนิ้วก้อย และเมื่อได้ทองแล้วชาวบ้านจะนำไปล้างที่บวกรน้ำทางด้านทิศเหนือของหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงเรียกหนองน้ำนั้นว่า บวกรดาวทอง หรือ บวกรล้างทอง นั่นเอง

นอกจากนั้นแล้วยังมีบ้านเจดีย์งาม บ้านห้วยน้ำขาว บ้านป่าแดง บ้านหนองบึง บ้านแพะ บ้านดอกบัว บ้านร้องจ้อง บ้านท่าจำบอน บ้านน้ำขาว บ้านสันชะเง้าะ ฯลฯ

๒. ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองแม่ใจ

อำเภอแม่ใจ คำว่า “แม่ใจ” คือชื่อของลำน้ำแม่ใจ เป็นลำน้ำที่เป็นแหล่งกำเนิดของน้ำแม่อิง ตามประวัติมีประชาชนได้อพยพมาจากจังหวัดลำปางได้มาพบแหล่งน้ำสายนี้จึงได้ตั้งถิ่นฐานทำมาหากินโดยยึดเอาสองฝั่งลำน้ำแม่ใจเป็นหลัก หมู่บ้านดังกล่าวจึงได้ชื่อว่าแม่ใจ

โดยมีคำขวัญ ดังนี้

พระเจ้าทองทิพย์คู่ถิ่น แหล่งทำกินหนองเล็งทราย

มากมายสวนลิ้นจี่ รสดีมะพร้าวเผา

๒.๑ ตำบลแม่ใจ

คำว่า “แม่ใจ” เป็นชื่อของลำน้ำแม่ใจ ดังที่กล่าวมาข้างต้น

ตำบลแม่ใจ เป็นตำบลที่มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลแม่ปืม อำเภอเมือง ทิศใต้ ติดกับตำบลบ้านเหล่า และตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ ทิศตะวันออก ติดกับตำบลแม่ปืม อำเภอเมือง ทิศตะวันตก ติดกับตำบลแม่สุก และตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านแม่ใจปง คำว่า ปอง หรือ ไปง ต่อมาเพี้ยนเป็น ปง ภาษาเหนือเรียกว่า แปะะ หมายถึงโคลน เพราะบริเวณดังกล่าวเป็นที่ราบลุ่มอีกทศนะหนึ่งชาวบ้านแห่งนี้อพยพมาจากบ้านปงแสงทอง จังหวัดลำปาง จึงได้ชื่อว่าบ้านแม่ใจปง

บ้านด่างหนอง คำว่า ด่าง หมายถึงที่ก้นน้ำขนาดเล็ก มีขนาดใหญ่กว่าฝาย มักใช้คู่กับคำอื่น เช่น ด่างไร่ ด่างนา เป็นต้น

บ้านริมใจ เนื่องจากชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งลำน้ำแม่ใจ

บ้านสันตันมัน ตันมันเป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ภาษาไทยกลางเรียกต้นไม้กระบก เป็นไม้เนื้อแข็ง บางทีคนที่อื่นมักเรียกเพี้ยนเป็น บ้านสันตันหมื่นไปก็มี

บ้านศรีดอนแก้ว เดิมชื่อว่าบ้านสันขี้เหล็ก อยู่ใกล้กับบ้านสันป่าคา ต่อมาจึงเปลี่ยนชื่อเป็น ศรีดอนแก้ว

บ้านป่าตึงใต้ ป่าตึง คือใบตองตึงที่ชาวล้านนานิยมใช้ห่อของ เช่น ขนม หรือนำมาสานเป็นที่มุงหลังคาได้

บ้านป่าตึงเหนือ เป็นที่น่าสังเกตว่า คำว่า **ป่าตึงใต้-ป่าตึงเหนือ** ไม่ใช่ทิศใต้-ทิศเหนือแต่เป็นเพราะว่าลักษณะการปลูกสร้างบ้านอยู่เหนือน้ำ หรืออยู่ใต้น้ำต่างหาก

นอกจากนั้นแล้วยังมีหมู่บ้านที่เกิดขึ้นใหม่อีก ๓ หมู่บ้านคือ บ้านทุ่งรวงทอง บ้านปางพัฒนา บ้านโป่งห้วยลึก ฯลฯ

๒.๒ ตำบลป่าแฝก

คำว่า **“ป่าแฝก”** เป็นชื่อน้ำป่าแฝก ที่บริเวณดังกล่าวมีเหวขนาดใหญ่อยู่เป็นจำนวนมาก

ตำบลป่าแฝก เป็นตำบลที่ตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอแม่ใจ ๑๐ กิโลเมตร มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลแม่เย็น และตำบลทานตะวัน อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย ทิศใต้ ติดกับตำบลเจริญราษฎร์ และตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ ทิศตะวันออก ติดกับอุทยานแห่งชาติแม่ปืม ทิศตะวันตก ติดกับอุทยานแห่งชาติดอยหลวง

ปัจจุบันมีเขตการปกครอง จำนวน ๑๐ หมู่บ้าน คือ บ้านแม่เย็นใต้ บ้านป่าแฝกกลาง บ้านป่าแฝกเหนือ (เดิมชื่อ บ้านป่าแฝกตีนตอย) บ้านป่าแฝกตอย บ้านป่าแฝกใต้ บ้านใหม่สันคือ บ้านแม่เย็นนอก บ้านป่าแฝกกลางเหนือ บ้านป่าแฝกสามัคคี บ้านสระวังทอง (เดิมชื่อบ้านหนองสระ ที่บริเวณนี้มีสระน้ำเป็นจำนวนมาก เนื่องจากชาวบ้านเข้าไปขุดดินเพื่อนำมาสร้างวิหารใกล้กับบริเวณดังกล่าว)

๒.๓ ตำบลศรีถ้อย

ตำบลศรีถ้อย เดิมเรียกว่า **บ้านแม่ใจเหนือ** เป็นตำบลที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอแม่ใจ โดยห่างออกไปประมาณ ๑.๖ กิโลเมตร และได้ยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลเมื่อวันที่ ๙ มกราคม ๒๕๓๙ คำว่า **ศรีถ้อย** หมายถึง **ตันศรี** เป็นภาษาพื้นเมืองเหนือความหมายก็คือต้นโพธิ์นั่นเอง เรียงกันตามถนนเป็นแถวเป็นแนวเดียวกัน จึงได้ชื่อนี้มา

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลเจริญราษฎร์ อำเภอแม่ใจ ทิศใต้ ติดกับตำบล แม่สุก และตำบลแม่ใจ อำเภอแม่ใจ ทิศตะวันออก ติดกับตำบลบ้านเหล่า และเทศบาลตำบลแม่ใจ ทิศตะวันตก ติดกับอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านต้นแก เป็นชื่อของต้นแก ซึ่งเป็นภาษาถิ่น ภาษาไทยกลางเรียกต้นมะรุ้มซึ่งมีขนาดใหญ่ อายุกว่าร้อยปี บ้างก็สะกดก็บอกว่า หมายถึงต้นดอกแค แล้วเพี้ยนมาเป็นต้นแก ซึ่งข้อสันนิษฐานหลังนี้ไม่น่าจะถูกต้อง (ทำศนะพระโสภณพัฒน์ม)

บ้านแม่ใจหางบ้าน แยกมาจาก บ้านต้นตะเคียน มีเรื่องที่น่าคิดประการหนึ่งคือ บริเวณที่วัดโพธารามตั้งอยู่เรียกว่า แม่ใจศรีถ้อย ที่นี้ถ้าถามคนท้องถิ่นว่าอะไรคือหัวบ้าน-หางบ้าน ต้องรู้ที่มาที่ไปก่อนถ้า

ไม่อย่างนั้นจะสับสนกล่าวคือถ้าถามคนในตัวแม่ใจ (บ้านตั้งต้น) จะได้คำตอบว่า หมู่ที่ ๔ เป็น บ้านแม่ใจหางบ้าน แต่ถ้าถามคนในตำบลศรีถ้อยจะได้รับคำตอบว่า หมู่ที่ ๔ เป็น แม่ใจหัวบ้าน

บ้านสันขวาง เพราะลักษณะการตั้งบ้านขวางหมู่บ้าน ซึ่งมีเรื่องเล่าว่าเป็นหมู่บ้านดู คงจะหมายความว่าบ้านที่มีผีดู เพราะบริเวณดังกล่าวเป็นที่วัดร้าง

บ้านป่าสัก ชื่อเดิมคือบ้านสันป่าสัก หรือทุ่งกิว เหตุเพราะมีต้นสักเป็นจำนวนมาก และบ้านทุ่งกิวเป็นหมู่บ้านเริ่มแรก

บ้านทุ่งป่าช้า ในหมู่บ้านนี้มีวัดชื่อ **วัดศรีบุญชุม** หมายถึง ต้นศรี หรือ ต้นโพธิ์ มาอยู่รวมกันหลายต้น จนคนเรียกติดปากว่า **“ศรีบุญชุม”** หรือ **“ศรีบุญชุม”** (จุมภาษาพื้นบ้าน หมายความว่ามารวมกัน)

บ้านข้าวตาด ชื่อหมู่บ้านนี้ เป็นชื่อสะพานข้ามฝายน้ำล้น คำว่า **“ตาด”** ในที่นี้ เป็นตาดธรรมชาติไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมา แต่ปัจจุบันเพื่อให้เกิดความสะดวกและปลอดภัยจึงสร้างสะพานข้ามดังกล่าว

บ้านต้นหาด คำว่า **“ต้นหาด”** เป็นไม้ชนิดหนึ่งที่มีขนาดใหญ่ บางมติบอกว่า เป็นหาดของน้ำแม่ใจ อย่างไรก็ตามปัจจุบันเปลี่ยนเป็นบ้านเจริญใจ

บ้านผาแดง มีเรื่องเล่าว่าแต่เดิมภูเขาพังทลายลงมาทำให้เปิดหน้าดิน จนเห็นดินสีแดงที่หน้าผานั้น จึงเรียกว่า**บ้านผาแดง**

บ้านต้นผึ้ง คำว่า **“ต้นผึ้ง”** ไม่ใช่เป็นชื่อของต้นไม้ แต่เป็นต้นไม้ลูกขนาดใหญ่ เป็นไม้ประเภทเดียวกับไม้ไผ่ แต่มีผึ้งมาทำรังเป็นจำนวนมาก มีผู้บอกเล่าว่าบางต้นเป็นต้นไทร เมื่อมีผึ้งมาทำรังจำนวนมากเป็นร้อยๆ รังชาวบ้านก็จะเรียกว่า ต้นผึ้ง หมู่บ้านนี้อยู่ใกล้กับท่าช้างคืออยู่ระหว่างบ้านต้นแก้วบ้านต้นตะเคียน

บ้านปางปูเลาะ เดิมบ้านแห่งนี้ เป็นปางเมี่ยงของปูเลาะ (ชื่อคน) เมื่อมีคนมาตั้งมากขึ้นจนกลายเป็นหมู่บ้านจึงได้ชื่อว่าบ้านปางปูเลาะ นอกจากนั้นแล้วยังมีอีก ๒ หมู่บ้านคือ บ้านสันติสุข และบ้านป่าสักสามัคคี

๒.๔ ตำบลบ้านเหล่า

คำว่า “เหล่า” ภาษาท้องถิ่นหมายถึงป่าละเมาะ

ตำบลบ้านเหล่า เป็นตำบลที่ผู้คนอพยพมาจากบ้านป่าไคร้ บ้านกิ้ว บ้านบอม บ้านจู้ดบ้านจำ เริ่มแรกอพยพมา ๕ ครัวเรือนประกอบไปด้วย พ่อแสนปัญญา พ่อแก้วตุ้ย พ่อเถื่องอ พ่อน้อยโปธา และพ่อหนานนาระทะ

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลป่าแฝก อำเภอแม่ใจ ทิศใต้ ติดกับตำบลแม่ใจ อำเภอแม่ใจ และตำบลแม่ปืม อำเภอเมือง ทิศตะวันออก ติดกับอำเภอเมืองพะเยา ทิศตะวันตกติดกับตำบลเจริญราษฎร์ อำเภอแม่ใจ มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านเหล่าฮ้อย เดิมชื่อว่าบ้านไร่ฮ้อย เพราะบริเวณดังกล่าวเป็นที่ปลูกฮ้อยของชาวบ้านเมื่อขึ้นอยู่กับตำบลบ้านเหล่า จึงได้ชื่อว่า บ้านเหล่าฮ้อย

บ้านหนองบัว เดิมบ้านแห่งนี้มีสระบัวประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นหนองน้ำตามธรรมชาติ ดังนั้นดอกบัวที่เกิดมักเป็นบัวสาย ชาวบ้านเรียกดอกป่านซึ่งมีดอกขนาดใหญ่กว่าจันทรซึ่งมีดอกขนาดเล็กกว่า

บ้านเหล่าเก่า เป็นบ้านดั้งเดิมของบ้านเหล่า ชาวบ้านเรียกว่าบ้านเหล่าหลวง มีผู้คนอพยพมาจากลำปาง มาตั้งถิ่นฐานรวมกันเป็นหมู่บ้านเหล่า (ชุมชน) บ้างก็ว่าคำว่าเหล่าก็คือ ป่าละเมาะ นั่นเอง

บ้านเหล้าธาตุ มีคนเล่าว่า สมัยก่อนมีพระธาตุประดิษฐานอยู่ทีกลางทุ่งนา ต่อมาชาวบ้านได้สร้างบ้านเรือนอยู่ใกล้กับบริเวณสระนั้น จึงได้ชื่อว่าบ้านเหล้าธาตุเพราะขึ้นอยู่กับตำบลบ้านเหล้านั่นเอง

บ้านดงอินตา มีคนเล่าว่าก่อนนี้เป็นดงไม้ ใกล้บ้านชายแ่คนหนึ่งทีชื่อว่า **อินตา** ต่อมา บ้านแห่งนี้จึงได้ชื่อตามชายแ่คนนั้นว่า บ้านดงอินตา

บ้านดงบุญนาศ เดิมชื่อว่าบ้านใหม่หัวหนอง อันเนื่องมาจากว่าหมู่บ้านแห่งนี้สร้างขึ้นใหม่บริเวณต้นน้ำของหนองเล็งทราย จึงได้ชื่อว่าบ้านหัวหนอง ต่อมาจึงเปลี่ยนชื่อเป็นบ้านดงบุญนาศ

บ้านสันกำแพง เดิมบริเวณหมู่บ้านนี้มีวัดร้างเก่าแ่ ทียังปรากฏว่ามีกำแพงอยู่ จึงได้ชื่อว่าบ้านสันกำแพงมาจนถึงทุกวันนี้

นอกจากนั้นแล้วยังมีบ้านดงอินตาใต้ บ้านร้องศรีดอนมูล บ้านดงอินตาเหนือ บ้านเหล้าพัฒนา บ้านเด่นโพธิทอง และบ้านเหล้าศรีดอนตัน ฯลฯ

๒.๕ ตำบลแม่สุก

คำว่า “แม่สุก” เป็นชื่อของหมู่บ้านเดิมทีชาวบ้านอพยพมาจากจังหวัดลำปาง

ตำบลแม่สุก เป็นตำบลทีมีประชากรได้อพยพมาจากบ้านแม่สุกอำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง โดยการนำของครูบาياسุมทร จึงทำให้มีขนบธรรมเนียมประเพณีรวมถึงภาษาพูดเป็นคนลำปาง ชาวบ้านจึงตั้งชื่อขึ้นตามหมู่บ้านเดิมของตน มีพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ ๑๓,๓๔๘ ไร่

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือติดตำบลแม่ใจและตำบลศรีถ้อย ทิศใต้ติดตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมือง ทิศตะวันออกติดตำบลแม่ปืม อำเภอเมือง ทิศตะวันตกติดตำบลทุ่งอั่ว อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านแม่จั่วป็นเจิง เดิมหมู่บ้านนี้ชื่อว่าบ้านแม่จั่วใต้ โดยมีเรื่องเล่าว่าวัดแห่งนี้มีครูบารูปหนึ่งได้เข้ามาจำพรรษาอยู่แล้วได้สอนเชิงดาบเชิงมวยให้กับชาวบ้าน ภาษาถิ่นเรียกว่า ปั่น หมายถึงการให้ปั่น หรือการแบ่งปัน คำว่า “เชิง” ภาษาถิ่นออกเสียงเป็นเจิง ต่อมาจึงได้เปลี่ยนชื่อว่าเป็นบ้านปั่นเจิง ตามกิริยาของครูบารูปนั้น

บ้านแม่สุกน้ำล้อม เดิมชื่อว่าบ้านแม่สุกซึ่งลักษณะการตั้งบ้านเรือนที่มีลำน้ำล้อมรอบ ต่อมาเมื่อครูบาสุมทุมธรมายู่จำพรรษา ชาวบ้านจึงเรียกชื่อให้คล้องจองกันว่าบ้านแม่สุกสมุทธน้ำล้อม ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไป นอกจากนี้ยังมีบ้านแม่สุกเหนือ บ้านแม่สุก บ้านแม่จั่วเหนือ บ้านแม่จั่วกลาง บ้านแม่จั่วใต้ บ้านแม่สุกกลาง บ้านแม่จั่ว และบ้านแม่สุกดอย

๒.๖ ตำบลเจริญราษฎร์

ตำบลเจริญราษฎร์ เป็นตำบลที่อยู่ห่างจากอำเภอแม่ใจไปทางทิศเหนือประมาณ ๘ กิโลเมตร มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือติดตำบลป่าแฝก อำเภอแม่ใจ ทิศใต้ติดตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ ทิศตะวันออกติดตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ ทิศตะวันตกติดอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านป่าเมี่ยง เดิมหมู่บ้านแห่งนี้เป็นดงของป่าเมี่ยง คำว่า “เมี่ยง” คือไม้ชนิดหนึ่งที่คนท้องถิ่นเก็บเอาใบมาหมักไว้พอได้ที่แล้วเอามาอมหรือเคี้ยวซึ่งเป็นของเสิร์ฟเพื่อขบเคี้ยวเล่นของคนทางภาคเหนือ

บ้านพิจิตรพัฒนา มีคนเล่าว่าชาวบ้านย้ายมาจากจังหวัดพิจิตร ซึ่งเป็นญาติที่ย้ายตามนายอำเภอจรรยา ธนสังข์ อดีตนายอำเภอเมืองพะเยา ต่อมาเมื่อชาวบ้านจากจังหวัดนครราชสีมา สิงห์บุรี ชัยนาท นครสวรรค์ ย้ายเข้ามาสวทพบจนกลายเป็นหมู่บ้านโดยใช้ชื่อว่าบ้านพิจิตรพัฒนา

บ้านห้วยเจริญราษฎร์ เดิมชาวบ้านเรียกว่า บ้านห้วยคอก
หมู ต่อมาชาวบ้านจึงพากันเปลี่ยนชื่อเป็นบ้านห้วยเจริญราษฎร์

บ้านสันดอนแก้ว เดิมทีเดียวบริเวณดังกล่าวเป็นป่าเหียง
ป่าดงขึ้นเต็มไปหมด เมื่อชาวบ้านมาปลูกสร้างบ้านเรือนและสร้างวัด มีคน
เล่าว่าต่อมาพระอินแก้ว จากวัดป่าแฝกได้ย้ายมาจำพรรษาจึงได้ชื่อว่าบ้าน
สันดอนแก้ว

นอกจากนี้แล้วยังมีบ้านต้นผึ้ง บ้านสันต้นม่วง บ้านสันม่วงใหม่
บ้านสันสลี ฯลฯ

๓. ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองดอกคำใต้

คำว่า “ดอกคำใต้” เป็นชื่อดอกไม้ชนิดหนึ่งที่มีดอกไม้มีลักษณะกลีบ
เหลืองมีกลิ่นหอมขึ้นตามถนน อำเภอดอกคำใต้ มีคำขวัญ ดังนี้

ดอกคำใต้เมืองคนงาม วัฒนธรรมหลากหลาย

มากมายหัตถกรรม พระธาตุงามจอมไคร้

ร่องช้างแหล่งอาศัย มากน้ำใจชาวประชา

๓.๑ ตำบลห้วยลาน

คำว่า “ห้วยลาน” หมายถึงต้นลานขึ้นบริเวณลำห้วยเป็นจำนวนมาก
ชาวบ้านจึงเรียกว่าบ้านห้วยลาน ต่อมาเป็นชุมชนขนาดใหญ่จึงถูกตั้งให้เป็น
ตำบล

ตำบลห้วยลาน เป็นตำบลตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอดอกคำใต้
มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลห้วยแก้ว อำเภอภูพานยาว และ
ตำบลสันมะค่า อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย ทิศใต้ ติดกับตำบลห้วยข้าว
ก่ำ อำเภอจุน ทิศตะวันออก ติดกับตำบลป่าซาง อำเภอดอกคำใต้ ทิศตะวัน
ตก ติดกับตำบลป่าซาง อำเภอดอกคำใต้

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านทุ่งต้นศรี เป็นชื่อที่ตั้งตาม ต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ขึ้นอยู่
บริเวณวัด

บ้านปากกล้วยแช่ เป็นชื่อกล้วยชนิดหนึ่งขึ้นบริเวณนี้เป็น
จำนวนมาก ลักษณะสีส้มและมีเมล็ดข้างใน

บ้านห้วยต้นตุ่มเหนือ คำว่า ต้นตุ่ม เป็นต้นไม้ที่มีคนนิยม
ใช้ยอดอ่อนรับประทานกับน้ำพริกได้

บ้านศรีดอนแก้ว เดิมชื่อวัดเขาแก้ว ต่อมาเปลี่ยนเป็นวัด
ทุ่งตันศรี

บ้านห้วยตันตุ้มน้ำจ๋า คำว่า น้ำจ๋า หมายถึง ลักษณะที่ลุ่ม
อุ้มน้ำ ภาษาพื้นเมือง เรียก น้ำจ๋า

บ้านใหม่แท่นคำ เดิมชื่อวัดป่าคาต่อมาเปลี่ยนเป็นบ้านใหม่
แท่นคำตามชื่อวัด

บ้านเนินสมบุรณ์ บ้านเนินสามัคคี,บ้านเนินสมบุรณ์ เป็น
หมู่บ้านที่ชาวไทยที่อพยพมาจากจังหวัดทางภาคอีสานส่วนบ้านเนินสมบุรณ์นั้น
เดิมเรียกว่าบ้านตันมนั คำว่า ตันมนั คือตันขี้หนอน

บ้านห้วยตันตุ้ม มีทั้งหมด ๕ บ้านประกอบด้วย บ้านห้วยตันตุ้ม
เหนือ,บ้านห้วยตันตุ้มใต้,บ้านห้วยตันตุ้มน้ำจ๋า,บ้านห้วยตันตุ้มกลาง และบ้าน
ตันตุ้มทรายทอง ตันตุ้มบ้างก็ว่าก็คือตันกุ่มนั่นเอง ซึ่งขึ้นอยู่กับลำห้วยเป็น
จำนวนมาก

นอกจากนั้นแล้ว ยังมีบ้านใหม่ บ้านทุ่งตันศรี บ้านห้วยตันตุ้มใต้
บ้านใหม่พัฒนา บ้านเนินสามัคคี บ้านห้วยตันตุ้มกลาง บ้านตันตุ้มทรายทอง
บ้านแท่นคำพัฒนา ฯลฯ

๓.๒ ตำบลบ้านถ้ำ

ที่ได้ชื่อว่า “บ้านถ้ำ” เพราะลักษณะการตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณที่
มีถ้ำเรียงรายตามภูเขาเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีการสำรวจมีถึง ๑๑ ถ้ำ ซึ่งแยก
ออกจากตำบลบ้านปิน เดิมเป็นชุมชนเดียวเรียกรวมกันว่า ชุมชนบ้านถ้ำ
มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลสันโค้ง อำเภอดอกคำใต้ ทิศใต้ ติด
กับตำบลหนองหล่ม อำเภอดอกคำใต้ ทิศตะวันออก ติดกับตำบลปง อำเภอดอกคำใต้
ทิศตะวันตก ติดกับตำบลบุญเกิด และตำบลคือเวียง อำเภอดอกคำใต้

พ.ศ. ๒๕๐๐ อพยพมาจากอำเภองาว จังหวัดลำปาง จำนวน ๗ ครอบครัว

พ.ศ. ๒๕๑๘ แยกออกมาจากตำบลปิน

พ.ศ. ๒๕๓๗ เป็นเขตสุขาภิบาล

พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นเทศบาลตำบล

คำขวัญประจำตำบลบ้านถ้ำ ดังนี้

พระธาตุจอมศีลเด่นเป็นสง่า บุชาการวิระทรงธรรม

ดงงามล้ำสวนรุกขชาติ แหล่งภูมิปัญญาปราชญ์ท้องถิ่น

เมื่อมีคนมาถามจะถามว่าอยู่ พังไหน? หรืออยู่ไหนไหนของกลุ่มบ้านถ้ำ ต่อมาเพื่อง่ายต่อการจดจำและสะดวกต่อการจัดทำเอกสารจึงแบ่งออกเป็น ๑๒ หมู่บ้านและเรียกชื่อใหม่ ดังนี้

บ้านถ้ำใน เป็นชุมชนแรกเริ่ม จำนวน ๗ ครอบครัวที่มีการย้ายถิ่นฐานมาจาก อำเภองาว จังหวัดลำปาง และขยายออกไปเป็นหมู่บ้านอื่นๆ

บ้านถ้ำสันหัวหม่น ชื่อนี้เดิมที่เป็นชื่อวัดร้าง ภาษาท้องถิ่นว่า **ลอมปู่เจ้า** หรือวัดสันหัวหม่น มีคนเล่าว่าผีปู่หัวหม่นชอบวิ่งเล่นกับเด็ก ในคืนวันขึ้น ๑๕ ค่ำ และถ้ามีผู้เฒ่าผู้แก่ดำหรือตีเด็ก ผีปู่หัวหม่นจะทำให้เป็นไข่นัยว่าเป็นผีที่ชอบเด็กมาก

บ้านถ้ำอนามัย เป็นหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นและมีสถานที่ทางราชการ คือสถานีอนามัยประจำตำบลประจำอยู่

บ้านถ้ำราษฎร์บำรุง ที่ชื่อว่าบ้านถ้ำราษฎร์บำรุงเพราะเป็นสถานที่ตั้งของโรงเรียนบ้านถ้ำประชาบำรุง ในบริเวณใกล้กันนั้นมีบ้านโทกหัวช้าง (ลำน้ำดงป่าเตยผนวกกับลำน้ำออกฮู)

บ้านถ้ำสังทราย, บ้านถ้ำสังทรายทอง และบ้านถ้ำสังทรายเงิน สามหมู่บ้านนี้เป็นพื้นที่ที่ลำนํ้าห้วยนกเค้า (ภาษาท้องถิ่นออกเสียง นกเค้า) ในฤดูน้ำลำนํ้าจะพัดพาทรายมากองไว้ ในแต่ละปีชาวบ้านเมื่อจะทำนาจะต้องนำรถมาไถทรายเหล่านั้นออกไปเสียก่อน ในหมู่บ้านแห่งนี้ยังมี**บ้านสันป่าตึง** หมายถึงบริเวณดังกล่าวมีต้นมะตึง ลักษณะคล้ายมะตูมขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก และ**บ้านดอนตัน** หมายถึงมะตันขอ (ภาษาท้องถิ่น) ลักษณะเป็นเครือหรือเถาขนาดเล็ก ประกอบกับมีคนชื่อตันถูกฆ่าตายบริเวณดังกล่าว จึงได้ชื่อว่าบ้านดอนตัน

บ้านถ้ำเจริญราษฎร์ เป็นสถานที่ตั้งของศูนย์การแพทย์ชุมชน ให้บริการ ๔ ตำบล คือ ตำบลปิ่น-ตำบลบ้านถ้ำ-ตำบลหนองหล่ม-ตำบลคือเวียง (เดิมเป็นสถานีอนามัยชั้นหนึ่ง) ต่อมามีการแยกหมู่บ้านจึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านตามสถานที่ตั้งนั้น

บ้านถ้ำจอมศีล เป็นหมู่บ้านที่อยู่บริเวณเนินเขาอันเป็นสถานที่ตั้งของ พระธาตุเจ้าจอมศีล เดิมทีคนในท้องถิ่นเรียก**บ้านดงดินดั่ง** เพราะก่อนนี้เวลาเดินหรือกระเทียมเท้าเบาๆ ก็จะมีเสียงดังก้องเหมือนกับว่ามีโพล่งอยู่ข้างในดิน

บ้านถ้ำสันตันศรี เดิมมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ มีอายุหลายร้อยปี มีลำต้นใหญ่ขนาด ๔-๕ คนโอบยืนต้นอยู่ริมถนนหลวงสายดอกคำใต้-เชียงม่วน ต่อมาทางราชการทำการขยายถนนและลาดยางจึงตัดทิ้งไปในปี พ.ศ.๒๕๓๙ ภาษาถิ่นออกเสียงว่า **“บ้านสันเก้าศรี”** ซึ่งมีความหมายสองนัย คือ ๑) บ้านที่มีโพธิ์ขนาดใหญ่เป็นสัญลักษณ์ หรือ ๒) บ้านที่มีต้นโพธิ์เป็นจุดเริ่มต้น

บ้านถ้ำสันตันเปา เดิมชื่อว่าบ้าน **ค่านาค** หมายถึงมีต้นมะค่า ซึ่งมีปลายยอดคล้ายกับหัวของพญานาคซึ่งอยู่คนละฝากถนนของบ้านสัน

ต้นเปา หมู่บ้านนี้ยังมี **ห้วยสักคาย** เดิมคือลำน้ำห้วยสักไหลมาจากภูเขา พอมาถึงบริเวณหนึ่งชาวบ้านเรียกลำห้วยนี้ว่าห้วยนกเค้าแล้วไหลต่อไปจนแยกออกมาเป็น ๒ สาย คือสายหนึ่งเรียกห้วยสัก อีกสายหนึ่งเรียกห้วยสักคาย นัยว่าลำห้วยสักนี้พอไหลมาถึงที่แห่งนี้ไม่มีลำห้วยที่ไหลเป็นลำน้ำต่อไปอีก ชาวบ้านเรียกว่าห้วยสักคาย คือการคาย หรือการหายไปของลำห้วยนั่นเอง

๓.๓ ตำบลดอนศรีชุม

คำว่า “**ดอนศรีชุม**” เรียกตามชื่อวัด ซึ่งวัดดังกล่าวเดิมชื่อว่า วัดก้างหงส์ มีผู้เล่าว่ามีการปั้นรูปหงส์ไว้บนเสาแล้วปักอยู่หน้าวิหาร จึงเรียกว่าวัด **ก้างหงส์** คำว่า “**ก้าง**” เป็นภาษาถิ่น หมายถึงร้านที่ประดิษฐ์ของหงส์นั่นเอง เป็นตำบลที่ห่างจากตัวจังหวัด ๑๕ กิโลเมตร สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ ๔๑๖ เมตรลักษณะของตำบลเป็นที่ดอน ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ทิศนะ คือ ดันโพธิ์ ชาวบ้านเรียกดันศรี เมื่อมาอยู่รวมกันหลาย ๆ ดันจึงเรียกว่าศรีชุม อีกทิศหนึ่งบอกว่าหนทางที่ชาวบ้านใช้สัญจรไปมาในที่ต่างๆ ได้ตัดผ่านมาทางด้านนี้หลายๆ สาย (ภาษาเหนือว่ามาจุม หรือมาจุ่มกัน) และอยู่ใกล้กับดันศรี จึงเรียกว่าดอนศรีชุม

มีเนื้อที่ทั้งหมด ๒๗ ตารางกิโลเมตร โดยแบ่งเป็นที่อยู่อาศัย ๑๘๘.๗๘ ไร่ ที่นาทำกิน ๔,๐๘๖.๕ ไร่ มีพื้นที่ทำไร่ ๑๕ ไร่ พื้นที่ทำสวน ๒๒๕ ไร่

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลสว่างอารมณ์ และตำบลสันโค้ง อำเภอดอกคำใต้ ทิศใต้ ติดกับตำบลบ้านถ้ำ ทิศตะวันออก ติดกับตำบลสันโค้ง ตำบลบุญเกิด และตำบลบ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ ทิศตะวันตก ติดกับตำบลดอกคำใต้ อำเภอดอกคำใต้

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านดอนเหล็ก เดิมชื่อว่าบ้านสันขี้เหล็ก เพราะบริเวณนี้เป็นป่าของต้นไม้ขี้เหล็ก แม้แต่วัดก็มีชื่อตามที่ปรากฏนี้ ต่อมาจึงเปลี่ยนชื่อเป็นบ้านดอนเหล็ก

บ้านคลองประปา เป็นหมู่บ้านที่อยู่บริเวณประปาประจำอำเภอตกคำใต้

บ้านทุ่ง ลักษณะของพื้นที่ที่เป็นบริเวณทุ่งนา ก่อนนี้ไม่มีวัด ต่อมาพระมงคลวัฒน์ (ก้ำ) วัดบุญเกิดได้ร่วมกับชาวบ้านซื้อที่นาแถวนั้นสร้างวัดแล้วนิมนต์พระไปจำพรรษา

บ้านทุ่งหลวง เป็นทุ่งหรือสนามของรัฐบาลได้กันที่เอาไว้เพื่อใช้เป็นสาธารณประโยชน์ คำว่า หลวง คือคำสรรพนามเรียกทางราชการ ต่อมาได้จัดสรรที่ดินแปลงนี้ให้ชาวบ้านเป็นที่อยู่อาศัย ทำมาหากิน

บ้านสันป่าหมากเหนือ และ **บ้านสันป่าหมากใต้** เดิมชื่อว่าบ้านดอกบัว เพราะมีต้นมะพร้าวขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก ต่อมาราชการเปลี่ยนให้เป็นชื่อบ้านสันป่าหมากเหนือ-ใต้ ซึ่งชาวบ้านกึ่งกันไปตาม ๆ กันว่าชื่อนี้ได้แต่ใดมา ?

นอกจากนั้นแล้วยังมีบ้านร่องบัวลอย บ้านนาหลิม บ้านบุญเจริญฯ

๓.๔ ตำบลสันโค้ง

คำว่า “**สันโค้ง**” เป็นลักษณะของสภาพพื้นที่ที่เป็นที่เนินดอน ประกอบกับการตัดเส้นทางสายแม่ต้า-เชียงคำ ผ่านบริเวณดังกล่าวเป็นลักษณะของเส้นโค้ง จึงได้ชื่อว่า “**สันโค้ง**”

ตำบลสันโค้ง ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔ และยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลเมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม ๒๕๓๙ มีพื้นที่ทั้งหมด ๘๕ ตารางกิโลเมตร มีระยะทางห่างจากตัวอำเภอ ๖ กิโลเมตร และห่างจากตัวอำเภอเมือง ๒๓ กิโลเมตร

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ และทิศใต้ ติดกับตำบลดงสุวรรณ อำเภอ
ดอกคำใต้ ทิศตะวันออก ติดกับอำเภอปง ทิศตะวันตก ติดกับตำบล
สว่างอารมณ์ และตำบลดอนศรีชุม อำเภอดอกคำใต้

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านห้วยทรายเลื่อน คำว่า “ห้วยทรายเลื่อน” มีสองความ
หมาย คือลำห้วยที่มีทรายงดงามสะอาดตา มีความราบเรียบเสมอกันดี
ภาษาท้องถิ่นเรียกเลื่อน (ลิด)-(คำว่าเลื่อน เป็นคำคุณลักษณะ) อีกความ
หมายหนึ่งคือห้วยที่มีทรายไหลลงมา (คำว่าไหล เป็นกริยา) ซึ่งคนส่วนใหญ่
มักถือเอาความหมายแรกมากกว่า

บ้านจำไ้ เดิมเป็นที่ชุ่มน้ำ เป็นบริเวณที่ชาวบ้านได้นำไ้บ้าน
ไปตั้งล้อเพื่อเอาไ้ป่า

บ้านร่องชุมพู่ มีคนเล่าว่าเดิมมีต้นชุมพู่ (ไม้พันธุ์พื้นบ้าน) อยู่
ริมร่องน้ำ จึงเรียกรวมกันว่า บ้านร่องชุมพู่ บ้างก็เล่าว่าบริเวณดังกล่าวมี
พลูขึ้นเป็นจำนวนมากใกล้ร่องน้ำนี้ จึงเรียกว่าบ้านร่องชุมพูลู ต่อมาลดรูปเป็น
ร่องชุมพู่ (ภาษาถิ่น -ชุม ออกเสียงเป็น จุม หมายถึงชุมชุม, มากมาย)

นอกจากนั้นแล้วยังมีบ้านสันป่าตอง บ้านใหม่ราษฎร์บำรุง บ้านใหม่
พัฒนา บ้านชาติภูไท บ้านห้วยทรายแก้ว บ้านใหม่สันกลาง และบ้านใหม่
ดอนเจริญ ฯลฯ

๓.๕ ตำบลดงสุวรรณ

คำว่า “ดงสุวรรณ” เดิมชื่อว่า “บ้านดง” เพราะมีการอนุรักษ์
ต้นไม้ขนาดใหญ่เอาไว้ ต่อมาเมื่อเป็นตำบลจึงตั้งชื่อว่าดงสุวรรณ ก่อนหน้า
นี้ชาวบ้านปลูกบ้านเรือนอยู่ลึกเข้าไปตามป่าบ้าง ทุ่งนาบ้าง แต่เมื่อมีถนน
สายพะเยา-เชียงคำ ก็ย้ายมาปลูกตามริมถนนเพื่อความสะดวกในการสัญจร

ตำบลสุวรรณ เป็นตำบลที่ยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๓๙ ที่ตั้งอยู่ห่างจากอำเภอดอกคำใต้ ๑๑ กิโลเมตร ห่างจากตัวจังหวัด ๒๕ กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมด ๔๐,๖๒๕ ไร่ หรือ ๖๕ ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลป่าซาง อำเภอดอกคำใต้ ทิศใต้ ติดกับตำบล สันโค้ง อำเภอดอกคำใต้ ทิศตะวันออก ติดกับตำบลจุน อำเภोजุน ทิศตะวันตก ติดกับตำบลแม่อิง อำเภอภูพานยาว

คำขวัญประจำตำบลดงสุวรรณ ดังนี้

ดงสุวรรณ เสือไม้ไผ่ ไร่ข้าวโพด

มีประโยชน์มหาศาลลานหนองขวาง

ถิ่นไม้กวาด งานฝีมือ เลื่องลือนาน

ร่วมสร้างงาน สร้างคนดี มีคุณธรรม

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านสันป่าจี้ใต้ และ บ้านสันป่าจี้เหนือ คำว่าป่าจี้ คือ ต้นไม้ มีลักษณะเป็นไม้เนื้ออ่อน คล้ายกับไม้ฟางเครือ มีลูกรสขม พอถึงเดือนสี่เป้ง มีการถวายนานข้าวใหม่ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าจะหนาว จึงตัดมาสุ่มพินแล้วจุดไฟรวมกันในบริเวณวัดเพื่อถวายนานอบอุ้นแด่พระพุทธเจ้า ภาษาถิ่นเรียกว่า **ไม้จี้พระเจ้า**

บ้างก็นำมาทำเป็นไม้จี้ตำตาคือทำเป็นคันเพื่อเชื่อมกับไม้แผ่น ชาวบ้านใช้ในการลากและดันข้าวเพื่อบางกองไว้ที่ใดที่หนึ่ง ภาษาถิ่นว่าขุข้าว

นอกจากนั้นแล้วยังมีบ้านดง บ้านดงใหม่ บ้านห้วยโปร่ง บ้านกองแล บ้านห้วยดอกเข็ม บ้านดงหลวง บ้านดงครก บ้านสันป่าสัก บ้านสันติธรรม ฯลฯ

๓.๖ ตำบลดอกคำใต้

คำว่า “ดอกคำใต้” เป็นชื่อของดอกไม้ชนิดหนึ่งมีฐานกลม สีเหลือง มีกลิ่นหอม ภาษากลางเรียก “กระถิน” ซึ่งชื่อนี้ไปคล้องกับบ้านดอกคำใต้ อำเภอวัง จัหวัดลำปาง มีผู้สันนิษฐานว่าชาวบ้านน่าจะอพยพมาจากบ้านดอกคำใต้ อำเภอวังแล้วนำดอกคำใต้มาด้วย (ทิศนะของพระมงคลวัฒน์)

ตำบลดอกคำใต้ มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลสว่างอารมณ์ อำเภอดอกคำใต้ ทิศใต้ ติดกับตำบลจำป่าหวาย อำเภอเมือง ทิศตะวันออก ติดกับตำบลสว่างอารมณ์ และตำบลบุญเกิด อำเภอดอกคำใต้ ทิศตะวันตก ติดกับตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง

ปัจจุบันมีเขตปกครอง จำนวน ๑๐ หมู่บ้าน คือ บ้านเหมืองล้อม บ้านสันกลาง บ้านบวภะหนัว บ้านฝั่งหมิ่น บ้านดอนสนาม บ้านเจริญราษฎร์ บ้านสันจกปก บ้านสันป่าเป้า

บ้านสันป่าหนาดเหนือ-สันป่าหนาดใต้ คำว่า “ป่าหนาด” คือ ต้นหนาด ที่คนโบราณถือว่าสามารถปราบพวกวิญญาณได้ (บ้านสันป่าหนาดจะมีวัดบุญฮ่อม เป็นศูนย์รวมจิตใจเดิมชื่อวัดสันป่าหนาด เพราะมีคนมาจากลำปาง แพร่ งาว และเชียงราย มาตั้งวัดรวมกัน ลักษณะของการสร้างบุญร่วมกันจึงเรียกว่า ฮ่อม หรือรวมกัน)

๓.๗ ตำบลบุญเกิด

คำว่า “บุญเกิด” เป็นชื่อวัดที่มีพ่อบุญได้บริจาคที่ดินสร้างวัดในปี ๒๔๓๔ ชาวบ้านจึงให้ชื่อว่า บุญเกิด เพื่อเป็นอนุสรณ์

เป็นตำบลเกิดใหม่ แยกมาจากตำบลดอกคำใต้ มีคนกล่าวว่า เป็นเขตเศรษฐกิจที่สำคัญของอำเภอดอกคำใต้เลยทีเดียว โดยอาศัยชื่อวัดบุญเกิดตั้งชื่อชุมชน

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลดอกคำใต้ และตำบลสว่างอารมณ์ อำเภอดอกคำใต้ ทิศใต้ ติดกับตำบลคือเวียง อำเภอดอกคำใต้ ทิศตะวันออก ติดกับตำบลบ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ ทิศตะวันตก ติดกับตำบลดอกคำใต้ อำเภอดอกคำใต้ และตำบลจำปาสาย อำเภอเมือง

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านสันช้างหิน มีคนเล่าว่ามีชาวบ้านลงไปอาบน้ำร้อนข้างบริเวณหน้าวัดได้พบช้างหินจำนวน ๒ ช้าง ต่อมาจึงกลายมาเป็นชื่อวัด บ้านแห่งนี้ก็ได้ชื่อชุมชนตามชื่อวัด

บ้านบุญเรือง เดิมทำวบุญเรือง มีเจตนาถวายที่ดินสร้างวัด ชาวบ้านจึงได้ตั้งชื่อวัดตามชื่อเจ้าของที่ดินนั้น

บ้านทุ่งหลวงพัฒนา มีนัยยะเหมือนบ้านทุ่งหลวง ตำบลสันโค้ง ที่ว่าเป็นสถานที่ของรัฐบาล (ที่หลวง) ได้ส่งวนเอาไว้เพื่อใช้ประโยชน์ ต่อมารัฐบาลจัดสรรให้เป็นที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน

นอกจากนี้ยังมีบ้านสายลมโชย บ้านร่มโพธิ์งาม บ้านบุญเกิด บ้านหัวฝาย บ้านศูนย์พัฒนา บ้านใหม่พัฒนา ฯลฯ

๓.๘ ตำบลหนองหล่ม

คำว่า “หนองหล่ม” หมายถึง หนองน้ำ คำว่า หล่ม คือเป็นลักษณะโคลนตม และเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ บริเวณดังกล่าวเป็นหนองน้ำที่มีน้ำผุดไหลออกมาตลอดปีตามตำนานเล่าว่าช่างผู้ทำงาเขี้ยว เมื่อตกมันไล่ฆ่าคนในเวียงห้าว แล้วถูกพรานจากเมืองน่านไล่ฆ่าจึงวิ่งหนีไปติดหล่มและถูกฆ่าตายในหนองน้ำแห่งนี้ ฝนจึงตก ๗ วัน ๗ คืน และไหลพัดพาเอาซากงาช้างไหลไปตามลำน้ำ ต่อมาจึงเรียกลำน้ำดังกล่าวว่า “ลำน้ำร่องช้าง” เป็นลำน้ำสำคัญของชาวอำเภอดอกคำใต้^๙

^๙ ดูรายละเอียด พระมหาศรีบรรตร ภิธมฺโม. นิทานพื้นบ้านเมืองพะเยา. ๒๕๕๓). หน้า ๘๕.

ตำบลหนองหล่ม เป็นตำบลที่แยกมาจากตำบลปิ่น เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๒๐ โดยอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดพะเยาและมีระยะทางห่างจากตัวอำเภอดอกคำใต้ ๒๒ กิโลเมตร ห่างจากตัวอำเภอเมือง ๓๖ กิโลเมตร มีพื้นที่ ๑๓๖.๖๓ ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ ๑๑๐,๓๔๓.๗๕ ไร่

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลบ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ ทิศใต้ ติดกับตำบลบ้านปิ่น อำเภอดอกคำใต้ ทิศตะวันออก ติดกับตำบลบ้านสระ อำเภอเชียงม่วน และตำบลปง อำเภอปง ทิศตะวันตก ติดกับตำบลบ้านปิ่น อำเภอดอกคำใต้

คำขวัญประจำตำบลหนองหล่ม ดังนี้

ผาข่อยตั้งตระหง่าน ตำนานจ้างปู่ก้งาเขียว^๔

ยึดเหนี่ยวครุฑคำ หนองน้ำคู่บ้าน

สืบสานวัฒนธรรม เลิศล้ำเจ้าพ่อคำปวน

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านห้วยสูง เป็นชื่อลำห้วย ที่อยู่ด้านบน (หัวบ้าน) ของบ้านใหม่ ห้วยสูงแบ่งเป็นห้วยสูงแง่ซ้าย และห้วยสูงแง่ขวา

บ้านท่านคร คำว่า “ท่านคร” เป็นคำเรียกคนลำปางเป็นภาษาถิ่นว่า “คนท่าละคร” ใช้เรียกคนที่มาจากที่เจริญกว่า เนื่องจากเดิมพะเยาเป็นเมืองร้างด้วยเหตุผลทางการเมืองระหว่างรัฐ ต่อมาเมื่อสงครามสงบแล้วคนลำปางมักจะอพยพมาปลูกสร้างบ้านเรือน จะเห็นว่าประวัติของหมู่บ้านตำบลต่างๆ ถึงร้อยละ ๘๐ ย้ายมาจากจังหวัดลำปาง

^๔ “จ้างปู่ก้งาเขียว” หมายถึง ช้างตัวผู้สีน้ำตาลแดงมีงาสีเขียว

บ้านแม่พริก คำว่า แม่พริก กล่าวกันว่า ชาวบ้านได้ไปดาวคำ หรือร่อนหาทองคำ ได้มาขนาดเท่าเมล็ดพริก ไม่ใช่เท่าตัวพริกอย่างที่เข้าใจกัน

บ้านใหม่ไชยมงคล เดิมชื่อบ้านใหม่ต่อมาเกิดไฟไหม้หมดหมู่บ้าน เป็นที่คางแคลงใจเป็นอย่างมากว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร? เนื่องจากการไหม้เป็นการไหม้ทั้งหมู่บ้านลักษณะการกระโดดของไฟกระโดดจากหลังคาสู่หลังคา ใครเห็นเหตุการณ์ขณะนั้นชาวบ้านไม่เหลืออะไรเลย บางกระแสถึงกับกล่าวว่าเป็นฝีมือของรัฐ เพราะสืบทราบว่ามีบริเวณดังกล่าวให้ที่พักรับกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ต่อมาเพื่อให้เป็นมงคลแก่บ้านชาวบ้านจึงตั้งชื่อใหม่ว่า “บ้านใหม่ไชยมงคล”

นอกจากนี้แล้วยังมีบ้านใหม่เหนือ บ้านใหม่พัฒนา บ้านปางจั่น บ้านหนองหล่ม บ้านร่วมจิต ฯลฯ

๓.๙ ตำบลบ้านปิน

ตำบลบ้านปิน ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๐ คำว่า ปิน คือต้นมะตูม ชาวบ้านเรียก หม่าปิน (ภาษาถิ่น) หรือ มะปิน ใช้ประโยชน์หลายอย่าง เช่น ใช้เป็นการติดกระดากก็ได้ หรือใช้เป็นยาสมุนไพรก็ได้

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลบ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ ทิศใต้ ติดกับอำเภอวาร จังหวัดลำปาง ทิศตะวันออก ติดกับตำบลหนองหล่ม อำเภอดอกคำใต้ ทิศตะวันตก ติดกับตำบลจำปาหวาย อำเภอเมือง

คำขวัญประจำตำบลบ้านปิน ดังนี้

บ้านปินเมืองคนดีมีน้ำใจ ร่องลึกสวยสดใสไร่ลพพิข

พระธาตุจอมคีรีเวียงหม้ายแหล่งร่วมจิต

ทุกชีวิตกายใจไผ่พัฒนา

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านสบจ้อม คำว่า สบ คือการบรรจบกันระหว่างลำน้ำร่องช้าง และลำน้ำร่องสีก ส่วนคำว่า **จ้อม** คือกิริยาที่มารวมกัน พบกัน

บ้านจัวหงก ก่อนนี้มีต้นจัวขนาดใหญ่มีสภาพที่กิ่งหักลง จนเหลือส่วนที่ยื่นออกมาพอให้เห็น ภาษาท้องถิ่นว่า **กกหงก** รวมเป็น **จัวหงก**

บ้านม่อนผาคำ ที่ได้ชื่อว่า **“ม่อนผาคำ”** เพราะมีศาลเจ้าพ่อผาคำตั้งอยู่บนเนินเตี้ย ๆ มีหินผาอยู่ ภาษาถิ่นเรียกเนินเตี้ย ๆ ว่า **“ม่อน”** เมื่อรวมกันจึงเรียกว่าม่อนผาคำ

บ้านบานเย็น เป็นหมู่บ้านที่แยกตัวออกมาจาก หมู่ที่ ๑ บ้านสบจ้อม

บ้านพงเสด็จ เป็นหมู่บ้านที่แยกออกมาจากหมู่ที่ ๖ ในปี ๒๕๕๓ ส่วนในปี ๒๕๒๖ ในหลวงเสด็จพร้อมด้วยพระราชวงศ์ ณ บริเวณบ้านนี้

วัดต้นตอง มีทศนะอยู่ ๒ แนวคิด คือวัดต้นมะตอง ที่มี **ต้นตอง** หรือภาษาไทยกลางว่าต้นกระท้อน อีกทศนะหนึ่งก็คือ เป็นวัดที่มีบ้านเริ่มก่อตั้ง คือเริ่มแรกในการสร้างหมู่บ้าน โดยเรียกว่า **ต้นตั่ง** ต่อมาเรียกเพี้ยนเป็นวัดต้นตอง

นอกจากนี้แล้วยังมีบ้านปินใต้ บ้านปินเหนือ บ้านจัวงาม บ้านปินพัฒนา บ้านสันติพัฒนา ฯลฯ

๓.๑๐ ตำบลป่าซาง

คำว่า **“ป่าซาง”** มี ๒ ทศนะ คือทศนะที่หนึ่งบอกว่าบ้านแห่งนี้เดิมอพยพมาจากบ้านป่าซาง อำเภอสี จังหวัดลำพูน ซึ่งผู้ที่อพยพมาโดยมากเป็นลูกหลานของครูบาเจ้าศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย อีกทศนะหนึ่งบอกว่าบริเวณแห่งนี้มีต้นซางขึ้นเป็นจำนวนมาก

ตำบลป่าซาง ห่างจากอำเภอเมืองพะเยาประมาณ ๓๒ กิโลเมตร
ห่างจากตัวอำเภอ ๑๕ กิโลเมตร โดยแยกออกมาจากตำบลห้วยลาน เมื่อวันที่
๑๑ ตุลาคม ๒๕๒๗

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้ ทิศใต้
ติดกับตำบล ดงสุวรรณ อำเภอดอกคำใต้ ทิศตะวันออก ติดกับตำบลจุน
อำเภอจุน ทิศตะวันตก ติดกับตำบลดงเจน อำเภอภูกามยาว

คำขวัญประจำตำบลป่าซาง ดังนี้

**บ้านเมืองคนดี สตรีอ่อนหวาน ลูกหลานครูบาศรีวิชัย
มากมายปลานา ข้าวปลาอุดมสมชื่อป่าซาง**

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านค่ากลาง คำว่า “ค่า” มาจาก “ต้นมะค่า” เป็นไม้เนื้อ
แข็ง ชาวบ้านเรียก “มะค่าโมง” เมล็ดในฝักอ่อนสามารถนำมากินได้

นอกจากนั้นยังมีบ้านค่าเหนือพัฒนา บ้านสันทราย บ้านค่าพัฒนา
บ้านค่าล่าง บ้านค่าบน บ้านสันป่าม่วง บ้านดอนตัน บ้านศรีเมืองมูล ฯลฯ

๓.๑๑ ตำบลคือเวียง

มีตำนานว่าบริเวณดังกล่าวเป็นเวียง หรือชุมชนเก่าแก่ ชื่อว่าเวียงห้า
โดยยังคงสภาพเป็นคูคลองและซากอิฐ ปรากฏอยู่

ตำบลคือเวียง ตั้งเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๖ โดยแยกมาจากตำบลปिन และ
ตำบลบ้านถ้ำ ห่างจากอำเภอดอกคำใต้ ๑๕ กิโลเมตร มีพื้นที่ ๓๔,๕๒๐ ไร่
หรือ ๓๓.๖๓ ตารางกิโลเมตร พื้นที่การเกษตร ๑๘,๔๑๓ ไร่

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลบุญเกิด อำเภอดอกคำใต้ ทิศ
ใต้ ติดกับตำบลปิน อำเภอดอกคำใต้ ทิศตะวันออก ติดกับตำบลบ้านถ้ำ
อำเภอดอกคำใต้ ทิศตะวันตก ติดกับตำบลจำปาหวาย อำเภอเมือง

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านป่าเอี้ย คำว่า **ป่าเอี้ย** คือต้นเอี้ย มีลักษณะคล้ายต้นอ้อ

บ้านโพธิ์ทอง บริเวณดังกล่าวมีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่อายุร้อยกว่าปีอยู่ จึงได้ชื่อว่าบ้านโพธิ์ทอง

บ้านทุ่งกาไชย มีเรื่องเล่าว่า มีกามาจับต้นไม้ต้นหนึ่งกลางทุ่งนามาคอยอะไรสักอย่าง ชาวบ้านสังเกตเห็นอยู่เป็นประจำ จึงเรียกบ้านแห่งนี้ว่าทุ่งกาจัย (ภาษาถิ่น) หมายความว่าทุ่งที่กามาคอยดูนั่นเอง ต่อมาเพี้ยนเป็นทุ่งกาไชย

บ้านปาง คำว่า **ปาง** หมายถึง ที่พักของชาวบ้านสำหรับใช้เป็นที่พักเสียด เพราะอดีตชาวบ้านนิยมใช้เคียวกับหมากพลู

บ้านแม่หล่าย คำว่า **“หล่าย”** หมายถึงตรงข้าม เดิมหมู่บ้านนี้อยู่อีกฟากลำน้ำร่องช้าง เดิมขึ้นอยู่กับตำบลบ้านปิน

นอกจากนี้แล้วยังมีบ้านไผ่ทอง บ้านร่มโพธิ์ บ้านทุ่งพัฒนา บ้านปางเจริญศึกษา ฯลฯ

๓.๑๒ ตำบลสว่างอารมณ์

ตำบลนี้ตั้งตามชื่อที่คนจากจังหวัดราชบุรีมาสร้างไว้ว่า **“วัดสว่างอารมณ์”**

ตำบลสว่างอารมณ์ เป็นตำบลที่แยกมาจากตำบลดอนศรีชุม หมู่บ้านส่วนใหญ่อยู่ในเขตเทศบาลเมืองดอกคำใต้ มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลแม่อิง อำเภอกุภามาย และตำบลดงสุวรรณ อำเภอดอกคำใต้ ทิศใต้ ติดกับตำบลดอนศรีชุม อำเภอดอกคำใต้ ทิศตะวันออกติดกับตำบลสันโค้ง อำเภอดอกคำใต้ ทิศตะวันตก ติดกับตำบลดงเจน อำเภอกุภามาย และตำบลดอกคำใต้ อำเภอดอกคำใต้

คำขวัญตำบลสว่างอารมณ์ ดังนี้

สุตร่องช้าง นามร้องจ้าว หนองขวางทั่วถิ่นอาศัย

สามัคคีมีน้ำใจ มากหมวกไช แลสาวงาม

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านร่องจั่ว เป็นสถานที่น้ำจากร่องข้างไปลงน้ำอิง โดยลักษณะของการทะลักออกไปของน้ำ ชาวพื้นเมืองเรียกลักษณะดังกล่าวว่าเป็นการ จว้าออกของน้ำ

บ้านसानโขงาม เป็นหมู่บ้านที่มีอาชีพในการจักสานขาย โดยมากจะเป็นพวกหมวกและไซ ซึ่งมีฝีมืองดงามมาก

บ้านสันติพงษ์ หมู่บ้านแห่งนี้มีเรื่องเล่าตลก ๆ ว่า บ้านผีโพง สมัยก่อนเมื่อนายอำเภอเรียกประชุม ชาวบ้านกลับมาตึก ๆ ถูกผีโพงขี่ม้าไล่ในบริเวณแห่งนี้ ส่วนข้อเท็จจริงเป็นบ้านตั้งขึ้นมาใหม่ คำว่า “สันติพงษ์” หมายความว่าเผ่าพันธุ์แห่งสันติภาพ

นอกจากนั้นยังมีบ้านบุญโยชน์ บ้านศรีชุม บ้านสว่างอารมณ์ บ้านโขงาม บ้านดอนศรีชุม ฯลฯ

๔. ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองจุน

คำขวัญประจำอำเภอจุน ดังนี้

พระธาตุขิงแกง แหล่งปลาค้าว ค้าวหงส์หิน

ถิ่นเวียงลอ พืชผลเกษตรเพียงพอ ข้าวก่ำงาม

๔.๑ ตำบลห้วยข้าวก่ำ

คำว่า “ห้วยข้าวก่ำ” มาจากลำห้วยที่ไหลมาจากวัดกุโกแก้ว ผ่านกลางหมู่บ้าน มีเรื่องเล่าว่า มีพ่อค้ามาจากจังหวัดน่าน มาทำธุรกิจลากไม้มาเห็นข้าวสีดำ-แดง จึงเรียกว่า “ข้าวก่ำ” ต่อมารวมลำห้วยดังกล่าวเข้าด้วยเรียกรวมกันว่า “ห้วยข้าวก่ำ”

ตำบลห้วยข้าวก่ำ มีอาณาเขต ทิศเหนือ ติดกับตำบลลอ และตำบลห้วยผางาม อำเภอจุน ทิศใต้ ติดกับตำบลจุน อำเภอจุน ทิศตะวันออก ติดกับตำบลห้วยงาม อำเภอจุน ทิศตะวันตก ติดกับตำบลห้วยลาน และตำบลป่าซาง อำเภอดอกคำใต้

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านบัวสถาน เดิมอยู่รวมกับบ้านห้วยข้าวก่ำ มีชื่อว่าบ้านบัวสถาน ต่อมาชื่อบ้านแห่งนี้หายไปไม่มีใครเรียก เหลือแต่บ้านห้วยข้าวก่ำ ต่อมาเมื่อแยกหมู่บ้านจึงกลับมาใช้ชื่อเดิมอีกครั้ง

บ้านห้วยหลวง เนื่องจากชาวบ้านปลูกบ้านใกล้บริเวณลำห้วยแห่งนี้ มีคนตั้งข้อสังเกตว่าห้วยไม่ได้ใหญ่มากนักทำไมจึงเรียกว่าห้วยหลวง ?

บ้านไชยสถาน เดิมเป็นบ้านเดียวกันกับบ้านบัวสถาน ต่อมาแยกเป็นหมู่บ้านใหม่ ซึ่งชื่อว่า “ไชยสถาน” นี้ เป็นชื่อนามสกุลของคนแถวบ้านจุน บ้านดอนมูล ฯลฯ

นอกจากนี้แล้วยังมีบ้านห้วยข้าวก่ำได้ บ้านทุ่ง บ้านสันป่ากว้าวบ้านห้วยข้าวก่ำเหนือ บ้านกัวแก้ว บ้านร่องหาด บ้านทุ่งใหม่พัฒนา บ้านห้วยแก้วพัฒนา บ้านก้านคร ฯลฯ

๔.๒ ตำบลทุ่งรวงทอง

เดิมตำบลทุ่งรวงทองนี้ขึ้นอยู่กับตำบลล่อ เดิมชื่อว่าบ้านร่องแมต หากเดินทางจากบ้านห้วยข้าวก่ำไปบ้านปางมดแดงแถบนั้นจะเป็นทุ่งนาทั้งหมดเพื่อให้เกิดความพร้อมทั้งข้าวในนาที่เป็นสีทอง จึงได้ตั้งเป็นชื่อใหม่ว่า “ทุ่งรวงทอง”

ตำบลทุ่งรวงทอง มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลหงส์หิน อำเภอจุน และตำบลน้ำแวน อำเภอเชียงคำ ทิศใต้ ติดกับตำบลห้วยยางขาม อำเภอจุน ทิศตะวันออก ติดกับตำบลฝายกวาง อำเภอเชียงคำ ทิศตะวันตก ติดกับตำบลห้วยข้าวก่ำ อำเภอจุน

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านร่องแมต คำว่า ร่อง หมายถึง ร่องน้ำ ส่วนคำว่า แมต เพี้ยนมาจากคำว่า แรด

นอกจากนั้นแล้วยังมีบ้านห้วยไคร้ บ้านห้วยจั่ว บ้านห้วยบง บ้านสันหลวง บ้านห้วยจั่วใหม่ บ้านร่องแมตใหม่ บ้านห้วยไคร้ใหม่ บ้านสันหลวงใหม่ บ้านร่องแมตสันติสุข ฯลฯ

๔.๓ ตำบลจุน

คำว่า “จุน” เป็นชื่อของลำน้ำ แม่จุน

ตำบลจุน มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๑๒๙ กิโลเมตร หรือ ๘๐,๖๒๕ ไร่

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลห้วยยางขาม อำเภอจุน ทิศใต้ ติดกับตำบล นาปรัง อำเภอปง ทิศตะวันออก ติดกับตำบลพระธาตุขิงแกง อำเภอจุน และตำบลน้ำแวน อำเภอเชียงคำ ทิศตะวันตก ติดกับตำบลป่าซาง อำเภอดอกคำใต้ และตำบลห้วยข้าวก่ำ อำเภอจุน

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านค่างหงส์ คำว่า “ค่าง” มาจากภาษาถิ่นว่า “ก้าง” เดิมมีค่างหงส์ที่ตั้งอยู่บนหลังควาหาร ชาวบ้านจึงเรียกชื่อบ้านตามชื่อวัดว่า “บ้านค่างหงส์”

บ้านเขี้ยว คำว่า “เขี้ยว” เป็นไม้ชนิดหนึ่ง ลักษณะคล้ายหัวน สามารถใช้ยางของต้นเขี้ยวนี้มาจิ้มใส่แผล ซึ่งทำให้แผลหายสนิท

บ้านดอนไชยพัฒนา แยกมาจากบ้านดอนมูล บ้านดอนไชยเดิมชื่อว่า บ้านใหม่ปางเปรย คำว่า “เปรย” มีต้นคล้ายกับต้นจั่ว แต่เป็นไม้เนื้อแข็ง ไม่มีผล สามารถใช้สร้างบ้านเรือนได้ ซึ่งชาวบ้านย้ายมาจากจังหวัดน่าน

นอกจากนี้ยังมีบ้านห้วยกั้ง บ้านจุนหลวง บ้านสร้อยศรี บ้านจุนพัฒนา บ้านใหม่ดอนมูล บ้านร่องตู่ บ้านห้วยกั้งพัฒนา บ้านศรีมาลัย บ้านค่างหงส์ใหม่ บ้านใหม่กาญจนา บ้านสร้อยศรีพัฒนา บ้านจุนรัชดา ฯลฯ

๔.๔ ห้วยยางขาม

ที่ชื่อว่า “ห้วยยางขาม” นั้นตามตราสัญลักษณ์เป็นรูปน้ำไหลออกมาจากปากถ้ำโดยมีนกรกระยางขาว ๒ ตัวอาศัยอยู่ บางมติกล่าวว่า เดิมชื่อห้วยยางขาว ต่อมาเพี้ยนเป็น ห้วยยางขาม ตำบลนี้มีบ้านห้วยยางขาม จำนวนมี ๔ หมู่บ้าน คือบ้านห้วยยางขามใหม่ มีสองหมู่บ้าน บ้านห้วยยางขามเหนือ และบ้านห้วยยางขามกลาง

ตำบลห้วยยางขาม เป็นตำบลที่แยกตัวออกมาจากตำบลห้วยข้าวก่ำ เมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลล่อ และตำบลทุ่งรวงทอง อำเภोजุน ทิศใต้ ติดกับตำบลฝายขาว อำเภอยางคำ ทิศตะวันออก ติดกับตำบลจุน อำเภोजุน ทิศตะวันตก ติดกับตำบลห้วยข้าวก่ำ และตำบลล่อ อำเภोजุน

นอกจากนี้ยังมีบ้านดงเคียน บ้านห้วยเกียง บ้านผึ่งหมื่น บ้านหัวขัว บ้านปงสนุก บ้านแผ่นดินทอง บ้านปงสนุกใหม่ ฯลฯ

๔.๕ ตำบลล่อ

ตำบลล่อ เป็นตำบลแห่งวัฒนธรรมที่มีมากกว่า ๔๐๐ ปี มีตำนานเล่าถึงพระล่อ ที่ไปตามไถ่เงินเป็นตำนานเล่าขานสืบต่อกันมาว่า “พระล่อตามไถ่”

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับอำเภอปาดด จังหวัดยางราย ทิศใต้ ติดกับตำบลห้วยข้าวก่ำ อำเภोजุน ทิศตะวันออก ติดกับตำบลทุ่งรวงทอง อำเภोजุน ทิศตะวันตก ติดกับตำบลห้วยลาน อำเภอดอกคำใต้

คำขวัญประจำตำบลห้วยยางขาม ดังนี้

**พญาล่อเรื่องฤทธิ์ แหล่งผลิตข้าวพันธุ์ดี เขียวขจีพันธุ์ไม้
สะอาดใสลำน้ำอิง รสเลิศยังปลาข้าว**

ปัจจุบันมีเขตปกครอง จำนวน ๔ หมู่บ้าน คือ บ้านล่อ บ้านปางป้อมเหนือ บ้านร่องช้าง บ้านปางป้อมใต้ บ้านน้ำจุน บ้านศรีเมืองชุม บ้านปางป้อมใหม่ บ้านใหม่พัฒนา บ้านปางป้อมกลาง

๕. ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองปง

ปง เป็นอำเภอที่เก่าแก่แห่งหนึ่ง เป็นอำเภอขึ้นชื่อในเรื่องการทำไม้และยาสูบ มีที่มา ๒ ทศนะ คือ มาจากตำนานพระธาตุดอยหยวกที่พญานาคราชขอดโทษ หรือ ขมา ภาษาพื้นเมืองว่า ปังโตษ ต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เสด็จมาในคราวครั้งนั้นและต่อมามีการสร้างพระธาตุดอยหยวก

อีกทศนะหนึ่งมาจากตำนานปริมปราเล่าว่า บู่ฟ้าโง้ม ซึ่งโดยปกติจะมีรูปร่างที่ใหญ่โตมโหฬารเวลาเดินไปไหนมาไหนต้องก้มหัวลงเพื่อไม่ให้ถูกฟ้า (โง้ม คืออาการที่คนก้มหัวหลบ) ได้หนึ่งข่าว คือหุงข้าวเหนียว แล้วปง หรือ ปลดลง ณ บ้านแห่งหนึ่ง ต่อมาบริเวณดังกล่าวจึงได้ชื่อว่าเมืองปง^๔

มีคำขวัญประจำอำเภอ ดังนี้

พระธาตุดอยหยวกคู่เมือง	นามลือเลื่องภูถ้ำกา
รักษสัตว์ป่าดอยผาช้าง	ถ้าผาตั้งตระการตา
ตลาดชาววังมล้ำเลิศ	แหล่งกำเนิดแม่น้ำยม

๕.๑ ตำบลควร

ตำบลควร เป็นตำบลที่มีแม่น้ำสำคัญคือแม่น้ำควรไหลผ่าน จึงได้ชื่อว่าตำบลควร ตามประวัติมีการอพยพมาจากจังหวัดน่าน และเคยมีการประสบอุทกภัยในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ ทำให้ราษฎรได้ย้ายไปบนพื้นที่ดอน

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลออย อำเภอปง ทิศใต้และทิศตะวันออก ติดกับตำบลขุนควร อำเภอปง ทิศตะวันตก ติดกับตำบลนาปราง อำเภอปง

^๔ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๘๕.

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านใหม่ดอนมูล เป็นหมู่บ้านที่ย้ายมาจากบ้านดอนมูล (หมู่บ้านเก่า หมู่ที่ ๑๖ ของตำบลปลง)

บ้านป่าคา เป็นชื่อหมู่บ้านเดิมคือบ้านป่าคา อำเภอบ้านม่วง จังหวัดน่าน เมื่อมีชาวบ้านย้ายมาจึงได้ตั้งชื่อบ้านเดิมของตนเป็นชื่อหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีบ้านควรดง บ้านสีพรม บ้านห้วยขุน บ้านสะแะ บ้านวังบง บ้านป่าคาใหม่ บ้านเหล้า บ้านหัวฝาย บ้านดงเจริญ ฯลฯ

๕.๒ ตำบลขุนควร

ตำบลขุนควร ได้แยกมาจากตำบลควรมาเป็นตำบลขุนควร เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๓๕ เป็นตำบลที่ห่างจากตัวอำเภอบง ๑๗ กิโลเมตร และห่างจากตัวอำเภอเมืองพะเยา ๔๓ กิโลเมตร ตำบลนี้ได้มีชาวจังหวัดน่านได้อพยพมาตั้งหลักถิ่นฐานทำมาหากิน

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลควร และตำบลผาข้างน้อย อำเภอบง ทิศใต้ติดอำเภอเชียงม่วน และอำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน ทิศตะวันออก ติดกับอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ทิศตะวันตก ติดกับตำบลปลง และตำบลควร อำเภอบง

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านน้ำปุก เป็นหมู่บ้านที่มีลำน้ำปุกไหลผ่าน โดยมีพ่อหนานติ อินธิยา ได้พาชาวบ้านและญาติพี่น้องมาจากหมู่บ้านสีกน้ำบัว จังหวัดน่าน และตอนที่ย้ายมาใหม่มีไม่ถึง ๑๐ หลังคาเรือนและยังอยู่ร่วมกับพวกชาวเขาอีกด้วย พ.ศ. ๒๕๒๔ ได้เกิดน้ำท่วมหมู่บ้านและชาวบ้านก็พากันย้ายหมู่บ้านขึ้นอยู่ที่สูง เป็นหมู่บ้านโพนโปมาใน ๓ จังหวัด คือ เดิมทีสังกัดอยู่ในเขตจังหวัดน่าน ต่อมาโอนย้ายมาเป็นเขตจังหวัดเชียงรายในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ และย้ายมาขึ้นอยู่กับจังหวัดพะเยาในปี พ.ศ. ๒๕๒๗

ตามเรื่องเล่าว่าชาวบ้านจะมีความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์มาก วันไหนที่เป็นวันพระวันนั้นในหมู่บ้านจะไม่มีใครออกไปทำงาน

บ้านน้ำแบ่ง เป็นหมู่บ้านที่มีลำน้ำแบ่งไหลผ่านเดิมที่มีราษฎรเข้ามาอยู่อาศัยประมาณ ๗-๘ หลังคาเรือนโดยมีนายสุข สมคิด เป็นผู้ใหญ่บ้าน แต่เดิมอยู่กับการปกครองของบ้านน้ำปุก หมู่ที่ ๔ ตำบลลอย อำเภอบง ในขณะที่อยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดน่าน พ.ศ. ๒๕๐๐ จึงได้โอนเข้ามาอยู่กับหมู่บ้านอ้อมหมู่ที่ ๕ ตำบลควน อำเภอบง ในขณะที่อยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดเชียงราย และที่สำคัญหมู่บ้านแห่งนี้เป็นหมู่บ้านในเขตพื้นที่สีชมพู

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๒๕ ได้มีคำสั่งให้ก่อตั้งเป็นหมู่บ้านน้ำแบ่งหมู่ที่ ๑๔ ตำบลควน อำเภอบง จังหวัดพะเยาและวันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๓๐ ยังได้เป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาป้องกันตนเองอีกด้วย

บ้านสบเกียง เป็นหมู่บ้านที่ก่อตั้งในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ เริ่มแรกทีเดียวนั้นมีเพียง ๓ ครอบครัว ซึ่งเป็นชาวบ้านที่มาเลี้ยงวัว เดิมที่ได้อยู่ในเขตการปกครองของบ้านสีพรม หมู่ที่ ๔ ตำบลควน อำเภอบง ในขณะที่ยื่นอยู่กับการปกครองของจังหวัดเชียงราย ต่อมาเมื่อมีชาวบ้านอพยพมาตั้งถิ่นฐานรวมกันอีก ๑๒ หลังคาเรือนโดยขึ้นอยู่กับการปกครองของบ้าน วังบก หมู่ที่ ๗ ตำบลควน อำเภอบง ในขณะที่ยื่นอยู่กับการปกครองของจังหวัดเชียงราย โดยมีนายอินตะ ตามล เป็นผู้ใหญ่บ้าน พ.ศ. ๒๕๒๓ กระทรวงมหาดไทยได้อนุมัติให้แยกเป็นหมู่บ้านสบเกียง ในนามหมู่ ๑๒ ตำบลควน โดยมีนายมูล ถาวดี เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก และเมื่อแยกตำบลใหม่หมู่บ้านสบเกียงขึ้นอยู่กับหมู่ที่ ๓ ของตำบลขุนควน

บ้านขุนกำลัง พ.ศ. ๒๔๙๐ ตั้งหมู่บ้านอยู่ที่ขุนห้วยแพต ตำบลร่มเย็น อำเภอเชียงคำ ในขณะที่อยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดเชียงราย

ในขณะนั้นมีสงครามระหว่างประเทศเกิดขึ้น จึงทำให้ราษฎรในพื้นที่แนวชายแดนไทย-ลาว มีความเดือดร้อนไม่สงบสุขต่อเนื่องกันมา พ.ศ. ๒๔๙๖ โดยการนำของนายหย่างกาย แซ่หาญ ผู้ใหญ่บ้าน จึงได้อพยพราษฎรไปหาพื้นที่ที่ห่างไกลจากสงคราม และมีความสงบร่มเย็น และได้อพยพเข้ามาในพื้นที่บ้านผาข้างน้อย ตำบลผาข้างน้อย อำเภอปง ในขณะนั้นขึ้นอยู่กับเขตการปกครองจังหวัดเชียงราย และเรียกชื่อว่า บ้านจำไขนุ่น ได้เปลี่ยนตัวผู้ใหญ่บ้านคนใหม่คือ นายต้าโก้ว แซ่ว่าง

พ.ศ. ๒๕๑๑ เกิดสงครามการเมืองภายในประเทศขึ้น ระหว่างเดือนกันยายน ๒๕๑๑ ราษฎรในหมู่บ้านจึงได้หลบหนีเข้าป่า เพื่อร่วมกับ พ.ค.ท. ทำสงครามการเมืองและแยกกันตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ขุนห้วยน้ำขาม (บ้านน้ำขาม) ขุนห้วยแม่ยัด (บ้านร่วมใจ) ขุนห้วยกำปอง (บ้านยืนหยัด) ขุนห้วยน้ำสาวเหลือง (บ้านลูกไฟ) โดยการนำของนายเลามี แซ่กือ ซึ่งเป็นประธานการนำอำนาจรัฐ พ.ศ. ๒๕๑๕ ได้เปลี่ยนมาเป็น นายเลาใต้ แซ่หาญ เป็นประธานอำนาจรัฐเขตผาข้าง มาจนถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๘ เปลี่ยนอำนาจรัฐมาเป็น นาย อยู่สั่ว แซ่ซ่ง เป็นประธานกรรมการอำนาจรัฐเขตผาข้าง

จนถึงเดือนเมษายน ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ สงครามการเมืองภายในประเทศจึงได้ยุติลง ราษฎรจึงหันมาร่วมกันพัฒนาประเทศไทย โดยตั้งหมู่บ้านใหม่ที่บ้านฉลองกรุง ภายใต้การปกครองของ นายอยู่สั่ว แซ่ซ่ง เป็นผู้ใหญ่บ้าน ในปี พ.ศ. ๒๕๒๖ เปลี่ยนผู้ใหญ่วบ้านเป็นนายสมชาย แซ่ว่าง ในเดือนมีนาคม ๒๕๒๗ กองทัพภาคที่ ๓ ส่วนหน้า ได้โยกย้ายราษฎรบ้านฉลองกรุงมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในที่ราบ ซึ่งอยู่ห่างไกลจากบ้านฉลองกรุงประมาณ ๑๘ กิโลเมตร ก่อตั้งเป็นหมู่บ้านชื่อ บ้านขุนกำลัง โดยเข้าเป็นหมู่ที่ ๑๖ ตำบลควน

บ้านนาอ้อม พ.ศ. ๒๕๔๒ ประชาชนเดิมได้อพยพมาจากหมู่บ้านตาลจุน อำเภอสา จังหวัดน่าน

บ้านผาตั้ง มีครอบครัวที่อพยพเข้ามาเพื่อการตั้งถิ่นฐานและ
ทำมาหากินในบริเวณนี้เป็นการอพยพมาจากหลายท้องที่ใน ๔ จังหวัดคือ
จากจังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน จังหวัดลำปาง และจากอำเภอเชียงคำ ซึ่งขึ้น
อยู่กับเขตการปกครองของจังหวัดเชียงราย เริ่มแรกมีจำนวนอยู่เพียง ๗
หลังคาเรือน และเป็นหมู่บ้านในปี พ.ศ. ๒๔๔๐

บ้านสันติสุข พ.ศ. ๒๕๐๐ ชาวบ้านได้อพยพมาจากบ้านสบ
บง ตำบลสบง อำเภอเชียงคำ จังหวัดเชียงราย (ในขณะนั้น) เข้ามาตั้งอยู่
ณ ดอยผาจิ ซึ่งเป็นรอยต่อระหว่างจังหวัดเชียงรายกับจังหวัดน่าน

บ้านผาจิ หรือ บ้านปางอาก ๑ เดิมขึ้นอยู่กับหมู่ที่ ๕ ตำบลผา
ช้างน้อย อำเภอปง จังหวัดเชียงราย (ขณะนั้น) โดยมี นายเงี้ยโก๊ แซ่หม้า
เป็นผู้ใหญ่บ้าน

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้มีขบวนการทางการเมือง (พคท.) เข้ามาเคลื่อนไหว
ปลุกกระตือรือร้นคอมมิวนิสต์ในพื้นที่บริเวณบ้านผาจิ เมื่อทางราชการที่
จังหวัดน่าน (สมัยนั้น) ทราบข่าวจึงส่งกำลังทหารเข้าปราบปรามทำให้ชาว
บ้านผาจิเดือดร้อนเป็นอย่างมาก

เมื่อเดือนพฤศจิกายน ๒๕๑๑ ชาวบ้านผาจิ (ทั้งหมด) ได้พร้อมใจกัน
เข้าร่วมกับ พ.ค.ท. จับอาวุธขึ้นมามีต่อสู้อย่างจริงจังกับรัฐบาล เป็นระยะเวลา ๑๔ ปี ใน
ช่วงนี้เองทางพรรคคอมมิวนิสต์ได้จัดวางกำลังเพื่อความสะดวกในการควบคุม
และดูแลชาวบ้านผาจิออกเป็น ๓ หมู่บ้าน คือ

๑) บ้านธงแดง

๒) บ้านเอกราช

๓) บ้านต่อสู้

ในแต่ละหมู่บ้านจะมีคณะกรรมการหมู่บ้านดังนี้

๑. กรรมการฝ่ายปกครอง
๒. กรรมการฝ่ายป้องกัน (หัวหน้าทหารบ้าน)
๓. กรรมการฝ่ายเศรษฐกิจ (สหกรณ์)
๔. กรรมการฝ่ายอนามัย
๕. กรรมการฝ่ายสตรี

ทั้งนี้ให้แต่ละหมู่บ้านมีการจัดตั้งการทำงานรวมหมู่ในระบอบสหกรณ์ โดยได้รับส่วนแบ่งตามแรงงานที่ได้ทำเท่าเทียมกันอย่างเสมอภาคต่อมา ประชาชนบ้านผาจิได้ร่วมกับประชาชนบ้านผาช้าง หรือบ้านฉลองกรุง อีก ๓ หมู่บ้าน คือ บ้านร่วมใจ บ้านยืนหยัด และบ้านลูกไฟ

ประชาชนทั้ง ๖ หมู่บ้านได้จัดตั้งเป็นสภาตำบลขึ้นให้มีหน้าที่บริหารงานในด้านต่างๆ ของฝ่ายอำนาจรัฐทั้งสอง คือบ้านภูผาจิ และบ้านผาช้าง

พ.ศ. ๒๕๒๕ รัฐบาลได้ประกาศนโยบายที่ ๖๖/๒๓ แผนยุทธการสุริยพงษ์ ประชาชนผาจิได้พร้อมใจกันเข้ามอပ်ตัวกับรัฐบาลเพื่อพัฒนาจังหวัดน่านและได้เข้าอบรมที่ศูนย์ภูษามาศ จังหวัดน่าน เป็นระยะเวลา ๓ เดือนและในปีเดียวกันได้กลับมายังพื้นที่เดิม ตามโครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคงของกองทัพบกที่ ๓

พ.ศ. ๒๕๒๖ กองทัพบกที่ ๓ ได้เริ่มดำเนินการตามโครงการพัฒนาพื้นที่ดอยผาจิโดยเริ่มสร้างถนนจากบ้านผาตั้ง เข้าบริเวณลำน้ำสาวและออกไปบ้านสบซุ่น และอีกสายหนึ่งจากบ้านปี่เหวือ มาบรรจบที่ลำน้ำสาว และพัฒนาที่บริเวณลำน้ำสาวให้ชาวบ้านเข้ามาอยู่อาศัย

พ.ศ. ๒๕๒๗ ชาวบ้านก็เข้ามาตั้งหมู่บ้านในพื้นที่จัดสรรในบริเวณลำน้ำสาวตามโครงการของรัฐ

พ.ศ. ๒๕๒๘ หมู่บ้านสันติสุขได้ถูกจัดตั้งเป็นหมู่บ้านตามประกาศของกระทรวงมหาดไทย

บ้านสบขาม คำว่า “สบขาม” มาจาก ลำน้ำควร ไหลไปเจอ กับ ลำน้ำขาม กิริยาดังกล่าวนี้นักชาวบ้านจึงเรียกว่าสบขาม เดิมที นายโทน บุญเทพ ได้นำชาวบ้านจากอำเภอสา จังหวัดน่าน มาบุกเบิกสร้างบ้านท่ามา หากินโดยมี นายไชยา ปัญญามูล เป็นผู้ใหญ่นับคนแรก หมู่บ้านนี้อยู่ห่าง จากตัวอำเภอไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๑๕ กิโลเมตร

บ้านแสงไทร เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๘ เจ้าหน้าที่ ก.อ.ร.ม.น. เชียงรายได้อพยพชาวบ้านจากบ้านแม่ต๋ำน้อย ตำบลปิ่น อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดเชียงราย (ปัจจุบันบางสวนขึ้นอยู่กับตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา) จำนวน ๑๒ หลังคาเรือน เข้ามาอยู่ที่ศูนย์อพยพชาวบ้าน สบขาม หมู่ที่ ๘ ตำบลขุนควร อำเภอปง จังหวัดเชียงราย (ขณะนั้น)

พ.ศ. ๒๕๒๐ มีชาวเขาย้ายมาจากหมู่บ้านห้วยซ่าน หมู่ ๑๑ บ้านนาหนุน หมู่ ๑๒ ตำบลภูซาง อำเภอเชียงคำ มาเพิ่มอีก ๒๐ หลังคาเรือน

พ.ศ. ๒๕๒๒ ผู้เข้าร่วมพัฒนาชาติไทยที่ทางเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคง เป็นผู้ดูแลสนับสนุน จำนวน ๒๐ หลังคาเรือนจากอำเภอเชียงคำ มาเพิ่มอีก

พ.ศ. ๒๕๒๔ ฝ่ายความมั่นคงได้มอบหมายให้ทางศูนย์พัฒนาและ สงเคราะห์ชาวเขาเป็นผู้ดูแลต่อ โดยเปลี่ยนชื่อเป็นหน่วยพัฒนาสงเคราะห์ ชาวเขาบ้านสบขาม

พ.ศ. ๒๕๒๘ อำเภอปงได้พิจารณาสัญญาชาติไทยให้กับราษฎรในหมู่บ้าน ที่ขึ้นกับบ้านสบขาม

ในวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๓๙ กรมการปกครองได้ประกาศแยก หมู่บ้านสบขาม หมู่ที่ ๘ เป็นบ้านแสงไทรงาม หมู่ที่ ๙ และวันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๓๙ นายสมบุญ วัฒนวิทยา เป็นผู้ใหญ่นับคนแรก

บ้านน้ำริน เป็นหมู่บ้านที่แยกมาจากบ้านสบขาม หมู่ที่ ๘ เมื่อ วันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๔๑ โดยมี นายสนั่น ยะกิจ เป็นผู้ใหญ่นับคนแรก

บ้านสารถิ บ้านแห่งนี้ได้แยกออกมาจากบ้านผาตั้ง หมู่ที่ ๖ เมื่อวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๔๔ โดยมี นายมานัด บุญศรี เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก

บ้านสันกลาง เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๒ มีชาวบ้านเข้ามาอยู่อาศัยเดิมชื่อว่าบ้านปางยา เหตุเพราะมีราษฎรมีอาชีพทำไร่ยาสูบกันมาก เดิมขึ้นอยู่กับเขตการปกครองของหมู่บ้านน้ำปุก ตำบลควน อำเภอปาง จังหวัดเชียงราย (ขณะนั้น) โดยมี นายตา อินธิยา เป็นผู้ใหญ่บ้าน

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ อำเภอพะเยายกฐานะเป็นจังหวัดพะเยา จึงทำให้หมู่บ้านแห่งนี้แยกออกจากบ้านน้ำปุกเป็นหมู่ที่ ๑ ตำบลขุนควน โดยมี นายพรอินธิยา เป็นผู้ใหญ่บ้านที่ปกครองทั้งสองหมู่บ้านทั้งนี้เพราะมีระยะห่างกันแค่ ๒ กิโลเมตร

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้มีคำสั่งจากกระทรวงมหาดไทยแต่งตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ชื่อบ้าน สันกลาง หมู่ที่ ๑๒ โดยมี นายศักดิ์ อำมาตย์ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก และอยู่ได้ไม่นาน นายยุทธ มานะ จึงได้เป็นผู้ใหญ่บ้านต่อมา

๕.๓ ตำบลนาปริง

คำว่า “นาปริง” มีคนเล่าว่า เป็นลักษณะของนาพัง (ภาษาถิ่น) หมายถึงที่นาพังหลาย มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลลอย อำเภอปง ทิศใต้ ติดกับตำบลปง อำเภอปง ทิศตะวันออก ติดกับอำเภอรุน ทิศตะวันตก ติดกับตำบลควน อำเภอปง

ปัจจุบันมีเขตการปกครอง จำนวน ๙ หมู่บ้าน คือ บ้านนาปริง บ้านบุญยืน บ้านหมื่น บ้านดอนแก้ว บ้านบ่อคำ บ้านห้วยแม่แดง บ้านหนองท่าควาย บ้านห้วยคอกหมู บ้านแสนสุข

๕.๔ ตำบลผาช้างน้อย

เมื่อปี พ.ศ.๒๔๙๘ ชาวบ้านได้ย้ายถิ่นฐานมาจากจังหวัดน่าน ขึ้นอยู่กับจังหวัดน่านต่อมาได้ขึ้นอยู่กับอำเภอปง ในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยภูเขา เช่น เย้า ม้ง ส่วนใหญ่ยังรักษาขนบธรรมเนียมดั้งเดิมอยู่มาก คือนับถือผีและผีบรรพบุรุษอย่างเหนียวแน่น

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลแม่ลาว ตำบลผายกวาง และตำบลร่มเย็น อำเภอเชียงคำ ทิศใต้ ติดกับตำบลยอด อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน และตำบลขุนควร อำเภอปง จังหวัดพะเยา ทิศตะวันออก ติดกับจังหวัดน่าน ทิศตะวันตก ติดกับตำบลจิม ตำบลควร และตำบลขุนควร อำเภอปง

ปัจจุบันมีเขตการปกครอง จำนวน ๗ หมู่บ้าน คือ บ้านปางคำ บ้านห้วยกอก บ้านปางพริก บ้านปางมะดอ บ้านน้ำตัม บ้านปางคำเหนือ บ้านสิบสองพัฒนา

๖. ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองเชียงคำ

มีคำขวัญประจำอำเภอเชียงคำ ดังนี้

เมืองแห่งธรรมะ มีพระนั่งดิน
ถิ่นสาวงาม วัฒนธรรมไทยลือ
น้ำตกเลื่องลือ คะเนงน้ำมิน
ป่าไม้ผืนดิน อุดมสมบูรณ์

๖.๑ ตำบลหย่วน

คำว่า หย่วน เป็นภาษาของชนชาติไตลื้อ ซึ่งอพยพมาจากเมืองสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน ประเทศสาธารณประชาธิปไตยประชาชนจีน คำว่า หย่วน หมายถึงยุค หรือ สมัย

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลสบง อำเภอเชียงคำ ทิศใต้ ติดกับตำบลเวียง และตำบลทุ่งผาสุข อำเภอเชียงคำ ทิศตะวันออก ติดกับตำบลเจดีย์คำ อำเภอเชียงคำ ทิศตะวันตก ติดกับตำบลเชียงบาน อำเภอเชียงคำ

ปัจจุบันมีเขตการปกครอง จำนวน ๑๕ หมู่บ้าน คือ บ้านธาตุสบแวน บ้านธาตุ ๒ บ้านหย่วน บ้านมาง บ้านดอนไชย บ้านแช่แห้ง บ้านแดนเมือง บ้านตลาด บ้านงุ่น บ้านใหม่ บ้านกอม บ้านป่าแดด บ้านบานเย็น บ้านเปือยเปียง บ้านเชียงคำ

๖.๒ ตำบลร่มเย็น

ตำบลร่มเย็น เป็นตำบลที่น่าสนใจหลายประการเป็นทั้งตำบลที่มีประชากรอยู่รวมกันอย่างหนาแน่น มีประชากรหลากหลายเผ่าพันธุ์ เช่น

ชาวเขาเผ่าม้ง ชาวเขาเผ่าเย้า ชาวไทยอีสาน ชาวไทยเหนือ ชาวไทยลื้อ และมีโบราณสถานโบราณวัตถุที่น่าสนใจอีกเช่น วัดพระธาตุเจดีย์คำ ถ้ำผาแดง เป็นถ้ำหินปูนขนาดกว้าง ๑๐ เมตร และลึก ๕๐๐ เมตร

ตำบลร่มเย็นเดิมทีขึ้นอยู่กับตำบลเจดีย์คำ ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๑๕ ได้แยกออกมาเป็นตำบลต่างหากโดยมี นายตุ้ย อินตะสิน เป็นกำนันคนแรก

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลทุ่งกล้วย อำเภอกู่ขวาง ทิศใต้ ติดกับตำบลเวียงและตำบลแม่ลาว อำเภอเชียงคำ ทิศตะวันตก ติดกับตำบลเจดีย์คำ อำเภอเชียงคำ และตำบลสบง อำเภอภูซาง ทิศตะวันออก ติดกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีเนื้อที่ทั้งหมด จำนวน ๒๗๘.๗๕๙ กิโลเมตร หรือ ๑๗๔,๒๒๔ ไร่

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านร้อง เป็นหมู่บ้านที่อพยพมาจากจังหวัดน่าน เดิมชื่อบ้าน **ร้องขม้น** เหตุเพราะชาวบ้านนิยมปลูกขม้นกันมาก หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ที่ราบลุ่มติดสองฝั่งของลำน้ำญวน และมีลักษณะของที่ตั้งของหมู่บ้านเป็นสถานที่ลุ่ม และต่ำกว่าหมู่บ้านอื่นๆ จึงได้ชื่อว่าบ้านร้อง ต่อมาเพี้ยนเป็นบ้านร้อง มีระยะห่างจากหมู่บ้านถึงอำเภอเชียงคำ ๗ กิโลเมตร

โดยมีคำขวัญประจำหมู่บ้าน ดังนี้

แดนแห่งดินดำน้ำชุ่ม เขียวขอุ่มด้วยธัญญา

วังมัจฉานำร่อง ไส้สองด้วยไตรรัตน์

บ้านหนอง มีตำนานเล่าว่าเมื่อกว่า ๕๐๐ ปี ณ บริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านเป็นสระน้ำหรือหนองบึงที่มีขนาดกว้างใหญ่ และลึกมาก เมื่อระบบนิเวศวิทยาเสื่อมทรามลง ต่อมาเมื่อ ๒๐๐ ปีเศษมานี้ได้มีประชาชนอพยพมาจากบ้านวังขอน อำเภอสา จังหวัดน่านหลายครอบครัว นำโดยเจ้า

น้อยบุญอุ้ม แม่นายแต่น เจ้าบุญเผื่อ เข้ามาอยู่อาศัยและทำมาหากิน ต่อมา ญาติพี่น้องจากจังหวัดน่านและแพร่ได้ทยอยกันเข้ามาอยู่เพิ่มขึ้นทุกปี เมื่อมีคนมากขึ้นจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า **บ้านหนอง** เหตุเพราะเป็นที่ราบต้ำน้ำท่วมขัง และที่สำคัญ สถานที่แห่งนี้เคยเป็นหนองน้ำมาก่อน หมู่ที่ ๒ มีที่ตั้งห่างจากตัวอำเภอเชียงคำ ๖.๕ กิโลเมตร

บ้านหนองป่าแพะ สถานที่ตั้งหมู่บ้านเดิมมีป่าไม้ล้อมรอบหมู่บ้าน คำว่า**แพะ** ก็คือป่า ชาวบ้านจึงเรียกว่า เป็น**ป่าแพะ** ปัจจุบันบ้านหนองป่าแพะมีอยู่ ๒ ชุมชนคือชุมชนหนองป่าแพะ และชุมชนบ้านใหม่เจริญสุข ส่วนความเป็นมานั้นเคยรวมอยู่กับบ้านร่องเก่า ตำบลเจดีย์คำเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๒ หมู่บ้านหนองป่าแพะได้แยกออกมาจากบ้านร่องเก่า มาเป็นหมู่ที่ ๑๑ ตำบลเจดีย์คำ และได้แยกตำบลมาขึ้นอยู่กับตำบลหนองร่มเย็น กลายเป็นหมู่ที่ ๓ มีระยะทางจากหมู่บ้านจากตัวอำเภอ ๘ กิโลเมตร

บ้านใจไก่ ในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ชาวอำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ได้อพยพหนีภัยธรรมชาติ เนื่องจากประสบกับปัญหาทางสภาพภูมิศาสตร์ไม่เอื้อต่อการประกอบอาชีพ จึงได้อพยพมาหาที่ทำมาหากินใหม่ แรกเริ่มเดิมทีมีอยู่ ๔ หมู่บ้านคือ บ้านแหม บ้านบน บ้านก้อด และบ้านใจไก่ เนื่องจากบ้านใจไก่ อยู่ในที่สูงกว่า ชาวบ้านแหม บ้านบน และบ้านก้อด จึงอพยพหนีน้ำท่วมมารวมกันอยู่ ณ บ้านใจไก่ ส่วนพื้นที่เดิมของ ๓ บ้านดังกล่าวกลายสภาพเป็นทุ่งนาหมดแล้ว โดยมีระยะทางห่างจากหมู่บ้านจากตัวอำเภอ ๙ กิโลเมตร

บ้านสบสา เดิมทีเรียกว่า**บ้านเหล้า** เหตุเพราะบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านมีต้นไม้อื่นๆขึ้นอยู่มากเหมือนอยู่ในป่า (ในโค้ หรือ เหล้า ซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่น) ชาวบ้านแห่งนี้ได้อพยพมาจากอำเภอน่าน (ปัจจุบันคืออำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน)

ส่วนความหมายคำว่า **สบสา** คือ ณ บริเวณท้ายหมู่บ้านมีแม่น้ำอยู่ ๒ สาย คือ สายแรกเรียกน้ำแม่สา ซึ่งไหลผ่านมาจากทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน สายที่สอง เรียกน้ำยวน ซึ่งไหลมาจากทิศตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน และมาบรรจบรวมกันเป็นสายเดียว ชาวบ้านจึงคิดกันว่าสมควรที่จะเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านให้สอดคล้องกับน้ำทั้งสองสายที่ได้ไหลมารวมกันเป็นหนึ่งเดียว ณ ท้ายหมู่บ้านจึงได้ใช้ชื่อว่า สบสา

คำขวัญหมู่บ้าน ดังนี้

สบสา น้ำริน ถิ่นน้ำใส ที่รินไหล ออกจากภูไม่รู้หาย

บ้านคุ่ม มีตำนานเล่าว่า เมื่อ ๗๐๐ ปีที่ผ่านมา เจ้ามหาชีวิตเจ้าเมืองน่าน ได้ส่งพระยาคุ่มแก้วยกทัพจากเมืองน่านมาและได้ตั้งกองทัพอยู่ที่บ้านทุ่งทัพ (ปัจจุบันคือบ้านคุ่มเจริญ) โดยได้สร้างคุ่มที่พักของพระยา คุ่มแก้ว ณ วัดคุ่ม ตำบลร่มเย็น ในเรื่องดังกล่าวนี้พระยาคุ่มแก้ว ยกกองทัพมาเพื่อโจมตีข้าศึกซึ่งตั้งบ้านสร้างเมืองอยู่บริเวณต้นน้ำสา (ปรากฏหลักฐานคือวัดร้างที่ทุ่งสา) เมื่อข้าศึกแตกทัพหนีไป จึงได้เข้าครองเมืองโดยขึ้นอยู่กับเจ้ามหาชีวิตเมืองน่านได้ส่งส่วยเครื่องบรรณาการเป็นประจำทุกปี

เมื่อบริเวณที่ตั้งบ้านเมืองมีความคับแคบลำบากในการป้องกันข้าศึก จึงย้ายเมืองไปตั้ง ณ บ้านเวียง ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ และต่อมาได้ย้ายเมืองจากบ้านเวียง ไปตั้งเมืองใหม่ ณ บ้านเชียงคำ ต่อมาเป็นตัวอำเภอเชียงคำ

บ้านใหม่ร่มเย็น เดิมขึ้นอยู่กับเขตปกครองของตำบลเจดีย์คำ จังหวัดเชียงราย ความเป็นมาเป็นการรวมตัวของชาวไทยภูเขาเผ่าเย้า (เมี่ยน) ซึ่งได้อพยพมาจากที่ต่างๆ รวมเป็น ๔ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ อพยพมาจากห้วยแฝกเขตติดต่อชายแดนไทย-ลาว ในพื้นที่อำเภอเชียงคำ มี นายหว่านจ้อย แซ่เต๋ม เป็นผู้นำโดยอพยพมาอยู่บ้านห้วยอ่วมเป็นจุดแรกและต่อมาตั้งหมู่บ้านอยู่ที่บ้านใหม่ร่มเย็นเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๙

ด้วยเหตุผลทางการเมืองและโครงการหลวงได้จัดสรรที่อยู่อาศัยให้ครอบครัว
ละ ๑ งาน ที่ทำกินครอบครัวละ ๗ ไร่ ๒ งาน จำนวน ๒๓ ครอบครัว

กลุ่มที่ ๒ อพยพมาจากบ้านผาแดง บ้านต้นผึ้ง บ้านผาแดงบน
เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ มี นายแคะ แซ่จ้าว เป็นผู้นำด้วยเหตุผลเดียวกับกลุ่มแรก
มีจำนวนประชากร ๑๐๐ ครอบครัว และได้รับการจัดสรรที่ดินเช่นกับกลุ่มที่ ๑

กลุ่มที่ ๓ อพยพมาจากบ้านหนองหลวง ชายแดนไทย-ลาว ใน
พื้นที่ตำบลทุ่งกล้วย อำเภอเชียงคำ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ ประมาณ ๑๓ ครอบครัว
ต่อมาการจัดสรรที่ดินไม่เพียงพอกับจำนวนครอบครัวที่อพยพมาบางส่วนจึง
อพยพต่อไปยังจังหวัดกำแพงเพชร

กลุ่มที่ ๔ อพยพมาจากบ้านดอยเอียน อำเภอเทิง จังหวัด
เชียงราย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ ด้วยเหตุผลเช่นเดียวกันมี นายเฮาเอียน เป็น
ผู้นำประชากร ๕๐ ครอบครัว หลังจากทางการได้จัดสรรที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย
และที่ทำกินแล้ว แต่ที่ดินไม่เพียงพอกับจำนวนผู้อพยพมาจากบ้านหนองหลวง
ดอยเอียน บางส่วนก็อพยพต่อไปยังที่อื่น ที่เหลือก็จัดตั้งหมู่บ้านขึ้นเป็น ๒
หมู่บ้าน ตามกลุ่มที่อพยพกันมา คือ บ้านใหม่ร่มเย็น และบ้านผาแดง

พ.ศ. ๒๕๑๐ ตำรวจตระเวนชายแดนได้สร้างโรงเรียนและได้ตั้งชื่อ
โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนบำรุงที่ ๘๔ โดยมี พลตำรวจวิมล งามพร้อม
เป็นครูใหญ่พร้อมด้วยครูตำรวจตระเวนชายแดนอีก ๓ นายทำการสอน

พ.ศ. ๒๕๑๑ สมเด็จพระศรีนครินทร์ราชมราชชนนีได้เสด็จพระราช
ดำเนินเยี่ยมและได้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สร้างอาคารเรียนบ้านพักครู
ห้องน้ำ และเปลี่ยนเป็นโรงเรียนบ้านใหม่ร่มเย็นโชติคุณเกษม

พ.ศ. ๒๕๑๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าพระบรม
ราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพ
รัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรบ้าน

ใหม่ร่มเย็น จำนวน ๕ ครั้ง ครั้งหลังสุด พ.ศ. ๒๕๒๒ แต่ละครึ่งได้พระราชทานโครงการต่าง ๆ ให้แก่ราษฎร เช่น การปลูกไม้ผล การเลี้ยงสัตว์ สร้างฝายน้ำสา เครื่องสีข้าวโตะ ร้านค้าหมู่บ้าน เป็นต้น

พ.ศ. ๒๕๑๓ เกิดไฟฟ้า ไหม้ลูกกลมเข้ามาในหมู่บ้าน เสียหายประมาณ ๓๓ ครอบครัว

พ.ศ. ๒๕๓๖ มีปัญหาทางด้านการบริหารหมู่บ้าน เพราะบางครอบครัวกลับที่เดิม แต่ละหมู่บ้านเหลือจำนวนครอบครัวไม่มากจึงรวมกันเหลือหมู่บ้านเดียว ระยะทางจากหมู่บ้านไปตัวอำเภอเชียงคำ ๑๐ กิโลเมตร

บ้านร่องสำน เหตุเพราะมีลำห้วยสำนไหลผ่านมาจากภูเขาหมู่บ้านแห่งนี้จัดตั้งขึ้นในปี ๒๕๑๑ เป็นหมู่บ้านจัดสรรโดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงมีหลายเผ่า เช่น เผ่า(ชาว)อีसान เผ่าม้ง เผ่าเมือง และเผ่าลื้อ ต่อมาเผ่าลื้อได้ย้ายไปอยู่ที่อื่น เผ่าเมืองแยกเป็นบ้านทุ่งรวงทอง หมู่ที่ ๑๒ เผ่าม้งแยกเป็นบ้านประชาภักดี หมู่ที่ ๑๓ จึงเหลือแต่เผ่าอีसानที่ย้ายมาจากหลายจังหวัดของภาคอีสาน ต่อมาปี ๒๕๒๗-๒๕๓๓ บ้านร่องสำนแห่งนี้แล้งมากเผ่าอีसानบางครอบครัวได้ย้ายกลับถิ่นฐานเดิม และในปี ๒๕๓๗ ได้มีชนเผ่าม้งย้ายมาจากศูนย์อพยพบ้านแกและ จังหวัดน่านเพิ่มอีก ๔๓ ครอบครัว ปัจจุบันบ้านร่องสำนจึงมีประชากร ๒ กลุ่มคือกลุ่มอีसानและกลุ่มม้ง

บ้านปางถ้ำ เดิมเป็นหมู่บ้านอยู่ในการปกครองของบ้านใจไก่ ส่วนความเป็นมาของหมู่บ้านคือการอพยพมาจากเมืองคอบ ประเทศสาธารณประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งในขณะนั้นขึ้นอยู่ในความปกครองของไทย เมื่อเหตุการณ์ไม่สงบผู้คนจึงได้อพยพไปอยู่ที่บ้านสบสา บ้านใจไก่ และเมื่อเหตุการณ์สงบแล้วจึงได้อพยพกลับเข้ามาทำกินอีกครั้ง มีระยะทางห่างจากอำเภอเชียงคำประมาณ ๒๐ กิโลเมตร

โดยมีคำขวัญหมู่บ้านว่า **“ชมวิวผาขาม ดูถ้ำผาข่อย รอที่วังตาด”**

บ้านผาแดงล่าง เป็นหมู่บ้านชาวเขาเผ่าเมี่ยน ที่อพยพมาจาก
ศึกไทยดำจากประเทศจีน ในปี ๒๔๒๕ โดยเข้ามาตั้งบ้านเรือนที่คงอ่อน
ประเทศลาวจำนวน ๒๐ หลังคา ปี ๒๔๗๔ ได้อพยพจากบ้านคงอ่อน มา
อาศัยอยู่ที่บ้านหนองห้าถึง ๒๑ ปี ได้อพยพต่อไปอยู่บ้านต้นผึ้งอีก ๖ ปี และ
ได้อพยพต่อไปอยู่ที่บ้านผาแดงบน ปี ๒๕๑๔ ได้อพยพไปอยู่บ้านใหม่ร่มเย็น
สุดท้ายจึงมาอยู่บ้านผาแดงล่าง ถึงปัจจุบัน มีระยะทางห่างจากตัวอำเภอ
เชียงคำ ๑๓ กิโลเมตร

โดยมีคำขวัญประจำหมู่บ้าน ดังนี้

**ผาแดงงาม คู่หมู่บ้าน มีวังตานั่นนานมา น้ำใสๆ เย็น มีอุรา
เพราะเรามีองค์พระประชาของแผ่นดินไทย**

บ้านผาแดงบน มีประวัติความเป็นมาเหมือนบ้านผาแดงล่าง
โดยมีระยะทางห่างจากตัวอำเภอเชียงคำ ๒๕ กิโลเมตร

บ้านทุ่งรวงทอง ปี พ.ศ. ๒๔๘๓ หลังสงครามอินโดจีนฝรั่งเศส
ไม่นาน นายอำเภอเชียงคำได้จัดสรรที่ดินหมู่บ้านร่องสำนให้ราษฎรที่อพยพ
มาจากเมืองคอบ แขวง ไชยบุรี หรือแขวงห้วยของ ประเทศลาว เข้ามา
อาศัยประมาณ ๘๐ ครอบครัว แต่ไม่มีน้ำเพียงพอต่อการเกษตร ราษฎร
เหล่านั้นจึงอพยพไปอยู่ที่อื่นจนเกือบหมด คงตกค้างอยู่เพียง ๖ ครอบครัว
เท่านั้น

หมู่บ้านทุ่งรวงทอง พื้นที่เดิมเป็นป่าไม้เบญจพรรณป่าไม้แดง มีเนื้อที่
ประมาณ ๒๒,๖๒๕ ไร่ ระดับดินสูงจากทางทิศตะวันออกตั้งแต่เชิงเขา
และลาดต่ำลงสู่ทิศตะวันตก มีลำห้วยไร่ ห้วยอวม ห้วยสา และห้วยร่องสำน
ไหลลงผ่านที่ดินผืนนี้ลงสู่แม่น้ำลาว แต่จะมีน้ำน้อยมากในฤดูแล้งจึงไม่เพียง
พอต่อการเกษตร

ปี ๒๕๑๓ นายประสิทธิ์ สงวนน้อย ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงรายสมัยนั้น นายขอบ มงคลรัตน์ อดีตนายอำเภอเชียงคำ และนายเลื้อดไทย บุญหวาน อดีตหัวหน้าหน่วยจัดสรรที่ดินทำกินได้จัดสรรที่ดินผืนนี้เพื่อช่วยเหลือราษฎรผู้ด้อยโอกาสที่ครอบครัวประสบปัญหาไม่มีที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ต่อมาจึงได้มีราษฎรหลายๆ เผ่าเข้ามารับการช่วยเหลือ เช่น ชาวไทยอีสาน ชาวไทยภูเขา และชาวพื้นเมือง เข้ามาอยู่อาศัย โครงการนี้ดำเนินไปเป็นผลสำเร็จโดยความร่วมมือจากทางราชการหลายๆ ฝ่ายด้วยกัน มีการรังวัดที่ดินและจัดสรรที่ดินส่วนหนึ่งให้เป็นที่อยู่อาศัยให้ครอบครัวละ ๑ ไร่ และพื้นที่เพาะปลูกส่วนหนึ่งให้ครอบครัวละ ๑๕ ไร่ มีการขุดเจาะบ่อบาดาล ขุดคูส่งน้ำ สร้างฝายทดน้ำ มีการตัดถนนสายใหญ่และถนนซอยเข้าถึงพื้นที่ทุกแห่งมีการจัดสรร ที่ดินไว้สร้างวัด โรงเรียน สถานีอนามัย และที่สาธารณะมีราษฎรเข้าอยู่อาศัยครั้งแรกประมาณ ๕๙๗ ครอบครัว โดยจัดเป็น ๓ หมู่บ้านและตั้งชื่อหมู่บ้านว่าร่องสำน ตามชื่อลำห้วยร่องสำน ต่อมาปี ๒๕๑๙ ได้แยกหมู่บ้านมาเป็นบ้านทุ่งรวงทอง มีระยะทางห่างจากหมู่บ้านจากตัวอำเภอเชียงคำ ๑๒ กิโลเมตร

โดยมีคำขวัญประจำหมู่บ้าน ดังนี้

ทุ่งรวงทองแสนงามลือเลื่อง

ชุมชนคนพื้นเมือง

รุ่งเรืองวัฒนธรรม

บ้านประชาภักดี เป็นการรวมตัวกันจากบ้านต่างๆ ๔ กลุ่ม คือ บ้านต๊ابเต่า อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย บ้านห้วยเมียง ตำบลเชียงแรง บ้านขุนน้ำสา (ปัจจุบันคือบ้านห้วยปุม) บ้านดอยนาง (ปัจจุบันคือบ้านห้วยเตือ) สมัยนั้นชาวบ้านบางส่วนได้ร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์และได้เข้ามาอพยพตัวกับทาง

ราชการโดยการนำของ เล่าจือ แซ่หาง ในปี ๒๕๑๓ เมื่อทางอำเภอเชียงคำ ได้จัดสรรที่ดินให้ทำกินแต่เนื่องจากชาวบ้านขุนน้ำสาและดอยนางประสบกับ ปัญหาที่ดินทำกินไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพและต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น ชาว บ้านบางส่วนจึงได้อพยพพลับมาอยู่ที่เดิม คือบ้านห้วยปุมและบ้านห้วยเตือในปี ๒๕๑๘ ต่อมาปี ๒๕๒๒ ได้แยกออกจากบ้านร่องสำนมาเป็นบ้านประชาภักดี ซึ่งมีความหมายว่าประชาชน หรือราษฎรมีความรักดีต่อชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์ มีระยะห่างจากหมู่บ้านถึงตัวอำเภอ ๑๐ กิโลเมตร

โดยมีคำขวัญประจำหมู่บ้าน ดังนี้

รักศักดิ์ศรี มีวัฒนธรรม เลิศล้ำความภักดี

บ้านห้วยสา บริเวณดังกล่าวมีลำห้วยอยู่ ๒ ห้วยคือห้วยสา น้อย และห้วยสาใหญ่ ที่ได้ชื่อว่าห้วยสาเพราะบริเวณนั้นเต็มไปด้วยต้นสาในปี ๒๕๓๐ ได้มีประชาชนจากจังหวัดแพร่อพยพเข้ามาทำมาหากินในเขตจังหวัด เชียงราย (ปัจจุบันขึ้นอยู่กับจังหวัดพะเยา) ประกอบไปด้วย นายเมา - นาง ดวง ใจหมั่น และนายกัน - นางเต็ม ไม่ทราบนามสกุล บ้านป่าแดงพัน จังหวัดแพร่ นายน้อย นางฟอง ไม่ทราบนามสกุล อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ทั้งสามครอบครัวได้เข้ามาอาศัยอยู่ก่อน

เดิมที่บ้านห้วยสาขึ้นอยู่กับบ้านร่องเก่า หมู่ที่ ๑ ตำบลเจดีย์คำ จังหวัด เชียงราย จากนั้นในวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๓๒ ได้แยกเป็นหมู่บ้านใหม่ มีระยะทางห่างจากตัวอำเภอเชียงคำ ๑๒๗ กิโลเมตร

บ้านเกษตรสมบูรณ์ เมื่อวันที่เสาร์ที่ ๙ พฤษภาคม ๒๕๐๓ นายแก้ว มาสุข และนายเงิน รุ่งเรือง ได้ย้ายมาจากบ้านก๊อด บ้านทุ่งบล ดอนย้ายเข้ามาบ้านแห่งนี้ขึ้นอยู่กับบ้านใจไก่ หมู่ ๑๕ ตำบลเจดีย์คำ อำเภอ เชียงคำ จังหวัดเชียงราย ต่อมาจึงแยกหมู่บ้านเป็นบ้านเกษตรสมบูรณ์ ตำบลร่มเย็น จังหวัดพะเยา มีระยะห่างจากตัวอำเภอ ๑๐ กิโลเมตร

บ้านต้นผึ้ง เมื่อ ๑๖๐ ปีที่ผ่านมา มีนายเยาพินเทว่น แซ่เต๋น และนายยูนเสี้ยว แซ่จ้าว ได้อพยพมาจากประเทศจีนตอนใต้ (ดูประวัติบ้าน ร้องเพิ่มเติม)

บ้านคุ้มเจริญ เริ่มเมื่อประมาณ ปี ๒๐๙๔ (๔๕๐ ปีมาแล้ว คำนวณ ณ ๒๕๔๔) ราษฎรส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดน่าน เมื่อครั้งเจ้า มหาชีวิตน่านเจ้า เสนาบดีซ้ายขวาได้ไล่ปราบขอมและพม่า โดยได้ยกทัพมาจากเมืองน่านมาตั้งทัพที่ทุ่งคุ้ม และตั้งคุ้มเจ้าที่บ้านคุ้ม แห่งนี้จึงได้ชื่อว่า บ้านคุ้มตั้งแต่นั้นมาหมู่บ้านแห่งนี้มี**วัดพระธาตุคุ้มแก้ว** ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่มียุ ประมาณ ๔๓๖ ปี ต่อมาเมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๔๒ ได้แยกหมู่บ้านเป็นบ้าน คุ้มเจริญ มีระยะทางห่างจากหมู่บ้านจากตัวอำเภอเชียงคำ ๗ กิโลเมตร

บ้านสบสา บ้านสบสาหมู่ที่ ๑๘ แยกออกจากบ้านสบสาหมู่ ที่ ๕ ในปี พ.ศ.๒๕๔๒ เนื้อหาเรื่องราวความเป็นมาจากที่เดียวกัน มีระยะ ทางห่างจากตัวอำเภอเชียงคำ ๗ กิโลเมตร

โดยมีคำขวัญว่า ดังนี้

สบสาฟ้าประทาน ตระการชุมชนยิ่งใหญ่

ป่าชุมชนเกริกไกร แซ่ซ้องนบอบน้อมพระธาตุเจ้าดอยคำ

บ้านน้ำญวนพัฒนา (ปางปอบ) เดิมเรียกว่าบ้านปางปอบ ที่ เพี้ยนมาจากคำว่า ปางป้อม เพราะเป็นดงของมะขามป้อม เนื่องจากผู้คนใน ยุคนั้นไม่รู้หนังสือ ทั้งยังพูดคำไทยไม่เป็น เดิมทีเป็นป่าที่อุดมด้วยต้นไม้ นานา ชนิด เช่นไม้สัก ไม้ยาง ไม้ประดู่ ไม้เต็ง ไม้ตะเคียน และไม้เปา และอีก มากมายหลายชนิด ที่สำคัญที่ตั้งของหมู่บ้านมากด้วยมะขามป้อม ปางปอบ นี้มีน้ำแม่ญวนไหลผ่านตลอดทั้งปี ในห้วยมีหอย ปู ปลา ซึ่งเป็นแหล่งอาหาร ของหมู่บ้าน อีกประการหนึ่งชาวบ้านปลูกข้าวโพด เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ ตามวิถี ชีวิตของคนเมี่ยน

เมื่อ ๓๐-๔๐ ปีก่อน มีคนพื้นเมืองที่เข้ามาอยู่ตรงนี้ได้ทำเป็นปางวัว เลี้ยงวัวและต่อมาชาวบ้านบนดอยห้วยแฝดได้เดินทางมาทำไร่ปลูกข้าวที่ปางแห่งนี้ด้วย ตอนแรกก็มาทำไร่ปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารแต่ไม่ได้มาอยู่อาศัย ต่อมาในปี ๒๕๐๙ ชาวบ้านจึงอพยพมาปลูกบ้านที่ปางแห่งนี้ เดิมทีขึ้นอยู่การปกครองกับหมู่ที่ ๑๐ หมู่ที่ ๙ และหมู่ที่ ๑๑ ตามลำดับ

ต่อมา ๒๕๒๐ ได้มีการประกาศสงเคราะห์พร้อมทั้งพระภิกษุได้เข้ามาในหมู่บ้านนี้ ได้มาถ่ายทอดความรู้ต่างๆ เช่น สอนให้ปลูกส้ม สอนให้รู้จักรักษาสุขภาพตัวเอง และสร้างศูนย์เด็กเล็กขึ้น ก่อนนี้การเดินทางไปตัวอำเภอเชียงคำ หรือต่างบ้านเช่นบ้านสบสา หรือร่มเย็นต้องเดินด้วยเท้า ต่อมาปี ๒๕๓๐ ราษฎรในหมู่บ้านย้ายทะเบียนบ้านเข้ามารวมกันที่หมู่ ๙ บ้านปางถ้ำ

ปี ๒๕๓๔ จึงมีไฟฟ้าใช้ และปี ๒๕๔๐ นายกิตติ แสงจำว เป็นพ่อหลวงบ้านจึงยื่นหนังสือขอแยกหมู่บ้าน และยื่นขอเปลี่ยนชื่อใหม่ ตามลำดับเหตุเพราะชื่อบ้านปางปอบ คนมักจะเข้าใจผิดคิดและลือว่าเป็น บ้านผีปอบ เป็นต้น ในปี ๒๕๔๗ จึงมีคำสั่งได้ชื่อหมู่บ้านใหม่ว่าบ้านน้ำยวนพัฒนา มีระยะทางห่างจากตัวอำเภอเชียงคำ ๑๕ กิโลเมตร

บ้านร่องสำน เป็นหมู่บ้านใหม่ที่แยกมาจากบ้านร่องสำน หมู่ที่ ๘ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๔๕ ประชากรส่วนใหญ่ได้อพยพมาจากภาคอีสาน คือจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด ขอนแก่น นครราชสีมา กาฬสินธุ์ ชัยภูมิ และอุบลราชธานี ชื่อหมู่บ้านได้มาจากลำห้วยสำน (ดูบ้านร่องสำน หมู่ที่ ๘ ประกอบ) หมู่บ้านแห่งนี้มีอาชีพเสริมคือ การปลูกหมอนเลียงไหม ซึ่งเป็นโครงการพระราชดำริ มีระยะทางห่างจากอำเภอเชียงคำ ๙ กิโลเมตร

โดยมีคำขวัญประจำหมู่บ้าน ดังนี้

ปลูกหมอนเลียงไหม ภูมิใจวัฒนธรรม

น้ำใจเลิศล้ำ ขยันทำกิน

๗. ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองเชียงใหม่

อำเภอเชียงใหม่ เคยเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดน่าน และจังหวัด เชียงรายมาแล้ว มีตำนานเล่าว่า พระยานุ่นเจ้าเมืองน่าน ได้นำข้าราชการ เดินทางรอนแรม ณ ที่แห่งนี้หลังกลับจากภารกิจได้สั่งให้ไพร่พล จัดงาน เถลิงฉลองรื่นเริงสนุกสนานหลายอย่างซึ่งไม่เคยมีมาก่อนในแถบนี้ประชาชน ต่างรู้สึกพึงพอใจจึงได้ให้ชื่อว่าเชียงใหม่ หรือ เวียงม่วน คำว่า ม่วน เป็นภาษาพื้นเมืองจึงมีความหมายว่าความสนุกสนาน

มีคำขวัญประจำอำเภอ ดังนี้

โบราณสถานท่าฟ้า ปิ้งตำไชยสถาน

ธารสวรรค์บ่อเบี้ย ล่องเรือแก่งหลวง

บวงสรวงพระธาตุปู่ออ

๗.๑ ตำบลบ้านสระ

ตำบลบ้านสระ เป็นตำบลที่มีตำนานว่า เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๔๓ (ประมาณ ๗๐-๘๐ ปีก่อน พ.ศ. ๒๔๒๗) คือ ประมาณ ๑๓๕ ปีมาแล้ว (๒๕๕๒) มีเรื่องเล่าว่าเจ้าเมืองน่านและเจ้าเมืองพะเยา มีการติดต่อค้าขายกัน โดยใช้เส้นทางจากจังหวัดน่าน-บ้านสวด ถึงเชียงใหม่และต่อไปอำเภอดอกคำใต้ โดยเมื่อเดินทางสมัยนั้นในบริเวณเขตอำเภอเชียงใหม่จะต้องข้ามแม่น้ำยมและหยุดพักอีก ๑ คืน และได้สำรวจพบว่าด้านตะวันตกของแม่น้ำยมสามารถสร้างที่พักอาศัยและเพาะปลูกได้จึงขออนุญาตจากเจ้าเมืองน่านมาตั้งบ้านสร้างเมือง เริ่มแรกมีประมาณกว่าสิบหลังคาเรือน

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับอำเภอปง ทิศใต้ ติดกับตำบลเชียงใหม่ อำเภอเชียงใหม่ ทิศตะวันออก ติดกับอำเภอปง จังหวัดพะเยา และอำเภอ

บ้านหลวง จังหวัดน่าน ทิศตะวันตก ติดกับอำเภอต๋องคำใต้

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านสระ คือกิริยาที่มนุษย์ใช้คนชั่ว ชุมชนในท้องถิ่นนิยมบริโภคข้าวเหนียวเมื่อข้าวสุกแล้วนำมาใส่ภาชนะที่เรียกว่ากั๊วะ แล้วคนเพื่อให้ข้าวเย็นลง มีเรื่องเล่าว่าเมื่อปู่ฟ้าโง่มหนึ่งชั่วแล้วปลดปง ลง ณ เมืองปง แล้วจึงนำข้าวมา **สระ** ลงบนภาชนะสำหรับคนชั่ว ณ บริเวณนี้ ปัจจุบันคือตำบลบ้านสระ แล้วนำมา **สวด** คือกิริยาที่นำข้าวมาใส่กระติบจนเต็มแล้วเอามือปาดให้เสมอกัน ณ บ้านสวด เป็นต้น

นอกจากนี้แล้วยังมีบ้านทำฟ้าเหนือ บ้านทำฟ้าใต้ บ้านสระใต้ บ้านทุ่งหนอง บ้านหลาย บ้านฟ้าใหม่ บ้านราษฎร์พัฒนา บ้านนาบัว บ้านเหล้าพัฒนา บ้านฟ้าสีทอง บ้านสระกลาง บ้านห้วยก้างปลา ฯลฯ

๗.๒ ตำบลบ้านม่วง

ตำบลบ้านม่วง เป็นตำบลที่มีการเล่าขานกันมาว่ามีอายุการก่อตั้งมาแล้วกว่า ๓๐๐ ปี ชนดั้งเดิมนั้นมีอยู่ ๒ กลุ่ม คือ คนพื้นเมืองที่ตั้งรกรากอยู่ทางใต้วัดศรีเมืองม่วง ได้อพยพมาจากจังหวัดน่าน อีกกลุ่มหนึ่งเป็นชนเผ่าไทยลื้อซึ่งอาศัยอยู่ทางทิศเหนือของวัดศรีเมืองม่วง กลุ่มนี้ได้อพยพมาจากแคว้นสิบสองปันนา ประเทศจีนตอนใต้ เป็นตำบลที่แยกตัวออกมาจากตำบลเชียงม่วน (อำเภอบ้านม่วง จังหวัดน่าน)

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับตำบลสระ อำเภอยางชุมน้อย ทิศใต้ ติดกับตำบลสระ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดยโสธร ทิศตะวันออก ติดกับตำบลเชียงม่วน ทิศตะวันตก ติดกับตำบลแก้ง อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดยโสธร

ปัจจุบันมีเขตการปกครอง จำนวน ๑๑ หมู่บ้าน คือบ้านม่วง บ้านแพะ บ้านหนองหมู บ้านป่าแหม บ้านทุ่งหมอก บ้านบ่อเบี้ย บ้านหนองกลาง บ้านป่าแหมเหนือ บ้านบ่อตอง บ้านบ่อต้นสัก บ้านทุ่งเจริญ ฯลฯ

๘. ชื่อบ้าน-ภูมิเมืองภูกามยาว

อำเภอภูกามยาว เป็นอำเภอที่แยกออกมาจากอำเภอเมืองพะเยา โดยนำเอาชื่อเก่า คืออาณาจักรเก่า ของเมืองพะเยามาเป็นชื่อเพื่อให้เป็นมงคล และเหตุที่ทำให้ได้ชื่อนี้มาที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ตอนที่ขุนจอมธรรมยกไพร่พลเพื่อมาสร้างเมืองใหม่ได้หยุดพักดูชัยภูมิที่ดอยลูกหนึ่งเรียกว่าดอยจุก (คำว่า “จุก” เป็นภาษาพื้นเมืองแปลว่า กระจุก หรือหยุดพัก)

มีคำขวัญประจำอำเภอ ดังนี้

ภูกามยาวดอยงาม

ดินแดนสามพระธาตุ

ประวัติศาสตร์เมืองเก่า

อุ้งข้าวลุ่มน้ำอิง

๘.๑ ตำบลห้วยแก้ว

คำว่า “ห้วยแก้ว” มีตำนานพญาเงือก ในหนังสือศรีโคมคำ (พระเจ้าตนหลวง) และพญาเงือก หน้า ๖๐-๖๑ โดยพระธรรมวิมลโมลี ๒๕๓๖ กล่าวเอาไว้ว่า ขุนเงิน-ขุนจอมธรรม-พระฤๅษี พากันเดินสำรวจเชิงดอย พบลำห้วยเล็กๆ เรียกว่าห้วยดอยน้อย ท้าวทั้งสองและฤๅษีหยุดพักและเอาแก้วลูกหนึ่งฝังไว้ต้นของลำห้วย ท้ายห้วย

อีกทศนะหนึ่งแก้วไหลมาตามน้ำตามลำห้วยแห่งนี้ จึงได้ชื่อว่า ห้วยแก้ว ชาวบ้านได้เล่าอีกว่าบริเวณดังกล่าวนี้เรียกม่อนแก้ว ทุกวันพระจะเห็นดวงแก้วลอยขึ้นลงจากดอยดวน ได้มีชาวบ้านไปขุดได้แก้วมาจึงเกิดอาเพศ จนทำให้น้ำป่าไหลผ่านลำห้วยมาบรรจบหลังหมู่บ้าน

อาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับอำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย ทิศใต้ ติดกับตำบลดงเจน อำเภอภูกามยาว ทิศตะวันออก ติดกับอำเภอดอกคำใต้ ทิศตะวันตก ติดกับอำเภอแม่ใจ และอำเภอเมืองพะเยา

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านอิงโค้ง เนื่องจากน้ำแม่อิงไหลไปตามลำน้ำในลักษณะโค้ง ณ บริเวณนี้พอดี ก่อนนี้มีวัดแห่งหนึ่งชื่อว่าวัดดงยา ซึ่งเป็นแหล่งยาสมุนไพรของพ่อขุนงำเมือง

นอกจากนี้ยังมีบ้านม่วงคำ บ้านป่าฝาง บ้านห้วยแก้วหลวง บ้านหนองลาว บ้านหาดแพน บ้านห้วยทรายขาว บ้านกาตธิ บ้านสันตันแหน บ้านใหม่ บ้านสันป่าแดง บ้านสันป่าส้าน บ้านกาตธิใต้ บ้านม่วงคำใต้ บ้านกาตธิเหนือ บ้านร่องสีเสียด บ้านจำปา ฯลฯ

๘.๒ ตำบลดงเจน

ตำบลดงเจน ได้รับการยกฐานะให้เป็นเขตเทศบาลตำบลเมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๔๒ มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับเขตองค์การบริหารส่วนตำบลดงเจน อำเภอภูพานยาว ทิศใต้ ติดกับตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง ทิศตะวันออก ติดกับตำบลแม่ือง อำเภอเมือง ทิศตะวันตก ติดกับเขตองค์การบริหารส่วนตำบลดงเจน อำเภอภูพานยาว

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านกวัน คำว่า **กวัน** เป็นภาษาถิ่น หมายถึงศาลที่ตั้งขึ้นเพื่อพิจารณาคดีของพระยาร่วงที่ทำชู้กับมเหสีพระยาจำเมือง

บางทัศนะบอกว่า คำว่า **กวัน** เป็นกิริยา หมายถึงกวตมาให้หมด หรือกวตมาให้เรียบ เช่น กวันซื้อที่ดิน กวันทีนา เป็นต้น

บ้านเจน คำว่า “**เจน**” เป็นพืชชนิดเถาขนาดเล็ก เนื้อไม้ชาวบ้าน ใช้ทำไซดักปลา อีกทัศนะหนึ่งมีตำนานว่าพระยาเม็งรายระดมชาวบ้านมาฟังคดีความแล้วพิจารณาตัดสินให้พระยาร่วงเสียทองคำสูงเท่าตัวคนเพื่อเป็นการขอขมา การระดมชาวบ้าน ภาษาถิ่นใช้คำว่า **เกณฑ์** ต่อมาเพี้ยนเป็น **เจน**

บ้านร้องป่อ เพี้ยนมาจากคำว่า **บ้านป้อ** ที่ชาวบ้านได้มารวมตัวระจุกเพื่อมาฟังการไต่สวนคดีของพระยาทั้งสอง บ้างก็ว่าร้องที่มีป่อจำนวนมาก

นอกจากนี้แล้วยังมีบ้านกวันกลาง บ้านสันป่าสัก บ้านกวันเหนือ บ้านร้อง บ้านสันป่ากอก บ้านเชียงหมั่น บ้านสันป่าสักล่าง บ้านกวันใต้ บ้านกวันสันติสุข บ้านร้องป่อใต้ บ้านร้องสีเสียด ฯลฯ

๘.๓ ตำบลแม่อิง

คำว่า “**แม่อิง**” คือสายน้ำแม่อิง ที่ไหลผ่านเขตตำบลดังกล่าว เริ่มตั้งแต่เทือกเขาผีปันน้ำบริเวณดอยนอกไหลเรื่อยลงไปผ่านอำเภอกุกามยาว -ป่าแดด ออกสู่ม่านน้ำโขงในเขตอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงรายรวมระยะทาง ๒๔๐ กิโลเมตร

น้ำสาขานี้เดิมชื่อว่าแม่น้ำสายตา เป็นแม่น้ำสายหลักของคนเมืองพะเยา ตามตำนานเล่าว่าพูกุ๊ปอชุนรามคำแหง แห่งอาณาจักรสุโขทัยเดินทางลัดเลาะจากสุโขทัยผ่านมาทางอำเภอสอง จังหวัดแพร่ เข้าสู่อำเภอเชียงม่วน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา และได้เข้ามาพักแรม ณ เมืองพะเยา ได้รอบทำชู้กับชายาของพ่อขุนจำเมืองพระสหาย เกิดความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงถึงกับไล่จับพ่อขุนรามคำแหง ต่อมาพ่อขุนเม็งราย เจ้าอาณาจักรล้านนา ได้ให้ยุติติความต่อกัน และนั่งเอาหลังพิงกันแล้วสาบานจะเป็นพระสหายต่อกันเหมือนเดิม **แม่น้ำสายตา** จึงได้ชื่อใหม่ว่า **แม่น้ำอิง** โดยมีความหมายว่า กษัตริย์ทั้งสามพระองค์นั่งเอาหลังพิงกันนั่นเอง

ตำบลแม่อิง เป็นตำบลที่อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอกุกามยาว ๙ กิโลเมตร มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือติดตำบลห้วยแก้ว ทิศใต้ติดตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง ทิศตะวันออกติดตำบลดงเจน ทิศตะวันตกติดอำเภอดอกคำใต้ ปัจจุบันมีเขตการปกครอง ๘ หมู่บ้าน ประกอบด้วย

บ้านท่าร้อง คำว่า “ร้อง” เพี้ยนมาจากคำว่า “ร่อง” เช่น ร่องปอ ร่องสีเสียด ร่องผักบุ้ง เป็นต้น เดิมบ้านแห่งนี้ชื่อว่า “ท่าล้อ” เพราะเป็นสถานที่จอดล้อ (ล้อเกวียน)

บ้านแม่ืองหลวง บ้านแห่งนี้เป็นบ้านเริ่มตั้ง มีชุมชนหนาแน่น เป็นชุมชนขนาดใหญ่ จึงได้ชื่อว่า บ้านแม่ืองหลวง

บ้านสันป่าพาด คำว่า “พาด” เป็นพืชตระกูลเดียวกับปอ เดิมมี “กอพาด” อยู่บริเวณนี้เป็นจำนวนมาก ปกคลุมเป็นป่า ประกอบกับมีลักษณะพื้นที่เป็นที่เนิน (ดอน) จึงเรียกบ้านแห่งนี้ว่า บ้านสันป่าพาด

บ้านสันตันผึ่ง ต้นไม้จ้าวขนาดใหญ่มีอายุมาก มีผิ้วมาทำรังจำนวนมาก จึงได้ชื่อว่าตันผึ่ง ซึ่งเรียกถึงต้นไม้ที่มีผิ้วมาทำรัง ไม่ได้เรียกชื่อต้นไม้จริง ๆ

นอกจากนั้นแล้วยังมีบ้านต้นตุ่ม บ้านสันป่าจั่ว บ้านแม่ืองสันกลาง บ้านใหม่สันป่าจั่ว ฯลฯ

๙. ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองกุซาง

อำเภอกุซาง เป็นอำเภอที่แยกตัวออกมาจากอำเภอเชียงคำ เหตุที่เรียกกุซางเพราะแถบนั้นมีต้นขาง คือไม้ไผ่ชนิดหนึ่งเป็นจำนวนมาก และที่สำคัญมีทรัพยากรที่สำคัญหลายแห่ง เช่น น้ำตกกุซาง และอยู่ติดกับภูชี้ฟ้า แหล่งท่องเที่ยวลือชื่อ ของเมืองไทย

คำขวัญอำเภอกุซาง ดังนี้

เชียงแลงเมืองโบราณ

อุทยานน้ำตก มรดกโกลี

เลื่องลือหอมกระเทียม

หวานเยิ้มน้ำอ้อยสบง

สูงส่งถิ่นพระธาตุเย็บมตลาดไทย-ลาว แดนสาวงามนามกุซาง

๙.๑ ตำบลสบง

ตำบลสบง เป็นตำบลที่มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือติดตำบลป้าสัก อำเภอกุซาง ทิศใต้ติดตำบลเจดีย์คำ อำเภอเชียงคำ ทิศตะวันออกติดตำบลทุ่งกล้วย อำเภอกุซาง ทิศตะวันตกติดตำบลเชียงบาน อำเภอเชียงคำ ปัจจุบันมีเขตการปกครอง ๑๒ หมู่บ้าน ประกอบด้วย

บ้านฮ่องลึก คำว่า “ฮ่อง” คือร่องน้ำขนาดใหญ่ ไม่ใหญ่ไปกว่าลำน้ำ

บ้านหัวขัว คำว่า “ขัว” คือสะพาน จึงหมายถึงหัวสะพานนั่นเอง

นอกจากนั้นแล้วยังมีบ้านดอนตัน บ้านปงสนุก บ้านปงหลวง บ้านบัว บ้านหลายทุ่ง บ้านป้าสัก บ้านดอนศรีชุม และมีบ้านสบงอีก ๓ หมู่บ้าน

๙.๒ ตำบลเชียงแรง

ตำบลเชียงแรง เดิมเป็นชื่อว่า **เมืองเชียงแลง** อันเป็นเมืองเก่าแก่ในอาณาจักรภูมามยาว ตามพงศาวดารโยนก กล่าวว่าเป็นเมืองที่อยู่ใกล้เมืองเทิง เมืองลอ เมืองออย เมืองปง เมืองควร เมืองเชียงคำ เป็นต้น

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือติดตำบลหงาว อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย ทิศใต้ติดตำบลสบง อำเภอภูมามยาว ทิศตะวันออกติดตำบลภูซาง อำเภอภูซาง ทิศตะวันตกติดตำบลอ่าทอง อำเภอเชียงคำ ปัจจุบันมีเขตการปกครอง ๑๒ หมู่บ้าน ประกอบไปด้วยบ้านร้อง บ้านร้อง ๒ บ้านร้อง ๓ บ้านป่าอ้อม บ้านสะแล่ง บ้านน้ำเปือย บ้านดอนไชย บ้านดอนมูล บ้านดอนไชย บ้านศรีไฮคำ บ้านยอดดอย

๙.๓ ตำบลป่าสัก

ตำบลป่าสัก เป็นตำบลที่แยกมาจากตำบลภูซาง เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๓๘ และยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลป่าสัก เมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๔๒ มีพื้นที่ราบลุ่มร้อยละ ๙๕ และมีพื้นที่สูงร้อยละ ๕ เท่านั้น มีลำน้ำ ๓ สายไหลผ่าน คือลำน้ำเปือย, ลำน้ำช้างโค้ง และลำน้ำเหล็ก

มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือติดประเทศลาว ทิศใต้ติดตำบลสบง ทิศตะวันออกติดตำบลทุ่งกล้วย ทิศตะวันตกติดตำบลเชียงแรง

มีหมู่บ้านที่มีที่มาและน่าสนใจ ดังนี้

บ้านแก บ้านแห่งนี้ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.๒๑๕๒ อพยพมาจากจังหวัดน่าน แล้วมาตั้งอยู่ ณ เวียงร้าง ชื่อว่า **เวียงแก** ซึ่งก่อตั้งมาแล้วถึง ๓๙๖ ปี (๒๕๔๘)

บ้านต้นผึ้ง ตั้งเมื่อ ๒๔๙๕ มีนายหมื่นยศ อพยพเข้ามาตั้งบ้านเป็นครอบครัวแรก โดยแยกตัวมาจากบ้านแกใหม่

นอกจากนั้นยังมีบ้านป่าสัก บ้านม่วงชุม บ้านแกใหม่ บ้านเหริญทอง บ้านม่วงใหม่สมบูรณ์ บ้านช่วงแก้ว ฯลฯ

๙.๔ ตำบลทุ่งกล้วย

คำว่า “ทุ่งกล้วย” เนื่องจากชาวบ้านได้พากันอพยพมาจากจังหวัดน่าน เมื่อจะเข้ามาตั้งรกรากสร้างบ้าน ได้เข้ามาแผ้วถางดงกล้วย หรือป่ากล้วย ลงเป็นจำนวนมาก จึงได้ชื่อว่าบ้านทุ่งกล้วยมาถึงทุกวันนี้

ตำบลทุ่งกล้วย เป็นตำบลที่มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือติดตำบลภูซาง ทิศใต้ติดตำบลร่มเย็น อำเภอเชียงคำ ทิศตะวันออกติดประเทศลาว ทิศตะวันตกติดตำบลสบงและตำบลป่าสัก

ปัจจุบันมีเขตการปกครอง ๑๑ หมู่บ้าน ประกอบด้วยบ้านก๊อน้อย บ้านก้อหลวง บ้านทุ่งกวาว บ้านทุ่งกล้วย บ้านสา บ้านหัวนา บ้านปงใหม่ บ้านงุ่น บ้านก้อยาว บ้านก้อขาว ฯลฯ

บทส่งท้าย

แนวโน้มการศึกษาเมืองพะเยาในอนาคตนั้น ยังมีพื้นที่อีกมากมายในการศึกษาค้นคว้าวิจัย เท่าที่ผ่านมานักวิชาการ นักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดีทั้งมืออาชีพและมือสมัครเล่นต่างก็ได้พยายามศึกษาในหลากหลายแง่มุมรูปแบบ แต่ก็ยังไม่เพียงพอสำหรับการเรียนรู้ให้ถึงรากเหง้าของเมืองพะเยาเท่าใดนัก เดิมนั้นการศึกษาเมืองพะเยาจะเน้นไปที่องค์ประกอบ ๔ รูปแบบเป็นหลัก คือ

๑. **จากการบันทึก** เรื่องราวความเป็นมา โดยมากจะเป็นการบันทึกจากพระครูศรีวิราชวชิรปัญญา ปริมาจารย์แห่งการบันทึก ตลอดถึงฝรั่งต่างชาติไม่กี่ท่าน

๒. **จากการปริวรรต** เป็นการถ่ายแบบจากอักษรล้านนาสู่ภาษาไทย โดยมากจะได้รับอิทธิพลจากพระเดชพระคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ ปราชญ์ท้องถิ่นเมืองพะเยาที่ได้มีความวิริยะในการทำงานตลอดกว่า ๕๐ ปีของท่าน

๓. **จากการพิสูจน์หลักฐาน** เช่น พงศาวดาร หลักศิลาจารึก หลักฐานที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุต่างๆ ที่ยังหลงเหลือปรากฏอยู่ของบรรดาคณาจารย์มหาวิทยาลัย ระดับศาสตราจารย์ อย่างอาจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, อาจารย์สุจิตต์ วงศ์เทศ และ อาจารย์พิเศษ เจือจันทร์พงษ์ เป็นต้น

๔. **จากการรวบรวมเรียบเรียง** ซึ่งมีนักวิชาการรุ่นหลังๆ ได้พยายามพิสูจน์และประติดประต่ออยู่บ้างแล้ว แม้จะเป็นเรื่องต้องถกเถียงกันนานในเรื่องอายุ เวลา พ.ศ. ฯลฯ ก็ต้องยอมรับเพราะเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อความแม่นยำต่อไปในอนาคต

แต่การศึกษาค้นคว้าที่ผ่านมามีว่ายังไม่เพียงพอหรือครอบคลุมทั้งหมด
ทุกแง่มุม เพราะยังมีแง่มุมที่ต้องการให้ศึกษาค้นคว้าอีกมาก ในทัศนะ
ของผู้เขียนเอง การจะศึกษาเมืองพะเยาในอนาคตต้องมี ๓ ลักษณะ ดังนี้

๑. เน้นกระบวนการเรียนรู้เป็นหลัก เนื่องจากในวิถีชีวิตประจำวันของ
คนพะเยายังไม่ได้เรียนรู้อะไรเท่าที่ควร เช่น วิถีชีวิต อาหาร ที่อยู่อาศัย คน
พะเยา ความหมายของชื่อวัด บ้าน ถนน และสถานที่ เป็นต้น ซึ่งกระบวนการ
การเรียนรู้นี้ต้องมีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในอนาคต

๒. เน้นกระบวนการวิถีธรรม กล่าวคือต้องเข้าใจในรูปแบบทางวัฒนธรรม
ประเพณีท้องถิ่น วรรณกรรม ทัศนคติ ภาษา พฤติกรรม ฯลฯ ของคน
เมืองพะเยาให้ได้ว่าทำไมจึงเกิดบุคลิกลัคนั้นมา สิ่งแวดล้อม ดิน ฟ้า อากาศ เป็น
ปัจจัยสำคัญเพียงใด เพื่อจัดรูปแบบให้เหมาะสมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
อย่างแท้จริง

๓. เน้นกระบวนการมีส่วนร่วม การศึกษาค้นคว้าในอนาคตจำเป็น
แสวงหาเครือข่ายและความร่วมมือในมิติต่างๆ จนเกิดการบูรณาการในแง่
มุมต่างๆ เช่น พะเยาในเชิงรัฐศาสตร์ พะเยาในเชิงสังคมวิทยา พะเยาในเชิง
สาธารณสุข พะเยาในเชิงนิเวศวิทยา เป็นต้น

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะไม่มีประโยชน์อะไรเลย ถ้าคนในท้องถิ่นไม่
ช่วยกันดำรงรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง เมื่อวันเวลาล่วงเลยไป
อาจเสียใจเพียงเพราะไม่ได้จดจำในสิ่งที่มีค่าเอาไว้ แม้แต่จะบอกลูกหลาน
ของตนเองว่า หมู่บ้านนี้เริ่มต้นอย่างไรและมาจากไหนด้วยซ้ำไป !!!

บรรณานุกรม

- พระมหาศรีบรรดร ภิธมฺโม. นิทานพื้นบ้านเมืองพะเยา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พะเยา : กอบคำการพิมพ์, ๒๕๔๗.
- พระธาตุเมืองพะเยา. ม.ป.ท., ๒๕๔๖.
- พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ภิธมฺโม). แด่ปึง ประเพณีมัสการพระเจ้าตนหลวง เมืองพะเยา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พะเยา : นครนิวส์การพิมพ์, ๒๕๕๑.
- สังคมทางการเมืองการปกครองในอาณาจักรญากามยาว (รัฐพะเยาในอดีต). พิมพ์ครั้งที่ ๒. พะเยา : กอบคำการพิมพ์, ๒๕๕๐.
- พระธรรมวิมลโมลี. ความเป็นมาในอดีตของเมืองพะเยาและประวัติพระยาอุทิศเสถียรเมืองสองแคว. เชียงราย : ห้างหุ้นส่วนจำกัดเชียงรายไพศาลการพิมพ์, ๒๕๔๓.
- ตำนานเมืองเชียงแสน. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๓๘.
- ประวัติศาสตร์เมืองพะเยายุคหลัง. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๓๑.
- ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๓๙.
- เมืองพะเยาจากตำนานและประวัติศาสตร์. พะเยา : นครนิวส์การพิมพ์, ๒๕๔๖.
- วัดศรีโคมคำ(พระเจ้าตนหลวง) และพญาเจือง. ม.ป.ท., ๒๕๓๖.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา. หลวงพ่อเมืองพะเยา. ม.ป.ท., ๒๕๔๔.
- สัมภาษณ์พระครูโพธิเขมคุณ วัดสันป่าพาด อำเภอญากามยาว จังหวัดพะเยา
- สัมภาษณ์พระครูสุทธิเขมาภินันท์ วัดบ่อแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
- สัมภาษณ์พระครูสุนทรพุทธิคุณ วัดต๋าน้ำล้อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
- สัมภาษณ์พระครูสุภัทรพรหมคุณ วัดหย่วน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา
- สัมภาษณ์พระครูโสภิตบุญญากร วัดสันหมื่นแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

สัมภาษณ์พระครูสังวรวรคุณ วัดหัวข่วงแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
 สัมภาษณ์พระครูสุวรรณธรรมนิวิฐ วัดแท่นคำ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา
 สัมภาษณ์พระครูศรีวรพินิจ วัดศรีโคมคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
 สัมภาษณ์พระครูวิสุทธิปัญญารัตน์ วัดร่องห้า อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
 สัมภาษณ์พระครูวรเวชโกวิทย์ วัดป่าลานคำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
 สัมภาษณ์พระครูอาทรพัฒนพิศาล วัดแม่กาห้วยเคียน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
 สัมภาษณ์พระครูอนุรักษบุรณันท์ วัดลี อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
 สัมภาษณ์พระมงคลวัฒน์ วัดบุญเกิด อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา
 สัมภาษณ์พระราชวิริยาภรณ์ วัดศรีอุโมงค์คำ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
 สัมภาษณ์พระโสภณพัฒน์โนดม วัดโพธาราม อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา
 สัมภาษณ์ ดร.ใจ บุญชัยมิ่ง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตพะเยา

สัมภาษณ์นายปรียัติ สุวรรณ บ้านแม่กาห้อยแกทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
 สัมภาษณ์พ่อหนานมี ทาจะนิ บ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา
 สัมภาษณ์พ่อหน้อยจันทร์ ไชยะวุฒิกุล บ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา
 สัมภาษณ์พระสมุห์บุญธรร อุตุตโม วัดไชยอาวาส อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

ทุนจันทร์-ทอง ไชยะวาทนิกุล มีวัตถุประสงค์ ๑) ให้ทุนการศึกษา ๒) อนุรักษ์
สิ่งแวดล้อม ๓) เผยแพร่ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น
ทั้งจำหน่ายและแจกให้กับสถาบันการศึกษาต่างๆ ที่ผ่านมามีผลงานดังนี้

1. เสวนาทางวิชาการ เรื่อง แด่เบิ่ง : วิวัฒนาการและแนวทางพัฒนา
ISBN 974-575-878-7 อัดสำเนา พิมพ์ครั้งที่ 1 พฤษภาคม 2545

2. พระธาตุเมืองพะเยา ISBN 974-575-877-9 อัดสำเนา พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ.
2545

3. พระพุทธรูปเมืองพะเยา ISBN 974-916-316-8 พิมพ์ที่กอบคำการพิมพ์
ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

4. พระเด่นเมืองพะเยา ISBN 974-9163-15-X พิมพ์ที่กอบคำการพิมพ์
ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

5. มรรคาแห่งชีวิต ISBN 974-575-931-1 พิมพ์ที่กอบคำการพิมพ์ ตำบลเวียง
อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

6. จินตลิลากับปริศนาธรรม ISBN 974-855466-7-5 พิมพ์ที่กอบคำการพิมพ์
ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

7. นิทานพื้นบ้านเมืองพะเยา ISBN 974-91631-7-6 พิมพ์ที่กอบคำการพิมพ์
ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

8. แด่เบิ่ง : ประเพณีมัสการพระเจ้าตนหลวงเมืองพะเยา (เป็นการชำระ
ตำนานพระเจ้าตนหลวง ทุ่งเอี้ยงเมืองพะเยา

9. สังคมทางการเมืองการปกครองอาณาจักรญากายา (รัฐพะเยาในอดีต)
ISBN 974-364-381-8 พิมพ์ที่กอบคำการพิมพ์ ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

10. ธรรมะกับกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง ISBN 974-94148-
8-8 พิมพ์ที่กอบคำการพิมพ์ ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

11. สังฆาธิปไตย : ระบอบการปกครองสงฆ์ ISBN 978-974-7350-84-5
พิมพ์ที่โรงพิมพ์เจริญอักษร ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

12. ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก ISBN 978-974-7350-84-5 พิมพ์ที่โรง
พิมพ์เจริญอักษร ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

